

SREDNJOVJEKOVNI POŽEŠKI KAPTOL I NJEGOVI PEČATI

1. Osvrt na literaturu i arhivsku građu

Srednjovjekovna prošlost Požeškog kaptola, a donekle i njegovih pečata, do sada je obrađena u nekoliko, po kvaliteti i opsegu, različitih radova, koji u svom sadržaju ili usputno donose povijest te srednjovjekovne institucije, ili se opširnije bave razmatranjem njene djelatnosti.

Svakako prve vijesti i značajnije rezultate o prošlosti Požeškog kaptola nalazimo u pozamašnom djelu »Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis« mađarskog povjesničara Josepha Kollera,¹ koji je, pišući povijest pečujске biskupije čije su granice u srednjem vijeku zahvaćale i današnje područje Slavonije, neizbježno morao uključiti i osvrt na prošlost slavonskih samostana, redova i Požeškog kaptola. Povijest Požeškog kaptola prikazao je na temelju proučavanja njegovih isprava, koje je u navedenom djelu i priložio donoseći ih u cijelosti. Takvom metodom rada i objavljivanjem isprava autor je, nema sumnje, sustavno proučavao djelatnost te institucije, dajući vrlo značajne rezultate na kojima se mogla obraditi opširnija njegova povijest, što je mnogo kasnije i učinjeno. To posebno vrijedi naglasiti, kad se radi o kaptolu, za sveske II. (Posonii 1782), IV, V. i VIII. njegova istoimenog djela koji donose opširne i valjane rezultate, dok se u drugim svescima tog djela donose samo značajnije činjenice za slavonske samostane i neke radove. Ipak, kad je riječ o tom kompletnom djelu, i posebice o svescima koji se odnose na povijest slavonskih samostana, redova i Požeškog kaptola, mora se naglasiti da Koller nije dao jednu zaokruženu cjelinu prošlosti, utemeljenja i djelatnosti tog kaptola kao vjerodostojnog mjesta, nego da ga je, što mu je očito i bila namjera, djelomično obradio kao zborni kaptol u okviru pečujске biskupije. Svakako, njegovim ćemo se rezultatima pri pisanju povijesti te institucije obilno koristiti.

Nakon Kollera i drugi mađarski povjesničar János Jerney napisao je kraći prilog² o utemeljenju kaptola i njegovim pečatima. Sadržaj tog rada više se odnosi na kaptolske pečate nego na utemeljenje kaptola. Kako rezultati tog priloga nisu sustavno i kronološki poredani, tako se na pojedinim mjestima međusobno pobijaju, te ne daju sasvim jasnu sliku o djelatnosti kaptola i opisu njegovih pečata. Ipak, Jerneyu se mora priznati da je prvi povjesničar koji je pokušao obraditi srednjovjekovne pečate Požeškog kaptola.

¹ Joseph Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum* II, Posonii 1782; III, 1784; V, 1801; VIII, 1804.

² János Jerney, *Posegai káptalan, Magyar történelmi tár, Pesten 1855, str. 68.*

Poslije njega nitko više nije tako reći dotakao arhivski materijal Požeškog kaptola koji je pohranjen djelomice po našim, a djelomice i po mađarskim arhivima.

Ono što su u svojim radovima propustila ta dvojica stranih povjesničara, to je bez svake sumnje nadoknadio naš Julio Kempf. Njemu je pedeset godina poslije Jenneyeva priloga izašao rad »Prilozi za povijest sredovječnog kaptola sv. Petra kod Požege«² s kojim je sustavnije od prethodnih obradio njegovu prošlost. U tom se radu Kempf koristio i arhivskom građom i objelodanjenim radovima dvojice Mađara, koji se tiču pečujske biskupije u čijoj je podložnosti bio i Požeški kaptol. Taj rad poslužio je Kempfu za dalje istraživanje prošlosti Požeškog kaptola, čije je rezultate objavio nešto kasnije u pozamašnom djelu³ u odjeljku s podnaslovom »Crkvene prilike požeškog kraja« (str. 100—117). To je ujedno i najvredniji rad od svih dosada objelodanjenih priloga za povijest kaptola i opatija u okolici Požege.

U njemu J. Kempf donosi ne samo one rezultate do kojih su došli njegovi prethodnici nego i nove koji se temelje na nekoliko neobjavljenih isprava za koje se do tada nije znalo. Nema sumnje da se J. Kempf za povijest Požeškog kaptola koristio svom arhivskom građom koja se izravno ili pobliže odnosi na tu instituciju, a koju su već prije njega sakupili i objelodanili J. Koller i J. Jerney, pa onda i Georgius Fejer »Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis«, Augustinus Theiner »Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia«, Gustav Wenzel »Codex diplomaticus Arpadianus continuatus« i napokon naš Tade Smičiklas »Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«. Ovaj naš »Codex diplomaticus« mogao je J. Kempfu koristiti pri pisanju djela samo do sveska VII. ili VIII, jer je posljednji izašao iz tiska 1910. godine, dakle, kad je spomenutom autoru te iste godine i objelodanjen njegov rad. Prema tome, svim drugim nepoznatim ispravama u vezi s Požeškim kaptolom, koje su kasnije od te godine objavljene u Smičiklasovu Diplomatičkom zborniku (od sveska IX—XVII), čiji su dalji rad oko prikupljanja naših isprava za svezak XVI. nastavili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, a za svezak XVII. sam J. Stipišić, nije se J. Kempf mogao služiti, bar ne u potpunosti, što je u njegovu radu ostavilo vidljiv trag praznine. To se posebice osjeća u iznošenju povijesnih činjenica za drugu polovicu 14. st. i čitavo 15. stoljeće, koje je spomenuti autor sa svega nekoliko riječi uvrstio u svoj tekst i tako šturo prikazao djelatnost Požeškog kaptola. Posebice to valja naglasiti za kaptolske pečate kojih se J. Kempf uopće ne dotiče, a niti ih na bilo kojem mjestu svog rada spominje. Bez obzira na taj nedostatak, koji ćemo ovim radom ispraviti, ipak valja reći da je Kempfov rad punovaljan i cjelovit pa i danas može koristiti pri pisanju povijesti te crkvene institucije.

Svim rezultatima koje je u svom radu iznio J. Kempf, a i oni povjesničari prije njega, koristili su se i autori zajedničkog djela »Povijest katoličke crkve među Hrvatima«⁴ Josip Buturac i Antun Ivandija. Oni su u tom djelu, pod naslovom »Požeški zborni kaptol« (str. 80—82), vrlo sažeto prikazali njegovo utemeljenje i djelatnost u okviru srednjovjekovne pečujske biskupije.

² Hrvatsko kolo — naučno-književni zbornik, knj. II, Zagreb 1906, str. 395—405.

³ Julio Kempf, Požege, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozima za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije, Požege 1910.

⁴ Josip Buturac — Antun Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973.

Nedugo poslije tog djela objelodanjen je i prilog Ivica Degmedžić pod naslovom »Podrijetlo Kaptola svetog Petra u Požegi« u kojem autorica između ostalog navodi:

»Oko 771. formirale su se na području nekadašnjega zapadnog Ilirika dvije crkvene provincije s metropolama Salonom i Dioklejom. Diokleja je okupila biskupije iz stare Prevalitane, a Panonija je pored svih tih promjena ostala pokrajina dračkog temata, što znači da je crkveno ušla u uži okvir metropole u Diokleji«. Odmah iza toga autorica nastavlja: »Iz svega što je rečeno može se već sada zaključiti da požeški kaptol po svojoj teritorijalnoj pripadnosti Panoniji, a time administrativno kao dio dračkog temata, crkveno ovisi o metropoli u Diokleji. Time se dobiva odgovor o njegovu podrijetlu, a ostaje da mu se samo odredi vrijeme postanja«. I na kraju uz sve moguće kombinacije autorica zaključuje: »Svi navedeni događaji i okolnosti dopuštaju da se zaokruži hronološki razdoblje iz kojega je potekao požeški kaptol. Već je rečeno da je donja vremenska granica nekobiko godina prije 900., dok Diokleja još nije bila razorena. Gornja granica bila bi najviše oko 879/80, kad se održavao carigradski koncil, ali je vjerojatnije da je to 885., godina Metodijeve smrti« (str. 6).

Iz navedenog autoričina teksta jasno izlazi da je Požeški kaptol utemeljen u drugoj polovici 9. stoljeća, što je za sada prvi, ali na žalost i nepotvrđen podatak o osnutku te institucije. Naime, ako i pretpostavimo mogućnost da je tada Požeški kaptol bio u svom začetku, odnosno u svom postupnom formiranju, onda je posve isključeno da je tada bio u cijelosti organiziran kao srednjovjekovna crkvena institucija. Zasigurno bi o tome govorili bilo kakvi povijesni podaci, kojih bar za sada nemamo, a niti ih spomenuta autorica navodi.

Ni u drugom svom radu »Požega i okolica. Studije o razvoju naselja«, objelodanjenom u monografiji »Požega 1227—1977«, I. Degmedžić ne donosi nikakvih argumenata koji bi išli u prilog njenoj navedenoj tvrdnji, već samo prilaže nekoliko regista isprava Požeškog kaptola iz prve i jednu iz druge polovice 14. stoljeća. Svi drugi autori, koje smo naprijed naveli, tvrde i slažu se u mišljenjima da je Požeški kaptol osnovan negdje između 1223. i 1230. godine, što sasvim odgovara njegovoj zadaći, koju je trebao i koju je u cijelosti obavljao kao i Zagrebački kaptol.

Radovi drugih autora, kao npr. Josipa Adamčeka ili pak zajednički rad Zorislava Horvata i Ivana Mirnička, koji su novijeg datuma,⁴ samo usput dotiču Kaptol sv. Petra u Požegi bilo s povijesne ili prilikom iskapanja s arheološke strane. Rezultati zadnje dvojice autora svakako su vrijedni i vrlo korisni, posebice kad je riječ o proučavanju graditeljstva crkve i spomenutog kaptola. Kako drugi radovi ne donose značajnijih rezultata u prilog povijesti Požeškog kaptola, tako smo se ograničili na ove spomenute i na arhivske izvore putem kojih se može rekonstruirati srednjovjekovna prošlost i djelatnost tog kaptola.

⁴ Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXVI, br. 3, Zagreb 1977, str. 3—9.

⁵ Ivica Degmedžić, Požega 1227—1977. (monografija), Slavonska Požega 1977, str. 99—100.

⁶ Josip Adamček, Požega i požeška županija u srednjem vijeku, Požega 1227—1977. (monografija), Slavonska Požega 1977, str. 111—120; Zorislav Horvat — Ivan Mirnik, Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini, Požega 1227—1977. (monografija), Slavonska Požega 1977, str. 121—157.

Između svih navedenih radova i priloga jedino je sporan rad I. Degmežić, čiju tvrdnju osporavaju i povijesni izvori, koji se za prošlost kaptola pojavljuju tek sredinom prve polovice 13. st., a nešto kasnije govore i o njegovoj djelatnosti.

Arhivska građa (isprave, pisma, pečati itd.) koju je izdavao Požeški kaptol kao *«locus credibilis»* nije u velikom opsegu sačuvana. Uzrok tome svakako valja tražiti u čestim provalama Turaka u Požešku kotlinu pred kojima su 1536. g. požeški kanonici, noseći sa sobom sve arhivsko blago, morali bježati u Slovačku, a kaptol se od tada nikad više nije obnovio. Nakon Slovačke kaptolski je arhiv bio prenesen u Budimpeštu i ostao je tamo pohranjen do 1960. kada je vraćen u Arhiv Hrvatske u Zagrebu, gdje se i danas nalazi, ali ne u cijelosti, jer se premještanjem mnogim ispravama i pečatima izgubio svaki trag. Prema popisu vraćenih isprava u Arhivu Hrvatske vidljivo je da su one još uvijek u velikom broju ostale u arhivima Budimpešte. Sve vraćene isprave označene su dvojakom signaturom: mađarskom kao M. O. D. L. (tj. Magyar Országos Diplomatikai Levéltár ili Mađarski državni diplomatski arhiv, odnosno diplomatski odgo) i latinskom A. N. R. (tj. Acta neoregistrata) koje su kao takve obilježene i u našem Diplomatičkom zborniku.

Nekoliko isprava Požeškog kaptola iz 15. stoljeća pohranjeno je i u Arhivu JAZU u Zagrebu, a popriličan njihov broj nalazi se i u fondu Czamanskog kaptola koji se danas čuva u Historijskom arhivu u Varaždinu. Naime, kad smo u mjesecu travnju 1979. godine pregledavali taj fond, naišli smo samo na tri-četiri isprave Požeškog kaptola, te sudeći prema tako malom broju, nismo ga čini se dobili kompletnog na uvid.

Prema tome, može se reći da sva tri arhiva u kojima smo istraživali izvornu povijesnu građu za povijest Požeškog kaptola, s posebnim obzirom na one isprave koje imaju kaptolske pečate, nemaju velik broj takvih sačuvanih isprava, pa smo se morali ograničiti i na one koje su objavljene u diplomatskim zbornicima ili spomenicima J. Kollera, F. Jerneya, G. Fejera, A. Theinera, G. Wenzela, a posebice na naš *«Codex diplomaticus»* T. Smičiklase. Svi navedeni autori donose u svojim diplomatskim zbornicima vrlo zapažen broj isprava Požeškog kaptola na temelju kojih se može vrlo dobro rekonstruirati i prikazati njegova djelatnost i funkcija njegovih pečata u svojstvu vjerodostojnog mjesta.

2. Utemeljenje i djelatnost kaptola

U vrijeme hrvatske narodne dinastije granice današnje Slavonije pripadale su pod jurisdikciju splitske nadbiskupije. Kako je taj kraj bio doista geografski previše udaljen od biskupskog sjedišta, Mađari su tu crkvenu pokrajinu potkraj 11. a sasvim sigurno početkom 12. stoljeća, kad i zasjedaju na hrvatsko prijestolje, pripojili pečujskoj biskupiji. Tada se ta biskupija znatno i proširila na području Slavonije, o čemu nam kazuje i opseg njenih granica, koje su bile: na zapadu rijeka Lišnica (današnja Soboština kod Okučana), Psunj, Papuk, Drenovac i Viljevo; na jugu nizvodno prema Bosni tok rijeke Save, a na istoku od rijeke Save prema Snijemskoj Mitrovici kod Koruske i Banoštora, sve u nastavku do rijeke Dunava i Drave.¹

¹ Josip Buturac — Antun Ivandija, o. c., str. 79.

Uz zapadnu granicu pečujске biskupije, nedaleko od grada Požege, bijaše utemeljen i Požeški zborni kaptol, čija se točna godina utemeljenja još do danas ne zna, ali se prema sačuvanim povijesnim izvorima pretpostavlja da bi ona mogla biti između 1221. ili 1223. i 1230. godine. Još nije sigurno tko je osnovao taj kaptol, ali logično se može pretpostaviti da je uz dozvolu Sv. stolice to bila pečujска biskupija, koja je imala po svemu sudeći dvostruki interes: u prvom redu da preko kaptola što dublje učvrsti svoju vlast u navedenim granicama, a drugo, jer se i te kako osjećala velika potreba za jednom takvom državnom i crkvenom institucijom koja bi obavljala, osim crkvenog bogoslužja, još i službu vjerodostojnog mjesta. Ako k tome pridodamo da na tako širokom području kakva je Slavonija nije do tada bilo nijednog kaptola, koji bi vršio tu službu, osim poprilično udaljenog Zagrebačkog, onda je navedena pretpostavka još i više opravdana. S druge pak strane, manji dio Slavonije bijaše u to vrijeme naseljen mađarskim žiteljima, te je kao takav i pripadao Mađarskoj.¹⁶ Tako se u tom kraju našoše dva naroda: Hrvati s hrvatskim i Mađari s mađarskim jezikom. Zbog tog nacionalnog i jezičnog dvojstva, kako navodi Josip Buturac u svom radu,¹⁷ osnovan je u Požegi Zborni kaptol sv. Petra, a to na onom mjestu gdje se danas nalazi stara srednjovjekovna utvrda u selu Kaptolu, na sjeveru od grada Požege.

Iako nam nikakav povijesni izvor ne govori o ranijem utemeljenju ovog kaptola od navedene 1223. g., ipak smo skloni mišljenju da se on, poput drugih naših kaptola, počeo postupno formirati kao zajednica kanonika već potkraj 12. stoljeća, te da se oko navedene godine već u potpunosti formirao. To nam potvrđuje i prva do sada poznata isprava kaptola, koju je objavio T. Smičiklas u svom *Diplomatičkom zborniku*,¹⁸ ali s nepotpunim datumom koji glasi: »Anno gracie M^oCC^oXX^o ... I^o«. U bilješci »1« T. Smičiklas daje objašnjenje:

»Čini se kao da su slova p m, u tom slučaju ima mjesta samo za tri slova. Pomislimo sebi katicu za ri, to čitamo primo«. Dakle, prema Smičiklasovu iščitavanju ta bi isprava pripadala 1221. godini, što bi u tom slučaju bila prva i za sada najstarija poznata listina koju je izdao Požeški kaptol, tj. »Capitulum ecclesie beati Petri de Posega«. U ispravi stoji da pred kaptolom župan Miha kupuje neke zemlje.¹⁹

Prije samog izlaganja o srednjovjekovnoj djelatnosti Požeškog kaptola potrebno je općenito reći da su se pred njim kao mjestom vjedostojnosti sklapali privatnopravni poslovi i razni ugovori među strankama o kupovanju ili prodaji posjeda, da se pred njim svjedočilo, davalo izjave, vršilo pomirenje zavađenih stranaka zbog pamićenja oko posjeda itd. Nadalje, u prisutnosti kaptola ili njegova izaslanika, tzv. »vjernog kaptolskog čovjeka«, tužnici su se pozivali na sud, a također i po rješenju sudova bio je on prisutan uz kraljeva čovjeka i pri omeđivanju i opisivanju granica posjeda i uvođenju u njih.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Josip Buturac, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X—XX stoljeća*, Zagreb 1970, str. 46.

¹⁸ Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. III, Zagreb 1905, str. 206. (dalje C. D.).

¹⁹ Isprava se prema Smičiklasu čuva u Državnom arhivu u Budimpešti pod sig. DL. 31052, stara sig. (cap. de Pos.) cista metalium fasc. 1. no 19. Smičiklas navodi da je ona stavljena pod 1225. godinu.

Prema tome, svi oni koji navode u objelodanjenoj literaturi da kaptol nekoga uvodi u posjed ne griješe, jer se to samo po sebi razumije da je kraljev čovjek bio prisutan uz kaptolskog časlanika, nakon čega strankama izdaje ispravu potvrđenu sa svojim velikim visećim ili utisnutim autentičnim pečatom koji je imao snagu javne vjere i dokaznu moć na čitavu kraljevskom teritoriju. Osim toga, po nalogu kralja ili kraljevskog suca kaptol je vršio prijepise privilegija, ili pak svjedočio preko svog predstavnika u svim sudskim parnicama na koje bi bio pozvan. Takvu djelatnost obavljao je vjerojatno već potkraj prve polovice 13. stoljeća, iz kojeg razdoblja imamo dvije isprave koje govore o njegovu postojanju.

Prva je ona već spomenuta iz 1221. godine koju donosi Smičiklas, dok jedna druga isprava, nastala 11. srpnja 1223. g., također govori u prilog postojanju Požeškog kaptola. To je listina pape Honorija III. (Honorius Episcopus, Servus Servorum Dei) opatima Sv. Egidija, Sv. Jakova i Sv. Petra (Dilectis filiis — S. Egidii — S. Jacobi, et S. Petri /de Posega/ Abbatibus Vesprianiensis) da izvedu tužbu protiv Stjepana I, zagrebačkog biskupa.⁴⁴ Kod izdavanja ove listine Koller i kasnije Fejer stavili su, kako se to jasno vidi iz navedenog teksta, iza riječi »S. Petri« zgradu u kojoj piše »de Posega«. To znači da oba autora imaju, iako u zgradama, isto mišljenje da se to pismo odnosi uz ostale još i na opate Kaptola sv. Petra kod Požege. Mišljenje prve dvojice prihvaća i J. Jerney u svom radu⁴⁵ u kojem kaže da je ovaj kaptol postojao već 1223. godine. Prema navedenim ispravama izlazi da je kaptol već tada, a možda i nešto ranije bio utemeljen, vršeci svoju zadaću kroz čitav srednji vijek.

Od prve isprave (koju je objavio Smičiklas) pa do 1250. mije, koliko nam je poznato, objavljena ni jedna listina koju je izdao Požeški kaptol. Tada je kaptol izdao originalnu ispravu na pergameni s uvodnim dijelom »Capitulum ecclesie beati Petri de Pasga« i datacijom: »Datum in vigilia festi decolacionis beati Joannis Baptiste anno domini millesimo CC mo quinquagesimo«, koja odgovara 27. kolovozu 1250. godini.⁴⁶ Sadržaj isprave kazuje da pred Požeškim kaptolom daje Stjepan, sin bana Borića (Stephanus filius Borych bani), Aleksandru, sinu Borsovu, svoju zemlju Slatnik u požeškoj županiji (possessionem suam nomine Zalathnuk in comitatu de Pasga). Da je ta isprava original, to potvrđuje i ostatak visećeg pečata Požeškog kaptola s crvenom i zelenom svilenom vrpcom.

Požeški je kaptol, poput ostalih kaptola u sj. Hrvatskoj, imao svoga velikog prepošta, koji je još od starine imao pravo da na ispražnjena mjesta postavlja kanonike i da izdaje vjerodostojna pisma. O tome svjedoči isprava od 1255. g. u kojoj prepošt Požeškog kaptola (J. prepositus ecclesie sancti Petri de Pasoga et capitulum eiusdem loci) izdaje pismo da je Kraboča, udovica Pavla, kraljičina klučara (Crabocha relicta Pauli quondam clauigeri domine regine), prodala svoju zemlju Deminić i Rodove za 40 »srebrnih pe-

⁴⁴ Joseph Koller, o. c., sv. II, str. 55; Georgius Fejer, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, tom III, vol. 1, Budae 1829, str. 416; Augustinus Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacral illustrantia, I, Roma 1859, str. 41, br. 84.

⁴⁵ János Jerney, o. c., str. 68.

⁴⁶ Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 15. M. O. D. L. 33706; Smičiklas, C. D. IV, str. 424; Fejer, C. D. IV, vol. 2, str. 68.

neza županu Martinu, Mikiinu sinu (Martino uero comite filio Milka).¹⁷ Međutim, to pravo požeškom prepoštu oduzeo je pečujaski biskup Job II. (1253—1279) (Job primus praepositum ecclesiae s. Petri de Posega usu conferendi canonicatus et praebendas in ea ecclesia privavit),¹⁸ po čemu se može zaključiti da je već tada, a zasigurno još i ranije, Kaptol sv. Petra bio u okviru Pečujske biskupije. On je pod njenom jurisdikcijom ostao još dugo vremena, o čemu svjedoče i neke isprave iz 1331. godine, o kojima će biti kasnije govora.

Djelatnost kaptola kroz drugu polovicu 13. stoljeća vidi se iz nekoliko isprava koje je u tom vremenu izdao. O tome govore dvije isprave iz 1256. godine: u jednoj se pred njim svjedoči o prodaji zemlje kraj Ortljave,¹⁹ a u drugoj pred istim kaptolom Zagrab zamjenjuje svoju zemlju Haršovu za neku zemlju Lamperta, Razbojčova sina.²⁰

Pet godina kasnije, tj. 1261. pred Kaptolom sv. Petra zamjenjuje župan Petar svoje posjede Prvču i Višenovu zemlju s bratom Ivanom za njegov posjed Zelnateč.²¹ Osim što je svjedočio pri zamjeni zemalja, kaptol je u tom, a i u narednom vremenu, također bio prisutan pri prodaji i kupovini posjeda. Tako pred njim 1263. knez Marko prodaje Čehu svoju zemlju (kupljenju od Draža, ikoju su požeški podžupani Đuro i Iljija (Georgius et Helias vicecomitis de Posaga) procijenili na pet maraka srebra.²²

Godine 1264. pred istim kaptolom zamjenjuje Matija od plemena bana Borića (Mathyas frater Zanypod de genere Boruch bani) svoju zemlju Podvršje (terram suam nomine Podwrs) za zemlju Nikole, Dezislavova sina, zvanu Prvča.²³ Osim te djelatnosti, kanonici Požeškog kaptola vršili su još jednu, slobodno rečeno, svečaniju funkciju. Naime, oni su često bili prisutni i pri imenovanju kanonika u drugim kaptolima, o čemu nam kazuje jedna isprava od 1. siječnja 1264. g. kojom papa Urban IV. (1261—1264) u posljednjoj godini svoga papinstva imenuje svećenika Evencija zagrebačkim kanonikom. U tom činu bijaše sudjelovao i požeški kanonik kantor (pojac) Roberto (et magistro Roberto cantore de Posega).²⁴ Svega nekoliko dana kasnije, kako se vidi iz isprave od 12. siječnja, naslovljene istom Robertu (Dilecto filio Roberto subdiacono nostro, cantori ecclesie de Posaga, Quinque-ecclesiensis diaecesis), papa Urban IV. imenuje ga arhidakonom »de Vulto«, dodijelivši mu pritom sve dohotke što ih je dotada uživao zagrebački biskup Timotej.²⁵ O tome govori i ovaj tekst: »Harum igitur auctoritate litterarum archidiaconatum de Vulto canonicatum et prebendam, que venerabilis pater Timotheus Zagrabienensis episcopus promotionis sue tempore, in Quinqueecclesiensi ecclesia obtinebat,

¹⁷ Smičiklas, C. D. IV, str. 618; Fejer, C. D. IV, vol. 2, str. 343, donosi krivo regist ove isprave, navodeći da je to Čazmanski kaptol.

¹⁸ Koller, o. c., II., str. 167; Kempf, o. c., str. 101.

¹⁹ Smičiklas, C. D. V, str. 44.

²⁰ Smičiklas, C. D. V, str. 46.

²¹ Smičiklas, C. D. V, str. 200.

²² Smičiklas, C. D. V, str. 282; Fejer, C. D. IV, vol. 3, str. 180; Gusztav Wenzel, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, XI, Pesten 1867, str. 529.

²³ Smičiklas, C. D. V, str. 321.

²⁴ Ivan Krstitelj Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, I, Zagreb 1889, Documenta, str. 35; T. Smičiklas, C. D. V, str. 285—287.

²⁵ Fejer, C. D. IV, vol. 3, str. 219; Theiner, o. c. I, str. 258, donose ponešto različit prijepis pojedinih riječi ove isprave.

vacantia per promotionem ipsius episcopi, tibi cum omnibus annis et pertinentiis suis conferimus et providemus.*

Druga, istog dana napisana isprava pape Urbana IV, upućena je vesprimskom biskupu da urvede požeškog kanonika Roberta u spomenuti posjed i u vlast svih povlastica koje mu pri tome pripadaju.² Iste godine kanonik Roberto spominje se u još nekim ispravama pape Urbana IV. Papa se obraća 1264. g. svojim pismom i drugom požeškom kanoniku Orbaciju (Dilecto filio Vrbacio, praeposito ecclesie de Posega Quinque-eccles. diocesis), dojući mu pritom ispražnjeni kanonikat u crkvi Padovana.³

Dana 12. travnja (1264. g.), kako navodi Theiner i Fejer u prijepisu isprava svojih zbornika, papa Urban IV. podjeljuje Orbaciju upravu crkve sv. Križa i Sv. Marije Magdalene u ostrogonskoj biskupiji kojima je prije njega upravljao magistar Gerard (Dilecto filio Orbacio, praeposito ecclesiae Posega, Quinqueecclesiensis diocesis ... sancte Crucis in Susol, et sancte Marie Magdalene ecclesias curam animarum non habentes, Strigoniensis civitatis et diocesis, quas quondam magister Gerardus de Parma obtinuit, vacantes per ipsius obitum ... tibi conferimus et providemus).⁴

O neprestanoj djelatnosti Požeškog kaptola u tom vremenu kazuje nam i jedna isprava od 26. svibnja 1268. u kojoj pred njim udova Poše prodaje zajedno sa sinovima (domina relicta Posa una cum filiis suis, videlicet Gregorio et Paulo, ac Nicolao) svoju zemlju među potocima Knežim i Dubovcem (terram suam inter rivulos Kenez et Duboch pataka sitam cum omnibus utilitatibus suis) za pedeset maraka srebra Grguru Knezu (pro quinquaginta marcis argenti Gregorio Kenezyo).⁵

Isprave palatina Lovre od 1268. godine donose na više mjesta još jedno poznatije ime požeškog kanonika kantora Sebastijana koje se navodi u datacijama isprava u kojima doskovno stoji: »Datum per manus magistri Sebastiani cantoris de Posoga, et canonici Albensis, Prothonotarii nostri.«⁶

Godine 1272. izdaje Požeški kaptol ispravu u kojoj se izmirkuju neki članovi plemena bana Borića.⁷ Ta je isprava s diplomatskoga gledišta utoliko zanimljiva jer se njena intitulacija s formulom pozdrava »Universum capitulum ecclesie sancti Petri de Posoga ...« ipak ponešto razlikuje od svih prethodnih formula isprava koje je izdao Požeški kaptol, a koje uvijek dosljedno glase »Capitulum ecclesie sancti Petri de Posaga« ili »Capitulum beati Petri de Posaga«. Naime, takvu dosljednost držali su požeški kanonici pisari sve do tada, ali i kasnije, pa ta isprava predstavlja zapravo samo jedan primjer koji je često zastupljen u ispravama Zagrebačkog ili Cazmanskog kaptola. Ujedno navedena isprava svjedoči da je Požeški kaptol tada upotrebljavao i utisnuti pečat.

Nekoliko godina kasnije, tj. 1279. kaptol je izdao još tri isprave: iz prve dvije doznajemo da se pred kaptolom vršila izmjena⁸ i prodaja⁹ zemalja,

* Fejer, C. D. IV, vol. 3, str. 221; Theiner, o. c. I, str. 259.

² Fejer, C. D. IV, vol. 3, str. 229.

³ Fejer, C. D. IV, vol. 3, str. 229.

⁴ Theiner, o. c. I, str. 267, br. 488; Fejer, C. D. IV/3, str. 231; Kempf, o. c., str.

102.

⁵ Smičiklas, C. D. V, str. 466.

⁶ G. Wenzel, C. D. VIII, str. 185, 187, 189, 192; Kempf, o. c., str. 102.

⁷ Smičiklas, C. D. VI, str. 14.

⁸ Smičiklas, C. D. VI, str. 321—322.

⁹ Smičiklas, C. D. VI, str. 325—326.

a iz treće isprave (pergamene) sa sačuvanim pečatom također doznajemo da pred istim kaptolom prodaju Ladislav, sin kneza Paške, i Nikola, sin Sinčuda, svoju zemlju Boršod u vulkovskoj županiji za 42 marke Dacijanu i Krsti, Ivanovim sinovima.* Sve tri navedene isprave, kao i ona iz 1264. godine,* uz druge isprave iz kasnijeg vremena, imaju stalno istu intituciju s formulom pozdrava »Capitulum ecclesie beati Petri de Posaga omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris«.

Godine 1280. vrši Požeški kaptol još i ophodnju i utvrđivanje međa između nekih posjeda.* Pred njim također te godine Herele, Obradov sin, prodaje dio svog posjeda u Predišincu Provši i Prvoslavu (Herele filius Obrad ab una parte, nec non Prousa et Poruozlau filii Zuoyssa ... particulam terre sue hereditarie sitam in Predysynchyn).*

Iduće dvije godine, tj. 1281. i 1282. kaptol obavlja istu djelatnost kao i ranije.* Te posljednje godine Požeški konvent (conuentus ecclesie beate virginis Honestae Vallis de Posaga) prepisuje listinu Požeškog kaptola o prodaji posjeda Glogove i Petne (Golgoa scilicet et Pethna vocatas in comitatu de Posaga),* što znači da je i on vršio istu službu kao i kaptol, i bio gotovo punopravan s njim u takvoj ili sličnoj vrsti posla.

Pred kaptolom su se, osim navedenih poslova, još izmirmivale zavađene stranke ili osobe radi posjeda zemalja. O tome nam kazuje isprava od 1. svibnja 1283. godine,* u kojoj kaptol ima ulogu arbitra poput tadašnjih sudova. Važnost kaptola i njegovih članova ističe se i u listini Ostrogonskog kaptola od 1283. g. u kojoj se uz Požeški kaptol navodi i njegov prepošt Urbacije ili Orbacije (et discreti viri Urbazi, Prepositi Ecclesie Sancti Petri de Pazga /Posega/).⁴ Iz tog vremena poznata je još jedna listina Požeškog kaptola pred kojom se prodaje zemlja,⁴ a pet godina kasnije, tj. 1288. o tom istom poslu ili djelatnosti kaptola kazuje nam i njegova druga isprava.*

U dataciju isprave kraljice Elizabete od 1288. a i kasnije od 1290. spominje se požeški prepošt Lovro (Datum per manus magistri Laurencii prepositi de Posaga aule nostre vicecancelarii dilecti et fidelis nostri, anno gracie M^oCC^o octuagesimo octavo).⁴ Nedugo poslije toga, 28. lipnja 1290. pred Požeškim kaptolom knez Gület daje svoj posjed Završje (commes Gyleth ... possessionem suam Zauarsya) u ime krvatine,* a godinu dana kasnije prodaju

* Arhiv Hrvatske u Zagrebu, Neoregistrata acta, fasc. 1503, br. 19, M. O. D. L. 33729; Smičiklas, C. D. VI, str. 331; Fejer, C. D. V/2, str. 588; Wenzel, C. D. IX, str. 261.

² Smičiklas, C. D. V, str. 321.

³ Smičiklas, C. D. VI, str. 372, 377.

⁴ Smičiklas, C. D. VI, str. 379.

⁵ Smičiklas, C. D. VI, str. 398, 418.

⁶ Smičiklas, C. D. VI, str. 420.

⁷ Smičiklas, C. D. VI, str. 428.

⁸ G. Wenzel, C. D. IX, str. 368; Kempf, o. c., str. 103.

⁹ Smičiklas, C. D. VI, str. 454.

¹⁰ G. Wenzel, C. D. IX, str. 489; Smičiklas, C. D. VI, str. 626.

¹¹ Smičiklas, C. D. VI, str. 627; G. Wenzel, C. D. IV, str. 313. Datacija isprave kraljice Marije od 1290. nešto drukčije glasi: »Datum in villa Oronas per manus discreti viri magistri Laurencii prepositi ecclesie sancti Petri de Posaga aulo nostre cancellarii fidelis nostri in festo invencionis sancte Crucis, anno Domini M^oCC^o nonagesimo.« Wenzel, C. D. IX. (1272—1290), str. 525.

¹² Smičiklas, C. D. VI, str. 702.

pred istim kaptolom Vidoslav, Dragina i Pavao dio zemlje Orjavice meštru Aladaru za 20 maraka.⁴⁷

Požeški prepošt Lovro spominje se još jednom i u 1292. godini. Naime, 25. svibnja on izdaje ispravu s uvodnim dijelom (Magister Laurentius prepositus ecclesie sancti Petri de Posaga . . .), u kojoj podjeljuje plemiću Zahu, Farkaševu sinu, i njegovu bratu Petru, požeškom kanoniku, jedan dio crkvene zemlje da za sebe načine kuriju, ali pod uvjetom da svake godine o Duhovima daju jedan ferton (quod singulis annis in festo pentecosten pro ipsa particula terre nobis aut nostris successoribus solvent unum fertonem).⁴⁸ To im daje sve dok budu vjerni kaptolskoj crkvi (quamdiu fideles Ecclesie eadem predicte fuerint).⁴⁹

Pred Požeškim kaptolom, koji je 18. listopada 1310. izvršio prijepis svoje isprave od 27. rujna i 6. listopada 1293, biva prodaja zemlje Gromačnik. Valja zapaziti da uvodni dio isprave ne počinje kao dosada — »Capitulum ecclesie sancti Petri de Posoga«, već da inskripcija prvi put glasi u nešto proširenom obliku: »Nos capitulum ecclesie sancti Petri de Posoga«.⁵⁰

Za razdoblje od idućih šest godina, dakle do 1299, ikoliko nam je poznato iz Smičiklasova Diplomatičkog zbornika, nije objelodanjena ni jedna isprava Požeškog kaptola. Te godine 1. srpnja kaptol daruje neke zemlje knezu Zahu, Farkaševu sinu.⁵¹ To je onaj isti knez kojemu je 1292. požeški prepošt Lovro darovao jedan dio crkvene zemlje da sebi načini kuriju. Međutim, tu je ispravu izdao i potpisao ne prepošt Lovro, nego kanonik i lektor Teofil. O tome svjedoči i datacija isprave:

»Datum per manus magistri Theophyli dicti puerlectonis (!) ecclesie nostre, in octavis festi natiuitatis beati Johannis Baptist, anno domini M^oCC^o nonagesimo mono.« Njegovo se ime spominje i u pergamenskoj ispravi sa sačuvanim kaptolskim pečatom od 1. svibnja 1300, gdje pred kaptolom Ivan, Mihajl i Pavao, sinovi Pavla, prodaju knezu Marcelu i njegovu bratu Ivanu iz Babačeva dio posjeda u Komarici i neke vinograde.⁵²

Godine 1300, 19. svibnja izdaje Požeški kaptol znameniti prijepis listine kraljice Marije od 1248. kojom ona potvrđuje Virovitići slobodštine i označuje teritorij.⁵³

Da je Požeški kaptol imao dobre odnose s kraljevskom kućom, a ona u njega veliko povjerenje, svjedoči isprava hercege Tomasine od 8. studenog 1300. kojom mlađe Požeškom kaptolu da je izvijesti o nasilju u posjedu Tułman koji je učinio vukovski župan Demetar.⁵⁴ Ta je isprava vezana za onu ispravu od 30. travnja 1300. u kojoj dvorski sudac Stjepan (Nos comes

⁴⁷ Smičiklas, C. D. VII, str. 58.

⁴⁸ Original u Arhivu Hrvatske, Obitelj Drašković, fasc. 22, no. 3, bez sačuvanog pečata, iako je u vrijeme prijepisa ove isprave (Smičiklas, C. D. VII, str. 84) bio sačuvan; Fejer, C. D. VII, vol. 2, str. 172, priložena samo bilješka prepošta Lovre; Fertio, onis = četvrtina marke, Lexicon latininitatis mediæ ævi Yugoslaviae, vol. I, Zagreb 1973, str. 454.

⁴⁹ Fejer, C. D. VII, vol. 2, str. 172; Smičiklas, C. D. VII, str. 123, ispuštena riječ »fidelis«.

⁵⁰ Smičiklas, C. D. VII, str. 152.

⁵¹ Smičiklas, C. D. VII, str. 345.

⁵² Neoregistrata acta, fasc. 647, no. 17, M. O. D. L. 34093; Smičiklas, C. D. VII, str. 383.

⁵³ Smičiklas, C. D. IV, str. 374; Fejer, C. D. IV, vol. 2, str. 35, prijepis nepotpun; G. Wenzel, C. D. II, str. 202–204, iz prijepisa Požeškog kaptola od 1300. godine.

⁵⁴ Smičiklas, C. D. VII, str. 405.

Stephanus vicerudex curie domini regis) dosuđuje Ivanu, sinu Zoduha, posjede Tulman i Lanku u vukovskoj županiji.²⁷ Zbog tog nasilja Požeški kaptol je u jednoj drugoj ispravi²⁸ od 13. studenog 1300. obavješćuje kraljevu majku herceginu Tomasinu (Excellenti domine sue Th/omasine/ matri Andree dei gracia illustris regis Vngarie, ducise totius Sclavonie et gubernatrici parcium Citradanubialium usque mare, capitulum beati Petri de Posagha orationes in domino) po njezinu nalogu (od 8. studenog) o nasilju na posjedu Tulman.

Sličnim sporovima bavio se Požeški kaptol i u narodnom vremenu. Tako on pismom od 21. travnja 1301. godine rješava neku raspravu o nekom međašu. To pismo, kao i prethodne neke isprave, izdao je i potpisao kanonik Teofil, kaptolski lektor (štilac) (Datum per manus magistri Theophyli lectoris ecclesie nostre).²⁹ Njegovo se ime i nadalje u mnogim kaptolskim ispravama spominje u obliku navedene formule, a neke je i sam potpisivao.³⁰

I na početku 14. stoljeća Požeški kaptol vrši istu djelatnost: ili se pred njim prodaju zemlje, o čemu nam kazuje isprava od 10. studenog 1302. u kojoj Nikola, sin Ivana iz Lipja, prodaje svoj posjed Završje za 186 maraka Ivanu, sinu župana Ipolita,³¹ ili on prepisuje listine ne samo pojedinih osoba, kao što je to učinio na molbu Petra, sina župana Kupse, i Stjepana, Konradova sina, od 22. kolovoza (?) 1305. (neke pogorjele listine iz god. 1273),³² nego i drugih raznih osoba ili crkvenih institucija (kojama je bilo potrebno zbog raznih (ne)prilika da imaju osim originala još i prijepis, koji je nastao nekoliko decenija kasnije. U to nas uvjerava i isprava od 23. studenog 1305. s dobro očuvanim kaptolskim pečatom, kada kaptol na molbu braće Zagrabla izdaje ponovo svoju listinu, jednu od 1251. a drugu od 1256. g. za zemlju Hunšovu.³³ Obje te listine zanimljive su s dvojakog gledišta: jedno je da se u njima govori o promjeni staroga kaptolskog pečata u novi, a drugo, u završnom njihovu dijelu, u formuli datacije, navodi se novo ime lektora Demetrija (Datum per manus magistri lectoris Demetrii ecclesie nostre).³⁴

Nakon dužeg vremena ponovo se u jednoj listini Požeškog kaptola javlja prepošt Lovno. Od 18. listopada 1308. g. izdaje vjerodostojno pismo, nastalo povodom nekakve rasprave, za čije je rješenje odredio kanonike toga kaptola, kantora Mihajla i Stjepana. Uvodni dio pisma ili inskripcija počinje s uobičajenom formulom, koja se u odnosu na prethodne ponešto razlikuje: »Nos Laurencius prepositus ecclesie beati Petri de posega.«³⁵

Pred Požeškim kaptolom 1311. dijele se u ugarskim i hrvatskim posjedima sinovi braće Aleksandra i Petra (Demetrius et Nicolaus filii comitis Alexandri de genere Aba ... Lukachius, Petrus et Demetrius magistri filii co-

²⁷ Smičiklas, C. D. VII, str. 379.

²⁸ Smičiklas, C. D. VII, str. 405.

²⁹ Imre Nagy, Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis (Anjoukori Okmánytár), I, Budapest 1878, str. 10; Kempf, o. c. str. 103.

³⁰ Smičiklas, C. D. VIII, str. 9, 33, 39, isprave zagrebačkog biskupa Mihajla od 29. travnja 1301, 6. listopada 1302, i 21. prosinca 1302. godine.

³¹ Smičiklas, C. D. VIII, str. 38.

³² Smičiklas, C. D. VIII, str. 107.

³³ Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 17, M. O. D. L. 33709, ili drugi original M. O. D. L. 23709; Smičiklas, C. D. IV, str. 476, VIII, str. 111.

³⁴ Smičiklas, C. D. VIII, str. 107, 112.

³⁵ Imre Nagy, o. c. I, str. 158; Kempf, o. c., str. 103.

mitis Petri de eodem genere).⁶⁴ Ta isprava sama po sebi ne bi bila tako zanimljiva zbog funkcije koju je kaptol obavio, nego zbog toga što ona u svojoj dataciji donosi sva tri već poznata imena požeških kanonika: Teofila, Lovre, Demetrija i četvrtog, koji se prvi put javlja, kustosa Matije: »Datum per manus magistri Teophile (!) dicti Puer lectoris ecclesie nostre, anno domini M^oCCC^o decimo primo, presentibus tamen Laurencio preposito ecclesie nostre predictae, Demetrio cantore, Mathya custode, ceterisque canonicis deo in eadem famulantibus.«

Isprave Požeškog kaptola iz 1313. i 1315. godine⁶⁵ svjedoče nam da se pred njim zamjenjivala i prodavala zemlja, uz razna druga svjedočenja, koja je on, kao vjerodostojno mjesto, izdavao, prepisivao i potvrđivao ih svojim autentičnim pečatom. O takvoj djelatnosti kazuju listine od 20. rujna i 22. prosinca 1317. godine.⁶⁶

Požeški kaptol bio je i takvo mjesto pred kojim su se često davale izjave u vezi s raznim odštetama i različitim naknadama. Jedna od ne baš čestih naknada jest i ona iz isprave od 7. kolovoza 1322. u kojoj Stjepan Cimba pred kaptolom daje sinovima Nikole Grgurova zbog ubojstva njihova oca svoj posjed Dubočac.⁶⁷

Dana 25. siječnja 1325. godine Aleksandar, »iudex curiae«, piše Požeškom kaptolu neka ispita o pravom imenu Andrije Benediktova, koji je po sudbenoj odluci imao izgubiti sve svoje posjede.⁶⁸ Nedugo poslije toga 14. srpnja spominje se Kaptol sv. Petra u listini, u kojoj već spomenuti Aleksandar, »iudex curiae«, sudi o posjedu Turguši u požeškoj županiji.⁶⁹ Iz te dvije isprave može se zaključiti, a to nam svjedoče i prethodne, da je Požeški kaptol (i njegovi ljudi), često dobivao molbe od kralja ili kraljeva suca da ispita razne okolnosti koje su dovele do sukoba među zavađenim strankama zbog posjeda, zemlje ili pak diobe. Takvim okolnostima koje bi pribavio kaptol u obliku svojih pisama koristio se, kao dokaznim sredstvom, kraljev sudac pri donošenju konačne sudske odluke. Prema tome u isprave Požeškog kaptola i u njegove ljude imalo se puno povjerenje ne samo u tom nego i u kasnijem vremenu.

Iz isprave Požeškog kaptola od 26. kolovoza 1326. doznajemo za diobu između Deševovih i Berislavovih sinova (Jacobus et Stephanus filii Desew, ac Nicolaus filius Nicolai filiorum Berizlai, inače plemića iz Grabarja u požeškoj županiji (nobiles de Grabaria comitatus de eadem Posaga).⁷⁰ Dvije godine poslije, tj. 16. srpnja 1328. izdaje Kaptol sv. Petra vjerodostojnu ispravu u kojoj Pavao Lovrin prodaje svoj posjed Tardaš (possessionem suam Tardas vocatam) Nikoli Giletovu (Nicolao filio comitis Gyleti) za pedeset maraka. Ispravu je potpisao kanonik Petar, lektor tog kaptola (Datum per manus discreti viri magistri Petri lectoris ecclesie nostre).⁷¹

U ispravi kralja Karla od 2. lipnja 1329, gdje pred tim kraljem Mihajlo, Samsonov sin, predaje dio svog posjeda Leskovice, nazvan Bëharinec (villam suam Byharynech vocatam in possessione sua Lezkowycha nominata), meštru

⁶⁴ Smičiklas, C. D. VIII, str. 301.

⁶⁵ Imre Nagy, o. c., str. 321, 381, 383; Smičiklas, C. D. VIII, str. 340, 402, 403.

⁶⁶ Smičiklas, C. D. VIII, str. 458, 468.

⁶⁷ Smičiklas, C. D. IX, str. 72.

⁶⁸ Smičiklas, C. D. IX, str. 224.

⁶⁹ Smičiklas, C. D. IX, str. 254.

⁷⁰ Smičiklas, C. D. IX, str. 306.

⁷¹ Smičiklas, C. D. IX, str. 404; Nagy, o. c., II, Budapest 1881, str. 367.

taverniku Demetriju, sinu Aleksandra Našičkog, navodi se također ime Kaptola sv. Petra.²² Svega nekoliko dana kasnije, 11. lipnja (1329) ugarsko-hrvatski kralj Karlo nalaže kaptolu da posvjedoči uvođenje meštra tavernika Demetrija u posjed Leskovice i da o tome izda ispravu.²³ Kratko poslije toga, 2. srpnja izdaje Požeški kaptol ispravu u kojoj posvjedočuje da je iz svoje sredine odredio svećenika potkantora Jakova (hominem Jacutum sacerdotem succentorem chori nostri) koji je s kraljevskim čovjekom (izaslaničkom) obišao granice posjeda Leskovice, te ih opisao, o čemu je kaptol načinio izvještaj. Ispravu je potpisao već spomenuti Petar, kanonik i lektor kaptola (Datum per manus discreti viri magistri Petri lectoris ecclesie nostre).²⁴

I u ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Karla Roberta od 29. ožujka do 29. svibnja 1330, u kojoj se potvrđuju međe posjeda Ornavice i Gradiške za Nikolu, Giletova sina, spominje se pri tom činu i ime Požeškog kaptola.²⁵

U osmini sv. Jakova apostola, kako doslovno i glasi datacija isprave (Datum in octavis predicti festi beati Jacobi apostoli) od 1. kolovoza 1330. godine, Požeški kaptol posvjedočuje da je Bokodyn, načelnik grada Požege, pozvao pred kraljevski sud nekadašnjega mačvanskog bana Pavla kao svog protivnika.²⁶ Papa Ivan XXII. (1316—1334) na molbu požeškog kanonika prepošta izdaje ispravu 10. siječnja 1331. godine u Avignonu s kojom daje ispitati da li prepošt Požeškog kaptola može imenovati kanonika i dodjeljivati prebende. Naime, čitava isprava, kao što pokazuje i dio njezina teksta,²⁷ vezana je za slučaj pečujskog biskupa Joba II. (1253—1279), koji je u vrijeme svoga biskupovanja oduzeo pravo od starine požeškom prepoštu da na ispražnjena mjesta postavlja kanonike i pri tome im dodjeljuje prebende. Nakon biskupa Joba II. to su nepovlasno pravo požeškom prepoštu oduzeli njegovi nasljednici, biskupi pečujske crkve, priznajući samo njegovo imenovanje. To potvrđuje i tužba prepošta Kaptola sv. Petra požeškog papi Ivanu XXII. protiv pečujskog biskupa Ladislava (Ladislaus Korogh 1312—1345), koji da svojevoljno podjeljuje kanonije i prebende, što se protivi staromu potvrđenomu i netaknutomu običaju. Papa je, kako se vidi iz njegove

²² Smičiklas, C. D. IX, str. 462.

²³ Smičiklas, C. D. IX, str. 465.

²⁴ Smičiklas, C. D. IX, str. 474.

²⁵ Smičiklas, C. D. IX, str. 505.

²⁶ Smičiklas, C. D. IX, str. 530; Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő, I, Pestini 1871, str. 362.

²⁷ Smičiklas, C. D. IX, str. 543; Fejer, C. D. VIII, vol. 3, str. 540.

«Petitio pro parte dilecti filii ... prepositi ecclesie sancti Petri de Possega Quinqueecclesiensis diocesis nobis exhibita continebat, quod licet collatio canonicatum et prebendarum in predicta ecclesia, cum ipsos hactenus in predicta ecclesia contigit vacavisse, de antiqua et approbata et hactenus pacifice observata consuetudine ad prepositos ipsius ecclesie, qui fuerint pro tempore, pertinuisse et pertinere noscantur, dictique prepositi in pacifica possessione vel quasi iuris huiusmodi fuerint a tempore cuius in contrarium memoria non existit, tamen dudum bone memorie Job episcopus Quinqueecclesiensis ... prepositum dicte ecclesie qui tunc erat possessione vel quasi iuris predicti contra iustitiam spoliavit, ac Quinqueecclesiensis episcopi dicti Job successores, eidem Job soientur succedentes in vicium, prepositos dicte ecclesie tenuerunt et adhuc venerabilis frater noster ... episcopus Quinqueecclesiensis, qui nunc est, eundem prepositum possessione vel quasi iuris predicti tenet indebite spoliatus dictique episcopi canonicatus et prebendas eiusdem ecclesie, cum in ea a tempore spoliationis huiusmodi vacaverunt, de facto quamquam de iure non possent pro sue voluntatis libito contulerunt in dictorum, qui pro tempore fuerint et eius, qui nunc est, prepositorum prejudicium et gravamen».

isprave, odredio da se taj slučaj ispita, a kako je završio, pokazat će nam jedna druga isprava od 26. veljače 1352. godine o kojoj će u našem izlaganju biti više govora.

Požeški kaptol spominje se i u ispravi od 20. lipnja 1335. u kojoj kraljev sudac Pavao javlja Pečujskom kaptolu kako je tekla parnica zbog triju posjeda u požeškoj i wukovskoj županiji između Petra File i Ivana Bota.⁷⁴

Nedugo poslije toga, tj. 8. kolovoza 1335. pred kaptolom se prodaje zemlja,⁷⁵ a njegov kantor ili pojac Petar naveden je zajedno s kaptolom u ispravama zagrebačkog biskupa Ladislava od 10. travnja i 23. lipnja 1336. u kojima na saboru u Čazmi lišava imanja Lovru, Ivana, Domfinka i Gargura zato što su ponovo pokušali dignuti bunu protiv njega.⁷⁶ Zbog tih događaja kaptol prepisuje za svjedočanstvo listinu zagrebačkog biskupa Ladislava od 10. travnja 1336. s kojom on lišava neke buntovnike njihovih imanja.⁷⁷ I drugu listinu biskupa Ladislava od 27. svibnja 1336. prepisuje kaptol 3. kolovoza iste te godine, kojom on, biskup zagrebački, oprašta skrušenim buntovnicima u Čazmi, Ivaniću i Dubravi.⁷⁸ U oba prijevise navedeno je ime kanonika kantora Požeškog kaptola sv. Petra.

Te godine, 23. kolovoza, prepisuje kaptol još tri svoje listine: prvu od 1. kolovoza 1313, a druge dvije od 25. lipnja 1315. godine.⁷⁹ U ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Karla od 1. veljače 1337. u kojoj on određuje, na molbu zagrebačkog biskupa Ladislava, da se u Ivaniću i u Sv. Martinu pobire za zagrebačku crkvu maltarina, nalazi se umetnuta i isprava Požeškog kaptola od 24. travnja 1336. godine.⁸⁰ U jednoj drugoj kaptolskoj ispravi od 27. ožujka 1337, čiji sadržaj govori o prodaji polovice posjeda Hlove u virovitičkom kotaru, spominje se prvi put ime njegova kanonika lektora Ivana. On se, kao i njegovi prethodnici, navodi u već ustaljenoj formuli (Datum per manus magistri Johannis rectoris ecclesie nostre).⁸¹

Iz isprave Požeškog kaptola od 30. lipnja 1338, čiji je prijepis napravio isti kaptol 8. siječnja 1343, doznajemo da pred njim Benča, sin Tučena Pridišinca, prodaje svoj posjed u Pridišincu za deset maraka Leukusu, sinu Petra iz Vrbove.⁸²

U ispravi od 27. srpnja 1338. dvorskog suca Pavla (Nos comes Paulus iudex curie excoletissimi principis domini Karoli dei gracia incliti regis Hungarie), koji dosuđuje posjed Borh (Borovo) Petru, sinu File, uz Bački naveden je i Požeški kaptol.⁸³ To pokazuje da je kaptol kao vjerodostojno mjesto, odnosno da su njegovi izasalani ljudi bili često prisutni kao povjerljivi svjedoci u mnogim sudskim parnicama, a posebice u onima koje su vodili dvorski suci.

Sličnu i povjerljivu ulogu imao je i onda kad je trebao obavijestiti kralja ili pak hrvatskog bana, o čemu kazuju i dvije njegove isprave: u prvoj od 17. prosinca 1339. javlja kaptol kralju Karlu da se Pavao, Isov sin (Paulus

⁷⁴ Smičiklas, C. D. X, str. 217.

⁷⁵ Smičiklas, C. D. X, str. 230.

⁷⁶ Smičiklas, C. D. X, str. 258, 267.

⁷⁷ Smičiklas, C. D. X, str. 269.

⁷⁸ Smičiklas, C. D. X, str. 270.

⁷⁹ Smičiklas, C. D. X, str. 277.

⁸⁰ Smičiklas, C. D. X, str. 297.

⁸¹ Smičiklas, C. D. X, str. 307; Nagy, o. c., III, Budapest 1883, str. 337.

⁸² Smičiklas, C. D. X, str. 393.

⁸³ Smičiklas, C. D. X, str. 401.

filius Isou), odrekao svoga predjca Grabrovice u čazmanskom kotaru u korist zagrebačkog biskupa Ladislava (Ladislavus de Kobol 1326—1343),⁸ a u drugoj istog datuma kaptol javlja kralju Karlu da su se Mihajlo, Grgur i drugi (Michael et Gregorius filii Mixa, Wilkou et Chernech filii Martini de sancta Cruce in comitatu de Iwang /1/) odrekli prava na imanje kraj Sv. Križa u korist zagrebačkog biskupa Ladislava.⁹ U posljednjoj ispravi navedeno je još jednom ime kanonika kantora Požeškog kaptola Petra.

Nekoliko listina iz narednog razdoblja govori da je kaptol ispunjavao sve primljene naloge od kralja ili pape. Tako nasljednik pape Ivana XXII. Benedikt XII. (1334—1342) piše pismo 16. travnja 1341. kralju Karlu Robertu (Carissimo in Christo filio Karolo regi Ungarie illustri salutem et apostolicam benedictionem) neka dađe izvesti osudu izrečenu nad Andrijom, požeškim prepoštom.¹⁰ Da li je kralj Karlo dao izvesti tu osudu, nije poznato. Nedugo poslije toga, 3. lipnja 1341. isti kralj nalaže kaptolu (fidelibus suis discretis viris capitulo ecclesie beati de Posaga) da pošalje vjerodostojnog čovjeka pred kojim će određeni podžupani i plemićki suci obaviti diobu posjeda Gornje Koprivnice i Donje Kamanice između Stjepana, plškog župana, i Nikole, Ambrozova sina, o čemu kaptol ima obavijesti kralja.¹¹ Nedugo nakon toga, 17. kolovoza kaptol izvješćuje kralja da je njihov čovjek, zamjenik kantora (canonicus succentor) Ivan, i od kralja određene osobe obavili diobu rečenih posjeda te podnijeti izvještaj kako je dioba tekla.¹²

Ugarsko-hrvatski kralj Karlo ispravom od 30. studenog 1341. pisanoj u Višegradu, potvrđuje i prepisuje na molbu zagrebačkog biskupa Ladislava listine u vezi s pobiranjem maltarine u Ivanicu od 30. studenog 1335. i još tri otpisa triju kaptola, pečujškog, stolnotenogradskog i požeškog od 24. ožujka i 24. travnja 1336, također u vezi s pobiranjem maltarine u Sv. Martinu.¹³

Požeški kaptol 8. veljače 1343. prepisuje svoju listinu od 30. lipnja 1338. u kojoj se govori da Benča prodaje posjed Predišinac Leukusu, sinu Petra iz Vrbove.¹⁴ Kaptol sv. Petra požeškog izdaje 12. rujna 1343. vjerodostojnu ispravu koja je pečaćena s višecim i autentičnim pečatom u kojoj se govori o razdiobi posjeda između Leukusa i Kokasa.¹⁵

Papa Klement VI. (1342—1352) izdaje 13. lipnja 1344. ispravu na molbu bosanskog biskupa Lovre u kojoj očituje da desetine dopuštene maloj braći u bosanskoj banovini nemaju dirati u desetine davane bosanskom biskupu. Isprava je zanimljiva i u tom pogledu što se u njoj navedeni sadržaj odnosi i na Požeški kaptol i na prepošte bačke, kaločike i pečujске crkvene dijaceze: »Venerabili fratri archiepiscopo Colocensi, et dilectis filiis de Posaga ac Bachiensis Quinqueecclesiensis, et Colocensis diocesum ecclesiarum prepositis, dictionum litterarum executoribus etc.«¹⁶

⁸ Smičiklas, C. D. X, str. 509.

⁹ Smičiklas, C. D. X, str. 510.

¹⁰ Smičiklas, C. D. X, str. 612; Theiner, o. c., str. 641—642, no. 964.

¹¹ Smičiklas, C. D. X, str. 623.

¹² Smičiklas, C. D. X, str. 633.

¹³ Smičiklas, C. D. X, str. 646.

¹⁴ Smičiklas, C. D. XI, str. 37.

¹⁵ Smičiklas, C. D. XI, str. 79.

¹⁶ Smičiklas, C. D. XI, str. 139, datira ovu ispravu s 1343. godinom, ali u usporedbi s onom kod Theinera, o. c. I, str. 670, br. 1007, ona je nastala 1344, što pokazuje i njena datacija (pontificatus nostrri anno tercijs).

Godine 1345, kako navodi Tkalcic,⁷⁷ zadobio je gorički arhidakon Ivan za Zagrebački kaptol posjed Prevlaku s jedne i s druge strane savske obale s pravom prijevoza. Zbog raznih prepreka koje bi u budućnosti mogle nastati u pogledu novoga stečenog posjeda zamoli Zagrebački kaptol kralja Ludovika I da ovlasti Požeški kaptol da on označi prijeporne međe. I zaista, kralj je taj zahtjev odobrio, pa je Požeški kaptol u srijedu po Duhovima 1345. g. izaskao svoga člana potpajca Ivana s kraljevim čovjekom Konrardom, koji su označili međe posjeda Prevlake. Kralj je tu ispravu Požeškog kaptola prilikom svog dolaska u Zagreb 1345. i potvrdio.

U naredne dvije isprave Požeškog kaptola govori se o prodaji zemlje: u jednoj od 19. studenog 1345. Filip, Biharinov sin, prodaje svoj posjed u Predišincu za 10 maraka Leukusu, sinu Petra iz Vrbove,⁷⁸ a u drugoj Ivan, Bratjanov sin, prodaje također svoj posjed u Predišincu za tri marke meštru Leukusu.⁷⁹ Obje su isprave, kako doznajemo iz bilješke koju je dodao Smičklas, nosile utisnute kaptolske pečate. Istu napomenu nalazimo i u ispravi od 11. kolovoza 1347. u kojoj Koprena i Vinka pred Požeškim kaptolom izjavljuju da im je Leukus, Petrov sin, isplatio djevojački miraz i četvrtinu.⁸⁰ Vidi se prema tim i ranijim ispravama Požeškog kaptola da je »magister Leukus filius Petri filii Kupse de Orboa« bio vrlo bogat čovjek jer je pakupovao velik broj posjeda u požeškoj županiji. On se često spominje i u listinama iz kasnijeg vremena.

Kraljev sudac (Nos comes Paulus iudex curie excellentissimi principis Ludovici dei gratia illustris regis Hungarie) dosuđuje ispravom od 15. ožujka 1349. g. posjede Kaprinu i Zelinu (Zelna et Kaprinna vocata in comitatu de Posoga existentes cum omnibus utilitatibus suis) u požeškoj županiji samostanu sv. Mihajla u Rudini.⁸¹ U ispravi se na više mjesta spominje ime požeškog prepošta Andrije (dominus Andreas prepositus ecclesie de Posoga patronus ecclesie, seu monasterii de Rudyna).⁸²

Uz prodaju, zamjenu, nadoknadu i svjedočenje vršilo se pred Kaptolom sv. Petra i očitovanje. O tome kazuje jedna isprava od 11. studenog 1349, u kojoj Benak Tiburcijev de Vojska (Benak filius Tyburcii nobilis de Voyzka in comitatu de Orbaz) očituje da je založio svoj posjed Prisavje u vrbaskoj županiji Tomi Rikulfov u pedeset maraka (in comitatu de Orbaz existentem Pryzawya vocatam, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis eiusdem possessionis videlicet terris arabilibus, pratis, silvis, molendinis ac aliis utilitatibus eiusdem pro quinquaginta marcis promtorum denariorum veronensium compoti de Posoga prefato magistro Nicolao filio Rykolphy).⁸³

Nešto kasnije izdaje Požeški kaptol 10. svibnja 1350. svoju ispravu u prijepisu od 21. veljače 1401. iz koje doznajemo da sinovi Vadalčovi (Kazimer et Habach filii Vadalci Dragizlov de Vorsan) prodaju svoju zemlju sinovima Stjepanovim (Petro, Thome et Nicolao filiis Elye filii Stephani).⁸⁴

Dana 5. listopada 1350. kaptol, kao vjerodostojno mjesto, izvješćuje kralja Ludovika (Excellentissimi principi Ludovico dei gratia inclito regi Hun-

⁷⁷ Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije II. Zagreb 1874, str. IX.

⁷⁸ Smičklas, C. D. XI, str. 248.

⁷⁹ Smičklas, C. D. XI, str. 343.

⁸⁰ Smičklas, C. D. XI, str. 388.

⁸¹ Smičklas, C. D. XI, str. 508.

⁸² Smičklas, C. D. XI, str. 510.

⁸³ Smičklas, C. D. XI, str. 554.

⁸⁴ Smičklas, C. D. XI, str. 601.

garić) o posjedu Zeli u blinjskom kotaru. U ispravi se navodi ime kaptolskog kanonika Kozme (magistrum Cosmam notarium et concanonicum nostrum).¹⁰⁸

Nedugo poslije toga, tj. 29. prosinca 1350. pred kaptolom prodaje Andrija, Zolovkov sin (Andreas filius Zolouk filii Thuten nobilis de Predišynch), svoj posjed u Predišincu meštru Leukusu za petnaest maraka (magistro Leukus filio Petri pro quindecim marcis denariorum veronensium).¹⁰⁹ Usput valja zapaziti da isprava započinje formulom intitulacije kao »Nos capitulum beati Petri de Posaga«, što se u tom pogledu značajno razlikuje od prethodnih, a i kasnijih isprava Požeškog kaptola.

Pred istim kaptolom 10. veljače 1351. zaklaže Kuzma Keminov (Cosmas filius Kemyn filii Tyburcii, nobilis de Woyzka) svoj dio posjeda Prisavje Nikoli Rikolfovju za pedeset maraka veronskih denara (magistro Nicodao filio Rykolphy, pro quinquaginta marcis denariorum veronensium).¹¹⁰ To isto čine 23. travnja te iste godine Petar i Stjepan, Čimbini sinovi (Petew et Stephanus filii magistri Stephani dicti Cymba).¹¹¹

Zanimljivo je napomenuti da se u gotovo svim ispravama Požeškog kaptola iz prethodnog a i kasnijeg razdoblja, kad god se radilo o prodaji ili kupovanju zemlje, manjih posjeda, ili bilo čega drugog, uvijek navodi osnovna monetarna jedinica »marika«, koja se istovremeno preračunavala u veronske denare.¹¹² Za primjer, pokazuju to i dvije navedene isprave, kao i ona od 8. veljače 1352. u kojoj Leukus, Petrov sin, pred kaptolom kupuje jedan dio zemlje u Predišincu za četiri marke veronskih denara.¹¹³

Jedna posebno zanimljiva isprava za Požeški kaptol jest ona od 26. veljače 1352. koja se nalazi kao dodatak u registru pape Inocenta VI. (1352—1362), u kojoj pečujski biskup Nikola moli toga papu da se njegovu kapelanu Petru de Montilio, kojega je on sam imenovao, podijeli i potvrdi prepozitura crkve sv. Petra požeškog (Petro de Montilio in iure perito et in presbiteratus ordine constituto de prepositura ecclesie sancti Petri de Posaga Quinqueecclesiensis diocesis tunc vacante per obitum domini Andree ultimi prepositi diete prepositure dignemini auctoritate vestra apostolica confirmare, uel generaliter fuerit dispositioni sedis apostolice reservata).¹¹⁴

I tako, usprkos još ranijem traženju požeških kanonika od pape Ivana XXII. da im se vrati pravo prepoziture, koje je već davno oduzeo pečujski biskup Job II, ni novi papa Inocent VI, podjeljujući rečenu prepozituru Petru de Montilio, kapelanu pečujskog biskupa Nikole, nije imao sluha nakon dvadesetak godina od njihove molbe da im je riješi u njihovu korist. Tri mjeseca kasnije, tj. 12. svibnja 1352. Robert Drački upućuje molbu papi Inocentu VI. u kojoj moli za Nikolu od Podvinja požeški kanonikat (Robertus de Duracio, quatenus sibi in personam dilecti sui Nicolai Ladislai de Podwina Quenqueecclesiensis diocesis, canonici sancti Petri de Posaga).¹¹⁵ Papa je tu molbu riješio pozitivno, o čemu svjedoči završetak isprave: »Fiat

¹⁰⁸ Smičiklas, C. D. XI, str. 616; Nagy, o. c., V, Budapešt 1887, str. 409.

¹⁰⁹ Smičiklas, C. D. XI, str. 628.

¹¹⁰ Smičiklas, C. D. XII, str. 4.

¹¹¹ Smičiklas, C. D. XII, str. 18.

¹¹² Zlatko Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, I. sv., Zagreb 1956, str. 85—86; II. sv., Zagreb 1956, str. 109—110.

¹¹³ Smičiklas, C. D. XII, str. 71.

¹¹⁴ Smičiklas, C. D. XII, str. 80.

¹¹⁵ Smičiklas, C. D. XII, str. 96.

G(ratia). Sine alia teccione fiat G., koji u slobodnom prijevodu glasi: Neka mu bude milost, bez drugog puta biranja.

Godine 1352, dana 29. lipnja pred Požeškim kaptolom Blaž, sin Blaža iz Vrbsa (Blasius filius Blasii, nobilis de Orbaz), daje u zalog svoj posjed Prisavje Nikoli Rikolfovu za sedamdeset maraka veronških denara (nobili viro magistro Nicolao filio Rykolphy de Tariv pro septuaginta marcis denariorum veronensium). U datumu isprave navodi se ime lektora Požeškog kaptola (Datum per manus discreti viri magistri Petri Orodyensis, lectoris dicte ecclesie nostre).¹³³ To je zapravo Petar de Montilio, odnosno Monolo, kojem je papa Inocent VI. podijelio prepozituru Požeškog kaptola.¹³⁴

Požeški kaptol kao »locus creditibilis« uz navedene djelatnosti ispitivao je vjerodostojnost ponekih sumnjivih isprava. To pokazuje i jedan primjer isprave iz koje se saznaje da je »Stjepan, po božjoj milosti herceg čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije«, boraveći u Budimu 16. rujna 1351. godine, naredio Požeškom kaptolu da izabere jednoga svoga pouzdanog člana koji će zajedno s hercegovim čovjekom istražiti vjerodostojnost neke isprave zbog koje bijaše između Nikole, Ivahunova sina, i Dominika, Radinova sina, došlo do krvavih izgreda.¹³⁵ Kaptol je gotovo odmah svoju obvezu izvršio, jer 23. listopada 1353. godine šalje izvještaj hercegu Stjepanu o razmirici između zavađenih osoba.¹³⁶

Kako doznajemo iz isprave od 26. rujna 1356, Kaptol sv. Petra požeškog svjedočio je u raspravi pred kraljevim sudom zbog posjeda Vrbove u požeškoj županiji.¹³⁷ U njoj se spominje Luka, kanonik čuvar Požeške crkve (discretum virum domnium Lukam custodem ecclesie ipsorum).¹³⁸

Iz registra isprava pape Inocenta VI. doznajemo da se 8. kolovoza 1358. godine podjeljuje između ostalih kanonikata i kanonikat crkve sv. Petra požeškog (Andree Anthonii presbitero Quinqueecclesiensis diocesis de canonicatu sub expectatione prebende dicte ecclesie sancti Petri de Posaga dignemini providire).¹³⁹

Požeški kaptol ispravom od 23. siječnja 1360. g. izvješćuje kralja Ludovika na njegov nalog da je izaslao s kraljevim povjerenikom Đurom, Egidijevim sinom, svoga člana kanonika Lovrinca Poljaka (cum Georgio filio Egidii homine vestre serenitatis, unum ex nobis discretum virum, magistrum Laurentium Polonum, socium et concanonicum nostrum), koji su ustanovili da su duhički plamčići, od vremena kad je duhička županija došla u posjed reda sv. Ivana Jeruzalemskog, potpadali pod sudbenost priora rečenoga reda i njemu plaćali sva podavanja.¹⁴⁰

Iduće godine, izdao je kaptol 23. veljače 1361. ispravu u kojoj se Ivan i Nikola, Ivanovi sinovi (Johannes et Nicolaus filii Iwan filii Iwanika de Bornowz, comitatus Zagrabysensis), za odštetu od pet maraka odriču svakog eventualnog prava koje bi im pripadalo na posjedu Bornovac po njihovu

¹³³ Smičiklas, C. D. XII, str. 105.

¹³⁴ Nagy, o. c. VI, Budapest 1891, str. 109.

¹³⁵ Smičiklas, C. D. XII, str. 195; Vj. Klaić, Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301—1382), Rad JAZU 142, Zagreb 1900, str. 138.

¹³⁶ Smičiklas, C. D. XII, str. 209.

¹³⁷ Smičiklas, C. D. XII, str. 366.

¹³⁸ Smičiklas, C. D. XII, str. 369.

¹³⁹ Smičiklas, C. D. XII, str. 498.

¹⁴⁰ Smičiklas, C. D. XIII, str. 4.

djedu Ivaniku (nezakonitom ocu njihova oca) u korist Klare, Stjepanove kćeri, a žene Ladislava Tutthusa. Isprava donosi novo ime lektora požeške crkve (*Datum per manus discreti viri magistri Petri Mornuycensis, lectoris diocesis ecclesie nostre*).¹²¹

U raspravi kojom tavernik kralja Ludovika I, Ivan, sin Nikole palatina (*comes zaladyensis et wesprmiensis*), rješava Zagrebački kaptol krivuje prema goričkim građanima svjedočio je i Požeški kaptol (*presente testimonio capituli de Posaga*),¹²² kako stoji u ispravi izdanoj u Višegradu 8. ožujka 1361.

O živoj djelatnosti kaptola u tom vremenu kazuju i dvije njegove isprave: u jednoj se od 30. lipnja 1362. pred njim zapisuje dioba posjeda Tisovca i Oriovca, koju su međusobno učinili Demetrije Andrijin (*Demetrius filius Endre, nobilis de Thysicha, comitatus de Orbaz*) i njegov sinovac Ivan Vtoli-
nov (*Johannes filius Vtolini pugilis, filii eiusdem Endre de eadem Thysicha*),¹²³ a u drugoj, dana 4. studenog 1363. uzajmljuju plemići iz Cernika od Ivana Benediktova deset maraka, te se obvezuju uzajmljenu svotu u dva navrata vratiti zajmodavcu.¹²⁴

Zagrebački župan Bagović (*Bakouch*) svojom ispravom od 1. srpnja 1365. moli Požeški kaptol da pošalje svoga vjernog čovjeka pred kojim će se Ladislav, sin Petra Kaštelana (*Castellana*) uvesti u posjed Toplice, koji je kupio od Ivana, sina Antunova Topličkog, na što isti kaptol 7. srpnja šalje izvještaj zagrebačkom biskupu Stjepanu, generalnom vikaru, da je pred njihovim čovjekom Matejom, svećenikom, izvršeno uvođenje u spomenuti posjed.¹²⁵ Za taj posjed vezana je i druga isprava Požeškog kaptola od 19. kolovoza iste godine, u kojoj kaptol izvještava križevačkog župana Đuru o uspjehu istrage koju je proveo županov izaslanik protiv Mirka, sina Petra Kaštelana, zbog nasilja, počinjenih na Powsi Ivanovoj de Topolchaszentgurgy,¹²⁶ a i na nekim drugim posjedima.¹²⁷ Obje je isprave, kao i onu od 1. svibnja iste godine koju je izdao Zagrebački kaptol, potvrdio hrvatsko-ugarski kralj Ludovik 27. kolovoza 1365. godine.¹²⁸

Njemu je upućena i druga isprava od 11. rujna 1367. u kojoj ga Požeški kaptol izvještava da je po nalogu kurijalnog suca Stjepana izaslao dva svoja povjerenika, koji su prisustvovali diobi djedovskih dobara Nikole Mihajlova, što ju je proveo kraljev povjerenik u sporu kćeri spomenutog Nikole Mihajlova s Benediktom Tominim iz Granića. Ujedno je radi daljeg postupka u toj stvari pozvao i kaptol spomenute stranke na određeni rok pred kralja.¹²⁹ Isprava donosi dva već poznata imena kanonika požeške crkve, Pavla i Kozme (*magistrum Paulum, socium et concanonicum nostrum ... et magistrum Cosmam, similiter socium et canonicum*).

Pred istim kaptolom 1. lipnja 1369. prodaje Nikola Mihajlov, požeški građanin (*Nicolaus filius Myhyl, civis de ciuitate Posagwar*), jedno gradi-

¹²¹ Smičiklas, C. D. XIII, str. 112.

¹²² Ivan K. Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba I, Zagreb 1889, str. 217, Doc. 242.

¹²³ Smičiklas, C. D. XIII, str. 237.

¹²⁴ Smičiklas, C. D. XIII, str. 310.

¹²⁵ Smičiklas, C. D. XIII, str. 450, 451.

¹²⁶ Smičiklas, C. D. XIII, str. 458.

¹²⁷ Smičiklas, C. D. XIV, str. 30.

¹²⁸ Smičiklas, C. D. XIII, str. 461.

¹²⁹ Smičiklas, C. D. XIV, str. 84.

liste Pavlovim sinovima (Mykec et Georgio filiis Pauli) za dvadeset i pet maraka (pro viginti quinque marcis promittorum denariorum Veronensium).¹²⁰

Požeški kaptol 9. siječnja 1370. prepisuje dvije kraljevske listine: jedna je listina kraljice Elizabete od 1275. godine,¹²¹ a druga kralja Ladislava od 11. rujna 1283, koja sadrži listinu kraljice Elizabete od 1282. godine.¹²² Vjerodostojnost tog prijepisa potkrepljuje i dobro sačuvan kaptolski pečat. Njima treba pridodati još jednu ispravu Požeškog kaptola od 17. svibnja 1371, koja sadrži prijepis povelje Nikole iz Zeča (de Zeecha; Seoce) od 26. rujna 1356. godine.¹²³

Prema velikom broju sačuvanih i objelodanjenih isprava Požeškog kaptola može se reći da je on u tom razdoblju razvio široku djelatnost: pred njim su se i nadalje vršili svi poslovi oko posjeda i zemlje, a imao je također i važnu ulogu pri svjedočenju u mnogim sudskim parnicama i pri prijepisu kraljevskih ili drugih isprava. Valja zapaziti da je na molbe kralja ili njegovoga suca kaptol uvijek slao svog »vjernog čovjeka« na mjesto događaja i o tome ih obavještavao. Tako npr. hrvatski herceg Karlo Drački (Karolus regnorum Duracii et Sclavonie dux) piše dva pisma u obliku naloga Požeškom kaptolu: u prvom od 25. ožujka 1372. nalaže mu da pošalje svog povjerenika koji će prisustvovati kad njegov izaslanik na licu mjesta pozove u listini navedene plemiće da ne smetaju posjed Seoce, čiji je vlasnik Ladislav Tuteus (magister Ladislaus filius Tuteus in dicta possessione Scelo vocata),¹²⁴ a u drugom od 16. lipnja 1372. nalaže istom kaptolu da izašalje svog čovjeka koji će biti prisutan kada kraljev izaslanik ispita nasilja u Rastiću, selu vrbanske županije.¹²⁵ Godinu dana poslije kaptol piše pismo 2. travnja (1373) banu Petru Zudoru (Magnifico viro Petro Zudor, totius Sclavonie bano) da je zaveo meće posjedima Gerech i Brestovac na temelju osude u parnici sinova Ivana de Nabrada i Lanceja, sina Bekina de Almamelyke.¹²⁶ Svega četiri dana kasnije izdaje kaptol ispravu u kojoj svjedoči da je žena Lanceja de Kvetyn u župnoj crkvi svoga imanja Brestovca položila s dvojicom svojih porotnika prisegu da je neružna u stvari zbog koje je tuži udova Ivana de Nabrada.¹²⁷ Obje kaptolske listine 8. svibnja 1373. prepisuje i potvrđuje slavonski ban Petar Zudor.¹²⁸

Zbog nekakva spora, koji je izbio između Bartola Matijina i Lacka Vukoslavova, kaptol izdaje dvije listine datirane 4. kolovoza 1373. godine: dok se u prvoj Bartol Matijin iz Desnića (Bartholomeus filius Matheus de Desnycha, comitatus Crisyensis) obvezuje pred Požeškim kaptolom da neće nikada upotrijebiti listine kralja Bele (od 1256. god.) protiv Lacka Vukoslavova iz Boršanovca,¹²⁹ u drugoj ispravi ovaj zadnji (comes Lachk filius Wilkozlow de Boršanouch) također se obvezuje da će polovicu u listini navedenih posjeda unutar šezdeset dana, nakon što će ih parnicom dobiti od Dominikovih sinova,

¹²⁰ Smičiklas, C. D. XIV, str. 185.

¹²¹ Smičiklas, C. D. XIV, str. 229.

¹²² Neoregistrata acta, fasc. 1503, no. 23, M. O. D. L. 33731; Smičiklas, C. D. XIV, str. 228.

¹²³ Smičiklas, C. D. XIV, str. 341.

¹²⁴ Smičiklas, C. D. XIV, str. 413.

¹²⁵ Smičiklas, C. D. XIV, str. 423.

¹²⁶ Smičiklas, C. D. XIV, str. 509.

¹²⁷ Smičiklas, C. D. XIV, str. 513.

¹²⁸ Smičiklas, C. D. XIV, str. 520, 521.

¹²⁹ Smičiklas, C. D. XIV, str. 534.

predati u vlasništvo Bartola, sina Matijina iz Desnića.¹⁴⁰ Nedugo poslije toga slavonski ban Petar Zuckor piše pismo kaptolu 20. listopada 1373. u kojem ga moli da bude prisutan kaptolski čovjek prilikom uvođenja žene Benedikta iz Cnkveniča (de Cerwenicha) u djevojačku četvrtinu koju je parnicom dobila protiv sinova Bagović.¹⁴¹

Isprava od 12. kolovoza 1374, u kojoj pred kaptolom zamjenjuju plemići iz Velike (nobiles viri magistri Johannes filius Symonis, Nicolaus et Ladislaus filii Beke ac Paulus filius eiusdem magistri Nicolai nec non Valentinus filius Ladislai de Velyke) i plemići iz Vrbove (de Orbona) (Gregorius et Georgius, filii Bekus ac Thomas filius Demetrii filiorum Petres de Orbona) međusobno neke posjede, navodi se novo ime kanonika lektora Požeškog kaptola Valentina (Datum per manus discreti viri magistri Valentini, lectoris dicte ecclesie nostre).¹⁴² Druga isprava od 13. kolovoza iste godine govori da Petar Čirke, kniževački župan, piše kaptolu (Amicis suis reuerendis capitulo ecclesie beati Petri de Posaga magister Petrus dictus Chyrke, comes Crisyensis) da pošalje svojega vjernog kaptolskog čovjeka pred kojim će se ispitati nasilja Grgura de Kravarine, sina bana Ivana, što ih je počinio navlastito time što je mamio kmetove Tome, sina Bokova iz Badljevine na svoje imanje.¹⁴³ Šest dana poslije, 19. kolovoza, odgovara mu kaptol da je Grgur de Kravarina, sin bana Ivana, uistinu počinio nasilja za koje ga optužuje Toma, sin Bokov iz Badljevine.¹⁴⁴ Požeški kaptol izdao je 17. ožujka 1376. ispravu u korist Gojslava Pavlova iz Dobre Kuće koji zalaže polovicu posjeda Harejovac u vrbaskoj županiji (possessionis Hareyouch vocate, in comitatu de Orbaz existentis, a Demetrio filio Endre, fratre Vcalem (pugilis) sa svim pripadajućim koristima.¹⁴⁵ U ispravi se navode imena požeških kanonika Dionizija, Pavla i Ivana.

Iz dosadašnjih isprava rimskih papa vidjeli smo približno njihovu živu korespondenciju s Požeškim kaptolom. Ona se i nadalje nastavlja s jednim pismom pape Grgura XI. (1370—1378) od 10. travnja 1377. koje je upućeno prepoštu Požeškog kaptola da ispita nekakvu parnicu između ivaničkoga župnika (dilecti filii Martini Cosme rectoris, plebani nuncupati, parochialis ecclesie beate Marie de Iwanich Zagrabiensis diocesis) i benediktinskog samostana sv. Marije u Ivaniću (conventus monasterii beate Marie de Iwanich ordinis sancti Benedicti predicti diocesis) i neka izreče osudu.¹⁴⁶ Nekoliko dana poslije, 28. travnja 1377, kaptol svjedoči svojom ispravom, koju je prepisao Budimski kaptol 23. veljače 1419, o razvodu međa posjeda Kamarice i posjeda Gratkova Potoka.¹⁴⁷

Nakon toga, 11. ožujka 1378. piše pismo kralju Ludoviku (Excellentissimo domino eorum Lodouico, dei gracia inclito regi Hungarie, Polonie, Dalmacie etc., capitulum ecclesie beati Petri de Posaga) u kojem ga izvješćuje da su braća Ivan i Đuro, sinovi Petejovi de Chapouch, doista počinili nasilja na posjedu Đure Petrova, zvanom Budrovac.¹⁴⁸ Iz te godine, od 23. lipnja po-

¹⁴⁰ Smičiklas, C. D. XIV, str. 535.

¹⁴¹ Smičiklas, C. D. XIV, str. 545.

¹⁴² Smičiklas, C. D. XV, str. 52.

¹⁴³ Smičiklas, C. D. XV, str. 52.

¹⁴⁴ Smičiklas, C. D. XV, str. 53.

¹⁴⁵ Smičiklas, C. D. XV, str. 195.

¹⁴⁶ Smičiklas, C. D. XV, str. 264.

¹⁴⁷ Smičiklas, C. D. XV, str. 276.

¹⁴⁸ Smičiklas, C. D. XV, str. 350.

stoji prijepis listine kralja Boleslava IV. iz 1251. godine, što je Požeški kaptol učinio na molbu Dujma Blagajskoga za zemlju Račicu koju je kralj darovao njegovu rodu.¹⁴⁶

Ime Požeškog kaptola navodi se i na nekoliko mjesta u opsežnoj ispravi suca kraljevske kuniže Jakova iz Šepuša koju je izdao 5. srpnja 1378. u Višegradu Nikoli Tomšinu iz Predišinca o parnici vođenoj za što imanje i o situaciji koja je nakon mnogih odgoda provedena.¹⁴⁷

Pred kaptolom 5. studenog 1379. prima Ana, Marcelova kći, od svojih rođaka svotu od 40 maraka u ime otkupnine za djevojačku četvrtinu koja joj pripada od oćevih imanja.¹⁴⁸ I u drugoj ispravi od 26. ožujka 1380, koju je izdao spomenuti kraljevski dvorski sudac Jakov iz Šepuša (de Scepus), i u kojoj dosuđuje zaselak Sv. Martin i posjede Neptinolch i Kraljevac (Kiralouch) voćinskim plemićima (nobilibus de Athina), navodi se ime Požeškog kaptola s još nekim ispravama koje je izdao kao »locus credibilis«. ¹⁴⁹ Istom kaptolu 7. travnja 1380, ugarsko-hrvatski kralj Ludovik nalaže da plemićima iz Predišinca i Sv. Marka izda autentični prijepis isprave o tim posjedima, koji se čuva u arhivu tog kaptola.¹⁵⁰ Taj nalog izvršio je Požeški kaptol 25. svibnja 1380. godine, izdajući dva prijepisa: jedan iz 1279. o posjedu Predišinca, a drugi iz 1280. o prodaji posjeda Predišinca u požeškoj županiji.¹⁵¹

Dana 29. rujna 1381. izdaje kaptol ispravu u kojoj Živko (Sywk), Huhelonov sin (Sywk, filius Hucholeni de Haraiowch, comitatus de Orbaz), izjavljuje pred istim kaptolom da daje polovicu svog posjeda Gachalmezow u zalag Mitki Pavla iz Brestja za pokriće danog mu zajma od trideset i jedne marke.¹⁵² Nedugo poslije toga, 28. listopada izdaje kaptol dvije isprave: u jednoj Ilka, udovica Ivana de Pousamezee (nobilis domina Ilka vocata, filia condam Corardi Blasii predialis de Nekche, relicta videlicet Johannis, filii Petri filii Nicolai de Pousamezee, comitatus de dicta Posaga), prodaje pred kaptolom sva svoja prava na posjedu Pousamezee palatinu Nikoli Gorjanskom za 150 fontini (magnifico viro domino Nicolao de Gara, regni Hungarie palatino, pro centum quinquaginta florenis), dok u drugoj ispravi, Sebe, kćerka Nikole iz Cernika (nobilis domina Sebe vocata, filia condam Nicolai filii Nicolai de Cernuk, relicta videlicet Petri, filii Nicolai de Pousamezee comitatus de dicta Posaga), prodaje pred kaptolom također sva svoja prava na posjedu Pousamezee palatinu Nikoli Gorjanskom za sto florena.¹⁵³ Kratko poslije toga, kraljica Elizabeta nalaže Požeškom kaptolu 22. studenog da Nikolu Gorjanskom uvede u posjed redovnog mu posjeda Vidoševac, na što isti kaptol javlja 7. prosinca 1381. godine kralju Ludoviku da je po kraljičinu nalogu urveo spomenutog palatina u posjed Vidoševac.¹⁵⁴ Zbog istog tog posjeda našao se kaptol u ulozi svjedoka. To kazuje isprava od 7. siječnja 1382. u kojoj on svjedoči da Juraj Ivanov i ostali nisu položili prisegu da posjed

¹⁴⁶ Smičiklas, C. D. XV, str. 382; Milan Šufflay, Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zemalj. arhiva, Zagreb 1906, br. VIII, str. 264.

¹⁴⁷ Smičiklas, C. D. XV, str. 386.

¹⁴⁸ Smičiklas, C. D. XVI, str. 52.

¹⁴⁹ Smičiklas, C. D. XVI, str. 73.

¹⁵⁰ Smičiklas, C. D. XVI, str. 80.

¹⁵¹ Smičiklas, C. D. XVI, str. 96, 97.

¹⁵² Smičiklas, C. D. XVI, str. 217.

¹⁵³ Smičiklas, C. D. XVI, str. 226--227.

¹⁵⁴ Smičiklas, C. D. XVI, str. 235, 242.

Vidoševac u vrbaskoj županiji, koji je Nikola Gorjanski dobio kao kraljevsku donaciju, pripada Tomi Stjepanovu i ostalima po baštinskom pravu.¹²⁹

Isprava od 18. siječnja 1382. svjedoči da Tyrdeš i Pethew (Tuerdes, filius Martini, et Pethew, filius Petri, filiorum Marcelli de Ozornycha, comitatus de Orbaz) u ime rođaka pred kaptolom postavljaju svoje zahtjeve na posjed Petrovac na osnovi susjedskog prava.¹³⁰ Odmah potom, kralj Ludovik 25. siječnja nalaže kaptolu da palatina Nikolu Gorjanskog uvede u posjed dobara Beleukateleke, Brest i Jagodnica, koje su neki plemići vrbaske županije svojatali, na što kaptol već po ustaljenoj svojoj praksi to odmah čini, javljajući 20. veljače banu Stjepanu i Ivanu Lendavskom da je po nalogu kralja Ludovika od 25. siječnja 1382. uveo palatina Nikolu Gorjanskog u posjed Beleukateleke.¹³¹ Još jednom Požeški kaptol javlja 17. svibnja kralju Ludoviku da je po nalogu dvorskog suca Nikole iz Zeča (Seoca) (magnifici viri comitis Nicolai de Zeech, iudicis curie vestre magnitudinis) uveo u posjed Vrbova u vrbaskoj županiji palatina Nikolu Gorjanskoga.¹³²

Inače, tom ugarskom palatinu izdao je Požeški kaptol brojne isprave s kojima ga je uveo u mnoge posjede u ranijem razdoblju. Neke isprave Požeškog kaptola (od 7. prosinca 1381, 7. siječnja 1382, 20. veljače i 17. svibnja 1382. g.), koje se tiču posjeda Vidoševca i Vrbove u vrbaskoj županiji, dao je kralj Ludovik 19. srpnja 1382. na molbu palatina Nikole Gorjanskoga prepisati, kako bi palatin bio što sigurniji u vezi s nekim formalnostima koje su mu bile na putu ka uvodenju u te posjede.¹³³

Požeški kaptol i njegovi legitimni ljudi bili su sve to vrijeme prisutni pri gotovo svakoj djelidbi, prodaji ili darovanju zemlje u požeškoj županiji, a vršili su i druge usluge prema potrebi stranaka. Ime kaptola, ili njegovih isprava navodi se i u listini od 23. kolovoza 1382, kojom dvorski sudac Nikola iz Seoca dosuđuje posjed Gornju i Donju Vrbovu s naslova nove kraljevske donacije palatinu Nikoli Gorjanskom.¹³⁴ Njega spominju i donose njegovu ispravu od 5. studenog 1379. i slavonski banovi Stjepan i Ivan u svojoj listini od 28. siječnja 1383, u kojoj osuđuju Anu iz Uzurnice jer je ponovo tražila djevojačku četvrtinu.¹³⁵

Te iste 1383. godine »osvanu na jugu Velebita zasebni punomoćnik kraljice Elizabete i Marije» Nikola, prepošt kaptola sv. Petra u Požegi, kojom se pridruži Detnik Bubek, zamjenik (locum tenens) hrvatskoga bana Emerika Bubeke, da im utvrdi vjernost i odanost dalmatinskih općina (Zadra i Dubrovnika), a s njim i čitave Hrvatske.¹³⁶ Tu je povjerenu funkciju prepošt Nikola izvršio i s uputama za kraljicu vratio se u Ugarsku.

Ugarsko-hrvatska kraljica Marija naređuje svojom ispravom od 29. prosinca 1383. Požeškom kaptolu neka ispita nasilja koja su stanovnici Orbasvasarhela učinili na posjedu Dukaharaztya Mihajla Gerardova, na što kaptol, dva mjeseca poslije, tj. 26. veljače 1384, izvješćuje kraljicu Mariju o nastiljima na rečenom posjedu.¹³⁷ Da Ivan, sin Tome iz Graca (Ioannes, filius Tho-

¹²⁹ Smičiklas, C. D. XVI, str. 254.

¹³⁰ Smičiklas, C. D. XVI, str. 260.

¹³¹ Smičiklas, C. D. XVI, str. 261, 268.

¹³² Smičiklas, C. D. XVI, str. 284.

¹³³ Smičiklas, C. D. XVI, str. 294.

¹³⁴ Smičiklas, C. D. XVI, str. 307—313.

¹³⁵ Smičiklas, C. D. XVI, str. 342.

¹³⁶ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, II/1, Zagreb 1900, str. 200—201

¹³⁷ Smičiklas, C. D. XVI, str. 429, 445.

me, filii Elye de Gradach) daje u залог dio svoje zemlje Platnice Grguru, Leukusovu sinu (Gregorio, filio Leukus, pro sex marcis promtorum denariorum regalium), svjedoči isprava istog kaptola od 12. srpnja 1384. godine.¹⁶⁷

U ispravi Pečujskog kaptola, koja sadrži ispravu kralja Sigismunda od 1388. g., spominje se ime požeškog kanonika Ivana (magistrum Johannem de Possega socium et Concanonicum nostrum ad premissa Inquirenda pro nostro testimonio transmisimus fide dignum...) kao vjernoga kaptolskog čovjeka ili osobu u kojeg se, kao i u drugog svjedoka, inače njegova sudruga koji je bio prisutan pri svjedočenju u vezi s posjedom »Kachmar vocata«, imalo puno povjerenje.¹⁶⁸

Godine 1388. izjavljuje svojom ispravom Požeški kaptol da je Dominik, sin Deševa iz Cernika (Dominicum, filius Deseu de Chernuk), meko svoje marturinalsko selište zvano Kakuvulgy (sesionem suam marturinalem in possessionem Kakuvulgy vocata), dao u zakup Benediktu iz Cernika, svojem braćučedu (Benedicto de eadem Chernuk, fratri suo patrueli, in pignus locasse fatetur).¹⁶⁹ Tri godine poslije, javlja Požeški kaptol 1391. kralju Sigismundu (Excellentissimo Domino eorum Sigismundo... Capitulum ecclesie beati Petri de Posega) da je po nalogu kraljice Marije Ivan, zagrebački biskup, vraćen u posjede koje je zauzeo Stefan zvani Orđogh. Svjedokom te radnje bio je kaptolski lektor Martin, o čemu i dio teksta isprave kazuje (urum ex nobis discretum virum, Magistrum Martinum, lectorem dictae Ecclesie nostrae ad exequendum praemissa pro testimonio transmisimus).¹⁷⁰

Djelovanje Požeškog kaptola potkraj 14. stoljeća bilo je još veliko i opsežno u pogledu zavođenja ili otpisivanja posjeda. Za to razdoblje nemamo baš velik broj isprava, ali i ono malo što se sačuvalo govori u prilog njegove djelatnosti. Tako on 1393. g. vrši otpis u posjedima i posjedničkim dijelovima M. Stefana de Predanzu, zauzetih na temelju sudske odluke,¹⁷¹ a u pismu kralja Sigismunda iz Trnave od 8. studenog 1399. upućenom plemenitomu mužu Laurenciju Totzu navodi se Požeški kaptol kao svjedok u neakvom sporu između Petra iz Čoka (de Chook) i Nikole, Ladislavova sina.¹⁷² Na zadnju nadovezuje se i druga isprava od 22. studenog 1399. godine u kojoj Požeški kaptol potvrđuje da Toma, sin Stefana sina Tome iz Vrbove, nije prema kraljevskoj naredbi podmirio svoj dug od 1228 florena magistru Ladislavu, sinu Ladislava, sina Theuta de Bathmonostora.¹⁷³ Ta parnica se i dalje nastavljala o čemu nam svjedoči i treća isprava u kojoj Požeški kaptol javlja kralju Sigismundu 4. travnja 1400. iz Višegrada da se uvođenju Ladislava Tutusa de Bathmonostora u imanje protivio Tomo iz Vrbove.¹⁷⁴ Nedugo poslije toga, 27. listopada 1400. tvrdi Požeški kaptol u pismu upućenom kralju Sigismundu da je Tomu, sina Stefana sina Thome iz Vrbove, tri puta pozivao na javnu obznanu i da je pozvan kraljevskoj kuriji radi posjeda Velike.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Smičiklas, C. D. XVI, str. 478.

¹⁶⁸ Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő, IV, Budapestini 1878, str. 364.

¹⁶⁹ Fejer, C. D. X, vol. 1, str. 470.

¹⁷⁰ Fejer, C. D. X, vol. 1, str. 721.

¹⁷¹ Fejer, C. D. X, vol. 2, str. 131.

¹⁷² Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő, V, Budapestini 1888, str. 142, br. 121.

¹⁷³ Ibid., str. 143, br. 123.

¹⁷⁴ Ibid., str. 159, br. 140.

¹⁷⁵ Ibid., str. 216, br. 179.

Istu, ili sličnu djelatnost vršio je Požeški kaptol i u 15. stoljeću. To dokazuju njegove isprave s originalnim kaptolskim utisnutim ili visećim pečatima, koji se nisu baš ponajbolje očuvali, ali ipak dovoljno svjedoče da je kaptol još bio »locus credibilis«. Naime, utisnuti pečati na kaptolskim ispravama nisu sačuvani u cijelosti s potpunom pečatnom slikom. Ponegdje im se samo sačuvao trag gdje su bili pričvršćeni, a negdje i pokoji detalj. Svaki sačuvani detalj oštećenih pečata bez ikakve sumnje odgovara po svom sadržaju i pečatnoj slici utisnutim pečatima Požeškog kaptola. Kao takvi zastupljeni su na kaptolskim ispravama i čitavo 15. stoljeće.

Od 19. travnja 1401. godine sačuvana je originalna isprava u kojoj magistar Ivan, sin Henrika de Thamasi, izjavljuje pred Požeškim kaptolom u povodu ograđivanja istrage u parnici između književnika Nikole, sina magistra Gregura, sina Martina de Treptusa, i književnika Nikole, sina Dominika od Orljave, zbog odsutnosti prepošta Rogerija da plemići žele voditi istragu samo na svoj način.⁷⁶ Četiri godine kasnije izjavljuje Požeški kaptol 14. studenog 1405. da je po nalogu kralja Sigismunda od 1. studenoga 1405. godine uveo Ivana de Thamasa, erdeljskog vojvodu, u dobra književnika Pavla iz Podvršja i sinova Dominika od Orljave.⁷⁷ Ispravom od 10. veljače 1408. g. Kaptol crkve blaženog Petra u Požegi potvrđuje da su mu poznata dostavljena pisma kralja Sigismunda o pomilovanju Gregorija, koji je zbog nekakva prekršaja bio suđen, ali na kraju ipak bijaše kraljevom odlukom pomilovan.⁷⁸

Požeški kaptol izdaje 29. kolovoza 1411. ispravu sačuvanu u prijepisu od 4. XI. 1412. s utisnutim, ali oštećenim kaptolskim pečatom, u kojoj potvrđuje da je primio pisma kralja Sigismunda od 21. srpnja 1411. godine o odgovorima svih parnica Andrije, sina Kapitana, i Dominika, sina Jurja iz Podvršja.⁷⁹ Od iste te godine sačuvane su odluke ili izvještaj Požeškog kaptola za Klaru, rođenu Desewffi, prema kraljevskoj odluci (relatio Capituli Ecclesiae beati Petri de Posega, super statutione nobilis puellae Clarae, filiae Dominici, filii Desew de Chernek).⁸⁰

Da je kralj Sigismund imao veliko povjerenje u Požeški kaptol, svjedoči i njegova isprava od 11. listopada 1412. g. iz Budima upućena »fidelibus suis capitulo ecclesie de Posega salutem et gratiam«, u kojoj traži svjedoke u parnici između plemenite gospođe Margarete, zvane Deseu de Seerek (inter nobilem dominam Margaretha vocatam Deseu de Seerek) i magistra Ladislava, sina pok. Pavla, bana Gorjanskog (de Gara).⁸¹ Kralj Sigismund svojom odlukom, pisanom u Višegradu 4. svibnja 1413. godine, osuđuje tog istog Ladislava zbog toga što u parnici, u kojoj se spominje i ime Požeškog kaptola, protiv gospođe Margarete Deseu de Seerek nije pristupio, a ni platio globu.⁸²

⁷⁶ Arhiv JAZU, D-VIIIb-9; Jakov Stipišić — Miljen Samšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 2, Zagreb 1959, str. 333, br. 1238.

⁷⁷ Arhiv JAZU, D-VIIIb-43; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 337, br. 1305.

⁷⁸ Arhiv JAZU, D-VIIIb-88; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 340, br. 1361.

⁷⁹ Arhiv JAZU, D-VIIIb-19; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 344, br. 1420.

⁸⁰ Fejer, C. D. X, vol. 5, str. 860, br. CDIV.

⁸¹ Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő, VI, Budapestini 1878, str. 364.

⁸² *Ibid.*, str. 248, br. 163.

Iz isprave od 22. rujna 1414. godine s djelomično sačuvanim utisnutim pečatom saznajemo da Požeški kaptol po zapovijedi kralja Sigismunda od 6. rujna 1414. uvodi Jošu, sina Mihajla iz Cernika, u posjed polovice dobara Podvršja, a Dominika, sina Jurja iz Podvršja, i Andriju, kćestelana Ivana de Thamasy, koji su se protivili uvođenju, poziva na benški sud.¹²² Nedugo poslije toga, tj. 11. studenog te iste godine izdaje kralj Sigismund u Višegradu ispravu u kojoj odgađa pamicu Dominika, sina Jurja iz Podvršja, protiv Ivana, sina Henrika de Thamasy, koja se imala prema pismima Požeškog kaptola od 6. listopada (1414), održati 1. svibnja 1415. godine.¹²³

Požeški kaptol i nadalje u tom vremenu službeno se obraća kraljevu dvoru, u što nas uvjerava i originalna isprava od 14. listopada 1415. godine s ostatkom utisnutoga kaptolskog pečata kojom kaptol odgovara kralju Sigismundu na pisma od 17. rujna 1415. da nije htio na sudu od 11. listopada prošle godine zakleti susjede, jer se u takvim stvarima ne sili nijednog plemića da se zaklinje u bilo kojoj ili protiv bilo koje stranke, nego svatko će svoj predmet sudski dalje goniti (*quod in talibus factis nullus nobilium ... pro parte cuiusvis aut contra quempiam iurare teneretur, sed quilibet sua facta iuridice prosequeretur*).¹²⁴

Godine 1420, 4. lipnja izdaje Požeški kaptol ispravu u kojoj Simon, sin Stefana, predijalca Dominika, sina Grgura iz Podvršja, u čije ime sudski prijehi pred Požeškim kaptolom Andriju i Benedikta, sinove Ivana, sina Jakova, i ostalu braću sudionika Dominika od otuđivanja njegovih dobara u Podvršju, kao i Ladislava, sina Ivana vojvode de Thamasy, od njihova zauzimanja.¹²⁵

Neke isprave kralja Sigismunda pisane su i upućene Požeškom kaptolu kao nalog, koji je on gotovo odmah izvršio. Tako kralj svojom ispravom, pisanom u Budimu 5. rujna 1425. g., nalaže kaptolu da izasalje svoga predstavnika pred kojim će se vojnici njegova dvora Vuko, sin Miloša Družića iz Gučje Gore i Lašve, uvesti u posjed imanja Paka.¹²⁶ Samo dvadesetak dana kasnije, 26. rujna javlja kaptol kralju Sigismundu da je po njegovu naređenju izaslao svoga čovjeka pred kojim je isti Vuko uveden u posjed.¹²⁷

Od 1427. godine imamo za sada tri poznate listine Požeškog kaptola: u jednoj kaptol izdaje nekakvu zabranu za Emerika iz Vrbove (*quod Emericus filius Jacobi, filii Lewkus de Orbawa*),¹²⁸ u drugoj od 20. lipnja isti kaptol izvješćuje kralja Sigismunda o nekoj istragi zbog tučnjave ljudi Zagrebačkog kaptola i gradske općine u Jarunu, zbog čega je izaslao u toj stvari svoga kanonika Fabijana (*discretum virum Fabianum presbiterum, magistrum altaris beati Michaelis archangei in dicta ecclesia nostra*),¹²⁹ a u trećoj pred kaptolskim predstavnikom ukida se četvrtina u posjedu Petra, sina Ense, za Blaža i Nikolu, sinove Sebastijana de Pethwraeva.¹³⁰ U toj ispravi navode se imena članova Požeškog kaptola: prepošta Blaža, magistra kantora Nákole

¹²² Arhiv JAZU, D-VIII-39; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 349, br. 1484.

¹²³ Arhiv JAZU, D-VIII-42; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 349, br. 1489.

¹²⁴ Arhiv JAZU, D-VIII-48; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 350, br. 1498.

¹²⁵ Arhiv JAZU, D-VIII-92; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 355, br. 1579.

¹²⁶ Arhiv JAZU, D-IX-44; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 363, br. 1695.

¹²⁷ Arhiv JAZU, D-IX-44; J. Stipišić — M. Samšalović, *ibid.*, str. 363, br. 1697.

¹²⁸ Fejer, C. D. X, vol. 6, str. 911.

¹²⁹ I. K. Tkalčić, *Povijestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, II, Zagreb 1894, str. 56—57, Doc. 47.

¹³⁰ Fejer, C. D. X, vol. 6, str. 912.

i kustosa Stjepana. Tada je Požeški kaptol pripadao zagrebačkoj dijecezi, o čemu svjedoči isprava zagrebačkog biskupa Ivana od 9. siječnja 1428. g. u kojoj između ostalog stoji: *Ecclesie beati Petri de Posogha zagrabiensis diocesis.*¹⁰²

Isprava Požeškog kaptola od 1431. g. pred kojim Dešev, sin Ivana iz Cernika (de Chernek), zalaže dio svog posjeda Galanoh Doroteji, sestri Jakova iz Cernika, za 100 zlatnih florena, čini s obzirom na intitulaciju isprava istog kaptola jedan izuzetak, jer počinje s formulom datacije (*Anno MCDXXXI-o feria proxima post festum beati Mathiae Apostoli...*). To je ujedno i prvi takav primjerak kaptolske isprave.¹⁰³

Vjerodostojnim pismom s vidljivim mjestom utisnutoga kaptolskog pečata javlja Požeški kaptol 14. srpnja 1432. g. banu Hermanu da je preko svog izaslanog predstavnika proveo istragu, te da je on pronašao da je Pavao, Zupkovičev sin, a službenik Ladislava Totha iz Susedgrada, zajedno s mnogim drugim ljudima u Kašini, selu Zagrebačkog kaptola, njegovim kmetovima ugrabio 5 (50?) volova.¹⁰⁴ Ta isprava dokazuje da je Požeški kaptol preko svoga vjernog kaptolskog čovjeka ili predstavnika kojega bi za to odredio vršio i provodio istrage, koje su mu naložili ili povjerali kralj, kraljevski sudac ili ban, kao što je bilo u navedenom slučaju. Ova činjenica pokazuje da se u kaptol, odnosno u njegove predstavnike imalo puno povjerenje kao u vjerodostojno mjesto. Takvo povjerenje u kaptol vladalo je i u narednom vremenu.

Godine 1433. izdao je kaptol (svjedočnu) ispravu da je posjed Donji Brštan (*Alsó Borostyan*) založen za stotinu zlatnih florena Stjepanu, Grgi i Pavlu, sinovima Datza iz Jablanca (*de Jablonitza*) (pro centum florenis puri auri boni et austi ponderis, Stephano, Gregorio et Paulo, filiis Datz de Jablonitza *in pignus locat*).¹⁰⁵ a čuče godine, tj. 1434. po nalogu kralja Sigismunda izvještava ga kaptol da je preko svog predstavnika istražio njegov zahtjev u vezi s posjedom Vrbova gospođe Uršule, udovice pok. Tome iz Zaničca i njegova sina Nikole (*domina Ursula relicta condam Thomae de Zerwich, ac Nicolaus filius eiusdem*).¹⁰⁶ Požeški kaptol posvjedočuje svojom ispravom od 1437. g. da su prilikom provale u kuću Deševa, sina Ivana iz Cernika, odnijete neke stvari i dobra (*Desew, filii Joannis de Chernek, in facto inuasionis domorum ablationisque rerum et bonorum*).¹⁰⁷

Od 11. prosinca 1439. godine sačuvala se originalna kaptolska isprava s ostacima utisnutog pečata na poledini, u kojoj Juraj, sin Mihajla iz Podvršja, izjavljuje pred istim kaptolom da je svoje posjede (Felsew, Podwers, Alsow Podwers, Also Liphnye, Cremoschyha, Zagrebach, Felsew et Alsow Kapronczavivente) za života pokojnoga Ivana, vojvode de Thamassy, ustupio njemu i njegovim sinovima Ladislavu i Henriku.¹⁰⁸

Iz jedne bilješke doznajemo da je prepošt Požeškog kaptola Pavle 1447. godine posudio pečujskom biskupu Vidu Hündleru 42 dukata u zlatu. Sedam

¹⁰² Koller, *Historia episcop. Quinqueeccles. III*, Posoni 1784, str. 340; J. Kempf, o. c., str. 107.

¹⁰³ Fejer, C. D. X, vol. 7, str. 382.

¹⁰⁴ Arhiv JAZU, D-X-10; J. Stipišić — M. Šamšalović, *ibid.*, str. 371, br. 1829.

¹⁰⁵ Fejer, C. D. X, vol. 7, str. 509.

¹⁰⁶ Fejer, C. D. X, vol. 7, str. 557.

¹⁰⁷ Fejer, C. D. X, vol. 7, str. 891.

¹⁰⁸ Arhiv JAZU, D-X-72; J. Stipišić — M. Šamšalović, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU*, vol. 3, Zagreb 1960, str. 566, br. 1997.

godina kasnije, kako navodi Kempf,²⁰ vraća pečujski biskup dug prepoštu Pavlu, koji je ujedno bio i vikar pečujске biskupije (Nos Vitus ... recognoscimus per presens scriptum, quod nos obligamur egregio domino Magistro Paulo sancti Petri in Posega preposito, nec non huius cathedralis alme sedis Vicario ratione mutui XLII fl. auri, quos solvemus).

Iz originalne isprave Požeškog kaptola od 7. srpnja 1451. s ostacima utisnutog pečata doznajemo da Stefan, sin Bodura de Gorbounuk, predaje Andriji, sinu Nikole iz Komanice, zaručniku udovice Petra, Bodurova sina, dijelove Petrova imanja pred ovim kaptolom dok Petrovi sinovi ne dođu do zakonite dobi i zabranjuje Andriji da nanese štetu imanjima.²¹

Popis arhiva obitelji Patačić u Arhivu JAZU sadrži između ostalih i jedan registar isprave od mjeseca veljače 1459. g. u kojoj Gašpar Kastellanffy iz Svetog Dubra (Zentlelek, danas Dežanovac) daje pred Požeškim kaptolom u zalog polovicu dijela imanja Paška Radivoju de Zomothyn, bratu Tome, kralja Bosne (krivo »Češke«), za 400 forinti zlata.²²

Požeški kaptol na molbu kanonika Ivana Zapoljskog prepisuje 1. studenog 1468. godine privilegij kralja Matije o utjerivanju taksa, koji je bio izdan prvica na kraljevstva 28. rujna 1468. godine.²³

Požeški kaptol sloo je i u narednom vremenu izvještaje kralju ili hrvatskom banu u vezi s njihovim zahtjevima ili istragama, različitim po svom sadržaju. Između takvih je i jedna kaptolska isprava od 18. travnja 1471. g. potvrđena autentičnim utisnutim pečatom u kojoj kaptol javlja banovima Slavonije da su žalbe, opisane u pismima palatina Mihajla Orzaga iz Kutjeva (de Gwth) od 25. siječnja 1471. g., istinite.²⁴ Nedugo poslije toga, a po nalogu kralja Matije od 17. veljače 1486. g., izdaje Požeški kaptol svoju ispravu 24. ožujka 1486. g. s autentičnim kaptolskim pečatom u kojoj svjedoči da je pred njegovim predstavnikom, tj. kaptolskim čovjekom, izvršeno uvođenje Nikole Hedervarija u posjed imanja Lovre iz Podvršja.²⁵ Kratko poslije toga, 24. siječnja 1489. g. prodaje pred istim kaptolom Ivan, sin pok. Nikole iz Starog Grada (sada pak Hliščević), svoju zemlju Krisandol s mlinom udovici Iloni i Pavlu, sinu pok. Kuzme iz Starog Grada, za osam foninti.²⁶

Potkraj 15. stoljeća imamo još jedan dokaz o važnoj i velikoj djelatnosti Požeškog kaptola. Tako on 9. rujna 1491. godine javlja, nakon što je kralj Vladislav II. 11. travnja te iste godine to već naredio, da su braća Jure, Nikola i Marko Bobojelić od Kozara uvedeni u posjed Dubravica i Dubovčac, koji leži u požeškoj županiji, a s pravom im pripada prema priznanju ili privoli Fružine, udovice Joba iz Gorjana.²⁷

²⁰ J. Kempf, o. c., str. 107.

²¹ Arhiv JAZU, D-XII-9; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 577, br. 2193.

²² Arhiv JAZU, I d 12, clen. IV, p. 21; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 590, br. 2411.

²³ Arhiv JAZU, D-XV-15; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 607, br. 2659.

²⁴ Arhiv JAZU, D-XV-45; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 612, br. 2719.

²⁵ Arhiv JAZU, D-XVII-43; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 635, br. 3042.

²⁶ Arhiv JAZU, D-XVII-75; J. Stipišić — M. Šamšalović, ibid., str. 641, br. 3120.

²⁷ Moriz Wertner, Beiträge zur bosnischen Genealogie, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, VIII, Zagreb 1906, str. 264: »Am 9. Sept. 1491 bezeugt das Pozegeer Kapitel (nachdem König Vladislavus II. dies schon am 11. Apr. 1491 angeordnet), dass die Brüder Georg, Nikolaus und Markus Bobojelić v. Kozara den Besitz der im Komitate Pozege gelegenen Güter Dubravica und Dubovčac angetreten, der ihnen nach Eingestaendniß der Fruzsina, Witwe Job's v. Gara, mit Recht gebührt.«

Istu djelatnost nastavio je Požeški kaptol i na početku 16. stoljeća, sve dok se nije 1536. g. i ugasio. Tako iz njegove isprave od 16. kolovoza 1505, čiji je prijepis nastao 10. lipnja 1518. i potvrđen utisnutim pečatom, doznajemo da Nikola Dragy de Feleghaz s jedne, i Ana, njegova sestra i žena Lovre Bradača iz Ladomerca s druge strane, sklapaju sporazum pred kaptolom da ona stranka koja ne bude imala potomka ustupi svoja dobra, zbog kojih su se dugo parničili, drugoj stranci.²⁷ Uz ovu vezana je još jedna isprava Požeškog kaptola od 10. travnja 1518. g. u kojoj on po nalogu kralja Ludovika od 27. svibnja 1517. g. izdaje prijepis pisma Ani, ženi Lovre Bradača, od 16. kolovoza 1505. g. po kojem ona sklapa sporazum o dobrima sa svojim bratom Nikolom Dragijem.²⁸

Požeški kaptol uživao je u tom vremenu velik ugled i povjerenje kraljeva dvora. O tome svjedoči i jedna njegova isprava od 18. prosinca 1524. g. s ostatkom utisnutog pečata u kojoj Petar Kečević Bužinski, kraljev komornik, posuđuje pred kaptolom kralju Ludoviku, koji nije mogao Ivanu Banffiju i njegovoj ženi Margareti Zekel isplatiti 4428 florena za grad Bijelu Stijenu (Feyerkew), Blinje (drugim imenom Novigrad) i Lobar, zbog turskog napada, 1000 florena koje je pozajmio od Matije Horvata, zvanog Marinić de Polotha.²⁹

S druge pak strane to dokazuje i kraljeve povlastice koje je i sam kralj potvrđivao ili podjeljivao kaptolu ili njegovu prepoštu. Takvu jednu značajnu povelju izdao je kralj Ferdinand I. 26. siječnja 1528. g. u Budimu,³⁰ kao

²⁷ Arhiv JAZU, D-XXIV-75; J. Stipišić — M. Šamšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 4, Zagreb 1961, str. 518, br. 3783.

²⁸ Arhiv JAZU, D-XXIV-75; J. Stipišić — M. Šamšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 5, Zagreb 1963, str. 544, br. 4324.

²⁹ Arhiv JAZU, D-XXVI-79; J. Stipišić — M. Šamšalović, *ibid.*, str. 570, br. 4625.

³⁰ Fejer, C. D. VIII, vol. 7, str. 158—159; Kempf, o. c., str. 107—109. Tekst isprave doslovno glasi:

»Anno Domini MDXXVIII. Budae, feria quarta proxima post festum Conuersionis Beati Pauli Apostoli, ad commissionem propriam Domini Regis datae sunt literae, quibus mediantibus Maestas sua Literas Serenissimi Principis quondam Domini Ludouici Regis Hungariae etc. Praecessoris et sororū sui charissimi felicitis memoriae, continentes in se confirmatiue literas serenissimorum Principum quondam dominorum Vladislai et Caroli, Regum Hungariae etc. quibus mediantibus idem Ecclesiam S. Petri de Posegha, cum pertinentiis suis, item vniuersos populos, eiusdem, cuiuscunque conditionis existant, a Jurisdictione, Judicatu, ac Judicio Comitum, Judicum, officialium et Castellanorum, pro tempore constitutorum, atque constituendorum, in totum ac per omnia exemisse, eisdemque has libertates concessisse: Primo quod omnes Populi Ecclesiae S. Petri de Posegha, siue sint Nobiles siue Ignobiles, hospites, Clues aut conditionarij eiusdem, nullam collectam, nullam solutionem facere, nec Marturinas nec descensum, nec pondera, nec facciones, nec aliquam aliam exactionem quocunque modo vel nomine vocatam, Maiestatis suae, vel Baronibus indicendam, aliquibus soluere teneantur; sed tantum Praepositus et Capitulum eiusdem Ecclesiae collectas exigere habeant super ipsos. Item quod ydem populi Ecclesiae coram nullo Iudice regni, neque Palatino, neque Iudice Curiae suae Maiestatis per quospiam trahi possint in causam, neque tracti parere Iudicio eorumdem teneantur, sed solius Praepositi et sui Capituli, suorumque officialium in criminalibus et ciuilibus iudicio parituri. Item quod in festo Beati Petri Apostoli tributum Fori in libera via exigi ad castrum de Posegha nunquam possit, in toto vel in parte, sed solum Praeposito et Capitulo exigatur praedictis. Ceterum quod nullus ex populis eiusdem Ecclesiae Nobilis, Hospes, Ciuis seu conditionarij et generaliter cuiuscunque conditionis existat in Festo Natiuitatis Domini, Pascae, Assumptionis Beatae Virginis Mariae, imo penitus nullo tempore ad dictum castrum Poseghavar aliquibus seruire muneribus teneatur, nec

jednino od posljednjih isprava s kraja srednjega vijeka, do kada smo i obradili ili barem pokušali prikazati javnu djelatnost ove institucije javne vjere.

S tom poveljom kaptol je dobio izuzetne povlastice, a posebice u pogledu ubiranja poreza. S njom kralj ujedno potvrđuje povelje svojih prethodnika, kraljeva Vladislava i Karla, na temelju kojih se crkva sv. Petra u Požezi s njezinim pripadnostima i svi njezini žitelji bilo kojega staleža oni bili u potpunosti i u svemu izuzimaju od sudbenosti i suđenja i sudova župana, sudaca, službenika i kaštelana koji su sada postavljeni ili će biti postavljeni, i s kojima su (poveljama) odobrene sljedeće slobodštine, ne dirajući s time prava drugih: Prije svega, svi žitelji crkve sv. Petra u Požezi, bilo da su plemići ili neplemići (pučani), naseljenici (hospites), građani ili ugovorom obvezani na službu nisu dužni plaćati bilo kakav porez i podavanje, ni kunovinu (marturinu), niti davati prisilno ukonačenje, ni daću koja se naziva »ponderas«, ni tlaku ili kakav prisilan namet, koji bi kralj ili njegovi velikaši nametnuli bilo na koji način ili bilo pod kojim nazivom, nego naprotiv da samo prepošta i kaptol te crkve imaju pravo od njih ubirati porez.

Zatim, žitelje crkve ne može nitko pozvati pred nekakav kraljevinski sud, ni pred palatinov ili kraljevski sud, a oni se ne trebaju ni odazvati takvu pozivu, nego se imaju pokoriti samo sudu prepošta i njegova kaptola pa i njegovih službenika, i to kako u kaznenim, tako i u građanskim parnicama.

Nadalje, u doba svetkovine sv. Petra apostola na slobodnoj cesti ne može se ubirati nikakva tržna daća u korist grada Požege u cijelosti ili djelomično, nego se ubire samo u korist spomenutog prepošta i kaptola.

Također, nitko od žitelja te crkve, bio on plemić, naseljenik, građanin ili ugovorom obvezan na službu i općenito bilo kakva staleža on bio, na blagdan Krstova rođenja, Uskrsa, Uzašašća bl. dj. Marije i depače ni u koje vrijeme ne može prisiljavati da daje darove gradu Požezi, niti da se bilo koji od njih sili da za grad ore, žanje, okapa i obrađuje vinograde, niti da obavlja bilo kakvu dužnost ili službu za popravak grada. I nitko od požeških kaštelana, župana, nadstojnika župa, sudaca ili plemića ne smije tražiti prisilno besplatno ukonačenje ili održavati sud na bilo kojem od posjeda rečene crkve.

Kako se vidi iz svega iznesenoga, Požeški kaptol uživao je ne baš male povlastice u mnogim za njega i te kako važnim stvarima u pogledu razvoja i njegove žive djelatnosti koju je obavljao kao »locus creditibilis« sve do 1536. godine kada se provalom Turaka u te krajeve život kaptola i ugasio, a njegovi kanonici pobjegli u Pečuh.

3. Uređenje Požeškog kaptola

Požeški kaptol bio je još od svoga utemeljenja zborni (collegiale, collegiatum) kaptol u okviru pečujске biskupije, kao što je bio npr. i Cazmanski, ali u okviru zagrebačke biskupije. Svrha svih kaptola, pa tako i požeškog, bila je u prvom redu da se u crkvi obavlja što svečanije božja služba, a tek onda

eorum aliquis ad ipsum castrum arare, metere, ligonizare, vineasque colere, et ad opus refectonis eiusdem castris aliquo debito vel seruitio quomodolibet compellatur; et quod nullus Castellanosum, Comitum, Prouincialium, Judicum aut Nobilium de Posegna descensum aut congregationem aliquam in aliqua possessione dictae Ecclesiae facere audeat atque possit, dimocebantur, gratiose confirmavit saluo alieno.»

u drugi plan spadale su sve druge funkcije koje su vršili njegovi kanonici na čelu sa svojim biskupom. Kako je osnivanje kaptola, bilo stolnih ili katedralnih, bilo zbornih ili kolegijalnih, pridržano Svetoj stolici, vidljivo da je to osnivanje inicirala pečujška biskupija uz dozvolu Sv. stolice. Za Kaptol sv. Petra požeškog može se reći da je istovremeno bio i crkvena i državna ustanova, te je u tom pogledu obavljao dvije dužnosti; s jedne strane duhovnu ili božju službu, a s druge pak strane službu vjerodostojnog mjesta u kojoj je sastavljao, pisao, prepisivao, redigirao i izdavao isprave pečaćene svojim autentičnim pečatima privatnim strankama ili drugim osobama (kraljevima, banovima, kraljevskim sucima i drugima) koje bi to od njega zatražile. Njegove isprave, s manjim izuzecima, gotovo uvijek počinju intitulacijom s formulom pozdrava »Nos capitulum ecclesie beati Petri de Posaga memorie commendamus per presentes«.

U kaptolu su se, ponajčešće u sakristiji, čuvale originalne isprave koje je sam kaptol pisao i one druge koje bi donijele stranke na pohranu, tako da se iz njih uvijek mogao načiniti prijepis. U tom pogledu kaptol je bio zapravo javni arhiv, a po sadržaju isprava koje uglavnom govore o prodaji i kupnji zemlje, svjedočenju u vezi s posjedom itd. bio je u neku ruku i gruntovni ured,²¹ jer je kao »locus credibilis« uvijek mogao izdati svjedočno pismo potvrđeno sa svojim pečatom. Po nalogu kralja, kraljevskog suca ili bana, kaptol je pri uvođenju stranke u novostečeni posjed slao svog povjerenika ili tzv. »vjernog kaptolskog čovjeka« koji bi posvjedočio s kraljevim izaslanikom o učinjenom poslu, nakon čega bi se u kaptolu sastavila isprava, a po potrebi i izvjestio kralj. Kaptol je preko svog predstavnika ili izaslanog čovjeka obilazio među posjeda, opisivao njihove granice, svjedočio u raznim parnicama i sporovima, pa čak i na području Zagrebačkog ili Čazmanskog kaptola u čijim se ispravama i navodi kao »locus credibilis«. Njegova djelatnost protezala se od Drave do Save, od Đakova do Zagreba. Da je bio povezan sa Zagrebačkim ili Čazmanskim kaptolom, svjedoče brojne isprave iz kojih doznajemo da kanonici svećenici iz zagrebačke biskupije dolaze u Požeški kaptol, a i obrnuto, iz Požege oni odlaze u Zagreb radi vršenja više službe. To osobito važi za kasnije razdoblje srednjeg vijeka u kojem je ovaj kaptol bio više usmjeren u duhovnom i kulturnom pogledu na zagrebačku biskupiju ili na zapad (npr. u Italiju) nego na pečujšku ili druge biskupije u Ugarskoj. U prilog tome idu svakako i činjenice koje pokazuju da su se njegovi kanonici u većem broju školovali u Bolonji, između ostalih i njegov poznati prepošt Urbacije, ili kako se u ispravama naziva Orbacije, inače doktor prava ičasni papin kapelan sa službom u Požegi između 1268. i 1286. godine.

Zbog popriječnog troška, a i daljine koja je predstavljala ozbiljnije teškoće za školovanje požeških klerika u Bolonji, oni su najprije bili imenovani požeškim kanonicima, a tek tada, kad su primali kanoničke prihode, mogli su se izdržavati na studijima.

Razumljivo je da su požeški klerici prije polaska na jedno od inozemnih sveučilišta morali završiti neku početnu školu, koja je djelovala u Požeškom kaptolu između 1300—1311. godine.²²

Jedan od učitelja te škole bio je i magistar kanonik Teofil, koji se u datičji isprava Požeškog kaptola od 1. srpnja 1299. i 1. svibnja 1300. godine

²¹ J. Buturac — A. Ivandija, o. c., str. 80—81.

²² J. Buturac — A. Ivandija, o. c., str. 82.

navodi kao »magistri Theophyli . . . puer lectoris ecclesiae nostrae« ili pak u drugim ispravama kao »puer magister ecclesiae nostrae« (učitelj dječaka naše, tj. kaptolske crkve).

Kroz čitavo 14. pa i 15. stoljeće požeški kanonici nose u kaptolskim ispravama gotovo stalno taj naziv magistra.

Iz ovog kraćeg prikaza možemo zaključiti da je Požeški kaptol bio uređen poput drugih kaptola u Hrvatskoj ili onih u Ugarskoj. Imao je svoje dostojanstvenike prvake, kanonike magistre, prebendare, koraliste i altariste. Po zvanjima on se sastojao od kanonika prepošta (praepositus), štioća (lector), pojca (cantor), čuvara (custos) i deset kanonika. Iz navedenih isprava doznajemo za prva poznata imena Požeškog kaptola.

Tako se 1221. (?) godine spominje »Sempiterno cantore, Toma decano, Laurencio custode«, 1264. navodi se ime kanonika kantora Roberta i Orbacija ili Urbacija dostojanstvenika, 1268. kanonika kantora Sebastijana, 1288. prepošta magistra Lovre, 1299. kanonika i lektora Teofila, koji se inače piše i spominje u ispravama iz početka 14. stoljeća kao »puer lectoris«. Nedugo poslije toga, 1305. godine navodi se ime kanonika magistra lektora Demetrija, 1308. kanonika kantora Mihajla i Stjepana, 1311. kanonika kustosa Matije, a nekoliko godina kasnije, tj. 1328. i ime kanonika lektora Petra. U tom vremenu djelomičan imenik kanonika Požeškog kaptola može se složiti po bilješkama i računima desetnara Jakoba Berengara i Rajmunda de Bonofate,²¹³ koji su u podnaslovu »Rationes Jacobi Berengarii et Raimundi de Bonofato collectorum decimarum sexennialium in regno Hungariae 1332—1337« (str. 240—242, 268—270) donijeli popis imena svećenika i kanonika Požeškog kaptola koliko je tko plaćao papinske desetine između 1332. i 1337. godine. Od njih se navode: prepošt Andrija, lektor Ivan, kantor Petar i kustos Martin; kanonici magistri Nicolaus Turugus (dictus Turugus), Endus, Decinarius, Demetrius, Nicolaus Ystennete, Bartholomeus, Andre, Đuro, Stjepan, Nikola Pyzar; nešto kasnije, Luka, Demetrije (subcollector) i Andrija. Dalje se nabrajaju prebendari: Nikola Loth, Dimitrije, Ivan (albus), Blaž (rufus), Andrija (niger), Kuzma, Petar (claudus), Đuro i Mihovil; koralist Petar Nijemac (sacerdos Teutanicus); altaristi, Blaž (sacerdos altaris B. Elene) i Stjepan (sacerdos altaris S. Ladislai). Svi nabrojani članovi navode se između 1332. i 1337. godine. Prema istom djelu prostrani požeški arhiđakoniat (archidiaconatus de Posega) zahvaćao je polovicom 14. stoljeća oko 70 župa s preko stotinu svećenika u Požeškoj kotlini i izvan nje u prostoru između Save i Drave. To nam dokazuju ona dva već spomenuta desetnara koji donose popis svećenika i mjesta u kojima su oni vršili duhovnu službu između 1332. i 1337. g. s popisom papinske desetine kako slijedi:

»Hec sunt nomina sacerdotum de Posaga, qui solverunt decimas ad dominum papam.

Item Andreas sacerdos /de/ Ordua Omnium sanctorum, XXX banales,

Item Petrus sacerdos cantonicus (sic !) de Sancto Nicolao de Grastischa, XX banales,

Item Posa sacerdos de Pochocala de Sancta Margaretha, XXVIII banales, Bartholomeus de Sancte Gregorio de Queo, XXVII banales,

Dyonisius sacerdos de Veteri Castro, XIX banales,

²¹³ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, I. Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281—1375, Budapest 1887, str. 240—282.

Item Nicolaus sacerdos de Sancto N. de Olma, VII banales,
 Item Johannes sacerdos Sancto Martino de Prebuna, XXIII banales,
 Item Petrus de Sancto Michaeli de Strasonia, XXV banales,
 Item Lucas de Sancto Martino de Luna, XXX banales,
 Item Nicolaus sacerdos de Nemia, IX banales,
 Item Nicolaus sacerdos de Potina, XI banales,
 Item Laurentius sacerdos de Nemia, LXX banales,
 Item Fabyanus sacerdos de Stimias dictas mensas (sic),
 Item Blasius sacerdos de Gorra unam marcam,
 Item Egidius sacerdos de Mocca unam marcam,
 Item Nicolaus de Posga, I banales,
 Item Paulus sacerdos de Zubula, XXVII banales,
 Item Volus sacerdos de Sancto Georgio de Buda, XI banales,
 Item Stephanus sacerdos Sancti Johannis in Terra Regis, XV banales,
 Item Abraam de Sancto Marco, XV banales,
 Item Marcus de Sancto Martino de Brega, —,
 Item Blasius sacerdos Turpuc de Sancto Michaeli, XXIII banales,
 Item Johannes de Gumia, XX banales,
 Item Georgius sacerdos de Sancto Helya, XII banales,
 Item Paulus sacerdos de Sancto Helya XII banales,
 Item Venceslaus sacerdos de Terra Serua, VI banales,
 Item Johannes sacerdos de Horcica, XIII banales,
 Item Paulus sacerdos de Rubitha, X banales,
 Item Paulus de Braschana, X banales,
 Item Jacobus sacerdos de Draua, X banales,
 Item Petrus sacerdos de Dubchaca, X banales,
 Item Gregorius sacerdos de Druchun, XXX banales,
 Item Paulus sacerdos de Sancto Martino, XX banales,
 Item Bench sacerdos de Sancta Katherina, XII banales,
 Item Johannes sacerdos de Neg Omnium Sanctorum, V banales,
 Item Ladislaus de Gravichan, XV solvit,
 Item Christoforus sacerdos de Voholan, XVI (banales),
 Item Paulus sacerdos de Lumpa Sancti Johannis, XIII banales,
 Item Cosmas sacerdos de Roholtan, XX banales,
 Item Martinus sacerdos de ecclesiae Beati Mathei de Zapola, XV banales,
 Item sacerdos ecclesiae Beate Marie de Lumpa, X banales,
 Item Demetrius sacerdos de Subcastro Velka, XX banales,
 Item Stephanus sacerdos circa castrum Cruciferorum in villa Parumtian, XXX banales,
 Item Nicolaus de Sucurconcho, XXIII solvit,
 Item Gregorius de Peseya, XXX solvit,
 Item Johannes de Euscut, IX solvit,
 Item Johannes sacerdos de Sancto Michaeli de Diurotha, XV solvit,
 Item Symon sacerdos de Gylen, XVI solvit,
 Item Egidius sacerdos Beate Virginis de Pohaca, VIII solvit.²¹⁴

Nadalje se taj popis u istoimenom djelu na str. 268—269. nastavlja ovim redosljedom:

²¹⁴ Ibid., str. 240—242.

»Nota, quod anno Domini MCCCXXXIII. domini canonici de Posoka ... solverunt tantum:

magister Nicolaus dictus Turugus, solvit LXXXIII banales

magister Endus, solvit C banales

magister Martinus custos, solvit L grossos

magister Petrus cantor, solvit LI grossos regales et VII pensas banalium Herenici annorum

magister Decinarus, solvit C banales

magister Demetrius, solvit II pensas banalium

magister Nicolaus Ystemete, solvit mediam marcam«.

»Nota, quod anno Domini MCCCXXXIII. sacerdos de Posoka de provenitibus suis solverunt, ut sequitur.

»Paulus sacerdos de Zapula solvit XL banales verocenses,

Item Nicolaus sacerdos de altera Zapula solvit XXX banales,

Item Martinus sacerdos de Resimigh solvit X banales,

Item Petrus de Sancto Martino solvit XXXV banales,

Item Egidius sacerdos de Nelche solvit V pensas veronenses et XL banales,

Item Hench sacerdos de capella Sancte Katherine, solvit XV banales,

Item Paulus de Pagarach solvit XL banales,

Item Thomas de Rocholka solvit XL banales,

Item Stephanus sacerdos de Gara solvit mediam marcam,

Item Fabyanus sacerdos de Azirias solvit II pensas et X banales,

Item Christophorus sacerdos solvit VIII banales,

Item Johannes sacerdos de Erdewasd solvit XXV banales,

Item Paulus de Sancto Martino solvit XX banales,

Item Nicolaus de Polina solvit XXX banales,

Item Laurentius de Neyna solvit L banales,

Item Lucas de Zeulche solvit XX banales,

Item Andreas de Orbuva solvit XXV banales,

Item Bartholomeus de Gucho solvit XX banales,

Item Dionisius sacerdos de Owar solvit XXV banales,

Item Johannes sacerdos de Domiaryka solvit X banales,

Item Sydimus sacerdos de Padya solvit X banales,

Item Bartholomeus sacerdos de Sancto Petro solvit VIII banales,

Item Johannes sacerdos de Beate Virginis solvit VIII banales,

Item Martinus sacerdos de Gradpotaca solvit V banales,

Item Gregorius sacerdos de Sancto Georgio solvit XL banales«.

Prema priloženom popisu, a i ostalim bilješkama u tom djelu, jasno se vidi razlika kod uplate papinske desetine između kaptolskih dostojanstvenika, odnosno kanonika i ostalih svećenika, koji su gotovo polovicu manje plaćali desetine. To je svakako ovisilo o stanju, odnosno bogatstvu župe i prihodima koje je svaki svećenik primao.

Od 1337. godine, do ikada je i načinjen navedeni popis, pa nadalje, u ispravama Požeškog kaptola navode se i druga imena njegovih kanonika, od kojih kanonik lektor Ivan 1337, potkantor Ivan 1341, prepošt Andrija 1349, kanonik magistar i notar Kuzma 1350, magistar lektor Petar de Montilio, ili kako se u ispravi od 29. lipnja 1352. zove »magistri Petri Orodyensis«, kanonik »Luca, custos ecclesie s. Petri de Posoga« 1356, kanonik lektor »Petri Morauyensis« 1361, zatim kanonik magistar i lektor Valentin u ispravi od 12. srpnja

1374, kanonik prepošt Nikola kao izaslanik kraljica Elizabete i Marije 1383, pa kanonik magistar Ivan 1388, te magistar Martin 1391. kao posljednji u 14. stoljeću. Malo zatim 1401. godine navodi se ime kanonika Rogerija, 1427. kanonika Fabijana, prepošta Blaža, kantora Nikole i kustosa Stjepana, 1447. g. kanonika prepošta Pavla, 1468. kanonika Ivana Zapolje itd.

Svi ti kanonici, osim duhovne pastve, vršili su još i ostale poslove svaki prema svojoj užoj struci. Prvi u tom zboru bio je kaptolski prepošt ili »praepositus«. Njegova je dužnost uglavnom bila da saziva kanonike na sjednice, da ravna vijećem, da raspravlja o bitnim stvarima za kaptol, te da sve donesene odluke provede u stvarnost. Odmah iza prepošta dolazi po zvanju kanonik lektor, koji bi u odsutnosti prepošta sazivao vijeće i njime ravnao. Od drugih dužnosti u njegovu nadležnost spadale su da prati rad kaptolske škole, da nadzire one koji su pjevali evanđelje, te da ih ukoliko pogriješe ispravi. U njegovu domenu spadalo je pisanje ili po njegovu nalogu prepisivanje, pečaćenje i izdavanje kaptolskih isprava. U odsutnosti zamjenjivao bi ga kanonik »sublector«. Iza lektora slijedio je po zvanju kanonik kantor ili pojac, koji je uglavnom bio vrhovni ravnatelj crkvene glazbe i sve što je u vezi s crkvenim pjevanjem. U tome mu je pomagao kanonik »succentor« ili potpovac. I kao posljednji u zvanju bio je kanonik kustos ili čuvar, kojemu je bilo povjereno čuvanje crkvenih dragocjenosti i kaptolskog arhiva. Iza njega slijedili su ostali kanonici Požeškog kaptola. Sva navedena zvanja imala su, ikako smo vidjeli, i određene dužnosti, koje su izvršavali i zato od kaptola dobivali točno određene prihode. Isti slučaj je i sa Zagrebačkim kaptolom, čiji su kanonici dobivali također određene pristojbe, ali u nešto izmijenjenom obliku zbog svoje šire djelatnosti.

4. Pečati Požeškog kaptola

Sfragistički materijal Požeškog kaptola nije ni do danas znanstveno do kraja obrađen, pa prema tome nemamo o njemu nijedan ozbiljniji rad na koji bi valjalo skrenuti pažnju. Jedini izuzetak čini, a to smo već naprijed naveli, vrlo kratak i posve štur prilog od svega nekoliko redaka mađarskog povjesničara Jánosa Jerneya.²⁵ U njemu Jerney navodi da je Požeški kaptol postojao već 1223. godine, a njegove isprave iz 13, 14, 15. i prve polovice 16. stoljeća nesumnjivo govore o njemu kao vjerodostojnom mjestu sve do 1536. kad su njegovi kanonici pobjegli pred provalom Turaka u Pečuh. Njihova dobra, nastavlja dalje Jerney, pripadoše srijemskom biskupu, a sve što podsjeća na ime kaptola samo je naziv »Praepositura de Posegar«. I na kraju tog priloga navodi još tri isprave, jednu iz 1255. g., drugu iz 1263. treću iz 1325. s dva slikovna priloga pečata od 1263. i 1279. godine, s kojima dokazuje da je Požeški kaptol bio »locus credibilis«. Budući da nemamo nikakvih drugih podataka o pečatima Požeškog kaptola, onda i ovi koje donosi Jerney imaju posebno značenje pri daljoj obradi.

To osobito vrijedi s kronološkog gledišta, gdje na stranici slikovnog priloga pod brojem 47 i 48 donosi dvije slike pečata Požeškog kaptola, koje su različite i po središnjoj pečatnoj slici i po legendama (natpisima) koje ih ukvirkuju.

²⁵ János Jerney, o. c., str. 68.

Prvi slikovni prilog pod br. 47 pripada 1263. godini i mandorlastog je oblika, veličine 6 x 3,7 cm. Obrubljen je s dva pojasa unutar kojih se nalazi natpis. Natpis počinje od samog vrha sa znakom invocacije u obliku križa, te se nastavlja desno odozgo prema dolje, završavajući lijevo odozdo prema gore kao »+ S. CAPITULI BEATI PETRI DE POSAGA«. Slovo »S« pisano je u abrevijaciji »per suspensionem«, a pripada kao i ostala slova rustičnoj kapitali. U središnjem pečatnom polju prikazan je stojeći lik sv. Petra u aureoli, koji u rukama pridržava ključ. Glava ima romaničke osobine s izrazito naglašenom bradom. Lik je omotan plaštem ispod kojega se vidi haljina i pri dnu blago rastavljena stopala. Da li je ta pečatna slika uistinu odgovarala originalnom i prvom po redu pečatu Požeškog kaptola, nismo u stanju to potvrditi jer Jerney ne navodi ispravu na kojoj se nalazi takav pečat. Moguće je da je ona odgovarala originalu koji dovodimo u vezu s dvije bitne činjenice: jedna je da je lik sv. Petra na tom pečatu izravno preuzet s pečata Pečujskog kaptola (sl. 42 u istom radu) od 1244. godine, samo ne s dvostrukim ključem, nego s jednim koji pridržava s obje ruke. Razlika je između jednoga i drugoga lika u modelaciji glave. To je učinjeno čini se, najvjerojatnije, kako bi se ta dva kaptolska pečata ipak razlikovala po svom sadržaju, a opet bili slični po središnjoj figuri sv. Petra koji ih spaja. Drugi bitan razlog zbog čega je pečat Požeškog kaptola tako koncipiran stoji u tome što je taj kaptol bio zapravo pridružen kaptolu sv. Petra u Pečuhu i o njemu u nekim bitnim stvarima i odlukama, o kojima smo naprijed govorili u vezi s biranjem kanonika, bio vrlo ovisan. Uz tu karakteristiku valja svakako napomenuti da su lik sv. Petra u srednjem vijeku mnogi kaptoli i crkve uzeli na svojim pečatima kao patrona, o čemu svjedoče pečati Budimskog, Pečujskog i nekih drugih ugarskih kaptola, a kod nas Bosanskog i Požeškog.

Drugu nezanimajuću činjenicu, koja bi mogla ići u prilog Jerneyeva pečata, doznajemo putem djelomično sačuvanoga visećeg pečata na ispravi Požeškog kaptola pred kojim 27. kolovoza 1250. Stjepan, sin bana Borića, daje Aleksandru, Borsovu sinu, svoju zemlju Slatinik u požeškoj županiji.⁷⁴ Nažalost, pečatna slika i natpis nisu sačuvani, ali voštana gruda s crvenom i zelenom vrpcom, koja prolazi sredinom plitke pečatne grude, debljine svega jedan centimetar, po svom obliku i veličini 5,7 x 3,5 cm mogla bi biti u potpunosti jednaka Jerneyevom slikovnom prilogu. Ako je vjerovati Jerneyu, a i činjenicama koje smo pridodali njegovu prilogu, bio bi to prvi pečat Požeškog kaptola. Međutim, obje činjenice treba uzeti s rezervom iz dva razloga: pronađeni pečat iz 1250. nema sačuvanu pečatnu sliku i Jerneyev slikovni prilog iz 1263. g. ne možemo nikakvim sigurnim argumentom potvrditi jer on za tu ispravu ne donosi signaturu pomoću koje bismo je mogli pronaći i dati sigurno mišljenje. U svemu ovome stoji jedino sigurna činjenica da je Požeški kaptol na svojim ispravama od 1250. g. upotrebljavao viseće pečate.

Nakon ovoga donosi Jerney u svom radu i drugi slikovni prilog pečata Požeškog kaptola od 1279. godine. Uspoređujući ga s onim pečatom koji smo pronašli u Arhivu Hrvatske na ispravi Požeškog kaptola od 1279. g., u kojoj pred istim kaptolom Ladislav, sin kneza Paške, i Nikola, Sinčudov sin, prodaju svoju zemlju Boršod u vukovskoj županiji za 42 marke Dacaniju i Krsti, Ivanovim sinovima, možemo reći da je u potpunosti jednak izvornom pečatu

⁷⁴ Smičiklas, C. D. IV, str. 424; Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 15. M. O. D. L. 33706.

sa svim svojim detaljima.²⁷ Radi jasnoće detalja pečatne slike opis prilažemo prema originalu (vidi tab. I, sl. 3).

Pečat je oblika mandorle, veličine 5,5 x 3,4 cm bez protupečata. Visi o tamnomodroj pečatnoj vrpci, spletenoj u uzicu pri dnu središnjeg dijela šprave koji se zove plika. Oblik voštane grude, debljine 2,3 cm s djelomično sačuvanim vanjskim okvirom, najsličniji je uzduž prepolovljenoj luscici jajeta. Gruda je od tamnosmeđeg pčesinjeg voska s primjesama terpentina, koji je nešto svjetlije boje. Natpisni pojas, obrubljen s dvije linije u obliku niza bčera, počinje sa znakom invocacije, križem, odozgo desno prema dolje i nastavlja se lijevo odozdo prema gore kao: »+ S. CAPITULI ECCLESIE SCI PETRI DE P^SSIGA«. Slovo »S« pisano je u abrevijaciji »per suspensionem«, »SCI« u »per contractionem«, a »P^SSIGA« u »litterae incertae«. Čitav natpis treba glasiti: »S(igillum) CAPITULI ECCLESIE S(an)C(t)I PETRI DE POSIGA«. Slova su u gotičkoj stiliziranoj majuskulnoj kapitali. Znak distinkcije su točkice.

U središnjoj pečatnoj slici utisnut je u sjedećem položaju na klupi s mitrom na glavi i u aureoli lik sv. Petra, patrona Požeškog kaptola. On je odjeven u ornat, podnu kojeg se na miskoj konzoli vide raširena stopala. S desnom rukom, s tri ispružena prsta, kao znakom sv. Trojstva, blagoslivlja, a u lijevoj drži knjegu, koja je jedva zamjetljiva na originalu. Iznad ramena ne mogu se vidjeti slova »S« i »P« (Sanctus Petrus), kao što su vidljiva kod Jerneyeva slikovnog priloga. Lik sv. Petra koncipiran je frontalno s gotičkim osobinama, koje su osobito naglašene na glavi s bradićom. Drugih bitnih elemenata, na koje bi valjalo skrenuti pažnju, nema, osim da se po kvaliteti modelacije može svrstati u red prosječnih pečatnih reljefa tog vremena. Po svojoj poleđini, veličini i natpisu pečatne slike, ovaj se pečat razlikuje od onog prvog i od narednih pečata Požeškog kaptola. Ti elementi određuju da je to drugi po redu kaptolski pečat. Ne znamo dokada se s njim kaptol služio, ali od 1300. godine postoji jedan drugi pečat Požeškog kaptola s pečatnom slikom istom do u detalje a različitom poleđinom.

Taj pečat, iste veličine, vrlo plosnat, debljine svega 1,2 cm, načinjen je od smeđeg, nešto svjetlijeg voska bez »zidova« pečatne slike. Ima oblik mandorle, a poleđina bez protupečata najviše je slična vanjskom izgledu ladice. Pečatne vrpce zelene i žute boje vise o pergamentnoj špravi, u kojoj 1. svibnja 1300. g. pred kaptolom Ivan, Mihalj i Pavao, Pavlovi sinovi, prodaju knezu Marcelu i bratu mu Ivanu iz Babačova dio posjeda i neke vinograde u Komarici.²⁸ Uvažavajući oblik poleđine tog pečata, koji se samo po tome elementu razlikuje od dva prethodna, bio bi to onda treći po redu pečat Požeškog kaptola.

Oblik pečatne poleđine razlikuje se i kod narednih kaptolskih pečata iz 1305. godine. Naime, te godine prema Smičiklasovu Diplomatičkom zborniku br. 8 Požeški kaptol je izdao tri isprave u kojima se govori o starom i novom pečatu: u prvoj se, od 22. kolovoza 1305. kad kaptol prepisuje na molbu Petra, sina župana Kupse, i Stjepana, Konrardova sina, neke pogorjele listine (od god. 1273), to ponajbolje vidi iz djelomičnog teksta isprave (in quibus

²⁷ Neoregistrata acta, fasc. 1503, no. 19, M. O. D. L. 33729; Smičiklas, C. D. VI, str. 331.

²⁸ Neoregistrata acta, fasc. 637, no. 17, M. O. D. L. 34093; Smičiklas, C. D. VII, str. 383.

quam plurimas literas ipsorum reperimus sub sigillo veteri atque novo, quorum unum par sub novo sigillo nostro talem tenorem et continentiam efficit).²⁹ dok se u druge dvije isprave, datirane 23. studenim 1305, kad također Požeški kaptol izdaje na molbu braće Zagreba ponovo svoju listinu (od g. 1256.) za zemlju Huršovu, govori još jednom o starom i novom pečatu (nostro antiquo et novo sigillo).³⁰ To su zapravo dva prijepisa iste isprave pod istom signaturom, koja sadrži dva različita pečata ne po pečatnoj slici, već po pečetini voštane grude. Jedan od njih je izvanredno dobro očuvan i visi ne o pamučnoj, već o pergamentskoj vrpci, što je rjeđi slučaj kod ikaptolskog pečata. Pečat je iste veličine kao i ostali, samo s različitom voštanom grudom, čija debljina ili presjek iznosi 1,9 cm. »Zidovi« pečatne slike visoki su oko 5, a široki oko 4 mm. Pečat je od finoga pčelinjeg voska, oblika mandorle, čija pečetina ima pitak izgled vanjskog oblika lađice. Protupečata nema. Natpis je obrubljen s dva reda bisera i počinje od vrha sa znakom križa desno prema dolje kao »+ S· CAPITULI ECCLE«, a nastavlja se odozdo lijevo prema gore »SIE SCI PETRI DE P·SIGA«. Dakle, legenda je pisana kao i na prethodnim pečatima u abrevijaciji i doslovno treba glasniti: »+ S(sigilum)·CAPITULI·ECCLÉSIE·S(an)C(t)I·PETRI·DE·P·SIGA«. Znak distinkcije su točkice a slova su u stiliziranoj gotičkoj majuskalnoj kapitali.

Na drugom originalu prijepisa te iste isprave od 1256. godine sačuvala se polovica višecog pečata Požeškog kaptola s istom pečatnom slikom i djelomično sačuvanim natpisom: na desnoj strani »LI ECCLE«, a na lijevoj »SIE SCI PETR«. Kad se taj djelomični uklop i cjelovit natpis, dobije se već poznata legenda »SIGILUM CAPITULI ECCLESIE SANCTI PETRI DE POSIGA«. Ovaj pečat, koji visi o pamučnoj vrpci crvene i svjetložute boje, jedino ima između svih drugih protupečat, utisnut još dok je vosak bio vruć palcem ruke. Debljina voštane grude iznosi 1,9 cm, visina »zida« pečatne slike je 2, a širina 3 mm. Prema tim elementima oba pečata u odnosu na prethodne bila bi četvrti po redu. Valja zapaziti da, iako kaptol u navedenim ispravama izričito govori o starom i novom pečatu, on ni u jednom slučaju ne mijenja pečatnu sliku, već samo dotrajale kалуpe, prema kojima se i oblikovala pečetina voštane grude njegovih pečata. Uzimajući u obzir sve te činjenice, može se zaključiti da je Požeški kaptol do tog vremena mijenjao četiri puta pečatne kалуpe, dok je pečatna slika ostala ista. To čini i kasnije o čemu svjedoči jedna njegova isprava od 9. siječnja 1370. g. (kad kaptol prepisuje listinu kralja Ladislava od 11. rujna 1283, a koja u sebi sadrži ispravu kraljice Elizabete od 1282. godine), o kojoj visi vrlo dobro očuvan kaptolski pečat.³¹ U odnosu na ostale pečate, to je prilično velika voštana gruda, presjeka gotovo 3 cm s protupečatom bade-mastog oblika. »Zidovi« pečatne slike visoki su 3—4, a široki oko 6 mm. Pečatna vrpca je žute izbljedjele boje i izlazi ispod samog »zida« pečatne slike u koju je urezan, kao i na dotadašnjim pečatima, lik sv. Petra. Slova su i na dalje u stiliziranoj gotičkoj majuskalnoj kapitali s izrazitim dukstusima kod slova A, G i S, koji se također mogu zamijetiti i na prethodnim njegovim pečatima. Međutim, na ovom pečatu ona su nešto više izražena, čemu je vjerojatno uzrok prilično grub sastav voska. Znak rastavljanja su točkice. Ako je

²⁹ Neoregistrata acta, fasc. 1597, no. 8, M. O. D. L. 848; Smičiklas, C. D. VIII, str. 107.

³⁰ Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 17, M. O. D. L. 33709; Smičiklas, C. D. VIII, str. 111.

³¹ Neoregistrata acta, fasc. 1503, no. 23; Smičiklas, C. D. XIV, str. 228.

suditi po pečatnoj grudi i njenu obliku, bio bi to peti po redu pečat Požeškog kaptola.

Njima valja pridodati i ponajbolje ušćuvani pečat Požeškog kaptola (tab. I, sl. 4) koji zajedno sa svjetlozelenom vrpcom spletenom u pletenicu visi o ispravi u kojoj 28. listopada 1381. godine lika, udovica Ivana de Pousamezee, prodaje pred istim kaptolom sva svoja prava na posjedu Pousameze palatinu Nikoli Gorjanskom za 150 forinti.²² Ovaj pečat po svojoj pečatnoj slici zaslužuje izuzetnu pažnju zbog svih svojih ušćuvanih stragističkih detalja koji se ne mogu vidjeti kod drugih, već prije spomenutih pečata Požeškog kaptola. Svi detalji pečatne slike (natpis, aureola, lik sv. Petra s mitrom na glavi i knjigom u lijevoj ruci) ne samo da su jednaki s onima s pečata do 1279. godine nego ih oni još i dopunjuju u nekim njihovim oštećenim dijelovima, što također važi i za pečate iz kasnijeg vremena.

I kao posljednji između njegovih visećih pečata valja navesti i pečat s prijepisa isprave od 5. travnja 1407. g., odnosno kako ga je (prijepis) kaptol ponovo prepisao 19. travnja 1420. godine.²³ Sadržaj isprave kazuje da se 12. kolovoza 1374. godine pred Požeškim kaptolom vršila zamjena nekih posjeda između plemića iz Velike i plemića iz Vrbove. Taj pečat koji pripada 1420. godini razlikuje se samo u nekim detaljima od dosadašnjih visećih pečata Požeškog kaptola.

Voštana gruda koja visi o zelenoj i crnoj spletenoj pečatnoj vrpci vrlo je suha i dosta izbljedjele žute boje s protupečatom bademastog oblika. Od pečatne slike mogu se samo nazrijeti poneki detalji središnjeg lika sv. Petra. Veličina je 5,5 x 3,5 cm kao i kod prethodnih pečata s presjekom grude od 1,9 cm. »Zidovi« pečatne grude, odnosno slike, potpuno su uništeni. Ostaci jedva zamjetljivih slova pripadaju stiliziranoj gotičkoj majuskulinoj kapitali. Drugih osobitosti na koje bi valjalo skrenuti pažnju kod ovog posljednjeg visećeg pečata nema.

Uz viseće upotrebljavao je Požeški kaptol na svojim ispravama i utisnute pečate (s. *impresa*). Pri istraživanju uvidjeli smo da su te isprave uglavnom manjeg formata i ne baš uvijek tako značajnog sadržaja kao što imaju pergamene. Prva, za sada poznata isprava Požeškog kaptola (koja govori o utisnutom kaptolskom pečatu (*nostri sigilli impressione*) jest ona od 1272. godine u kojoj se govori o izmirenju nekih članova plemena bana Borića pred kaptolom.²⁴

Od svih drugih isprava Požeškog kaptola, objelodanjenih u Smičiklasovu *Diplomatičkom zborniku*, nigdje se više u tom vremenu ne navodi u njihovu tekstu utisnuti pečat. Ipak to ne znači da ih on nije više upotrebljavao. Naprotiv, od 1272. pa do kraja svog djelovanja 1536. godine vide se na njegovim ispravama samo ostaci ili oblik utisnutih pečata gdje su bili pričvršćeni. Oni su ovisno o očuvanosti isprave i različito ušćuvani, ali ipak su u većini u lošem stanju. To je posve i razumljivo, jer debljina njihova voska, koji je daleko čišći nego kod visećih pečata, s pečatnom slikom iznosi svega nekoliko milimetara.

Što se tiče oblika, veličine, natpisa (*legende*) i pečatne slike, ona se kod tih pečata nije nikada mijenjala i u potpunosti je jednaka kao i kod visećih.

²² Neoregistrata acta, fasc. 1511, no. 14; Smičiklas, C. D. XVI, str. 226.

²³ Neoregistrata acta, fasc. 1510, no. 27, M. O. D. I., 33618; Smičiklas, C. D. XV, str. 48.

²⁴ Smičiklas, C. D. VI, str. 14.

To potvrđuje i isprava od 18. travnja 1471. godine na kojoj je prilično dobro očuvan utisnuti pečat,²⁶ a na drugoj od 24. ožujka 1486. samo njegov oblik.²⁷

Obje navedene vrste pečata upotrebljavao je Požeški kaptol čini se do kraja srednjeg vijeka. Iako poslije 1486. g. nismo pronašli ni jednu njegovu ispravu koja bi nosila bilo utisnuti, bilo viseći pečat, mislimo da su oni u pogledu pečatne slike ostali isti s upotrebom sve do 1536. kad je kaptol zbog provale Turaka prestao djelovati. U čitavom tom vremenskom rasponu, dakle od utemeljenja 1223, ili prema nekim povjesničarima nešto kasnije oko 1230, pa do kraja svoje djelatnosti, Požeški kaptol samo je jednom prema Jerneju, a i prema kaptolskoj ispravi od 23. studenoga 1305. g., promijenio svoj stari pečat u novi.²⁸ Godinu te promjene ne znamo, ali svakako je morala biti nešto ranije ili čak te 1279, jer od tog vremena pa do kraja 15. stoljeća kaptol ima stalnu i do u detalje istu pečatnu sliku na obje vrste pečata (*sigilla pendentia*; s. *impressa*).

Baš zbog toga nameće se pitanje zbog čega je Požeški kaptol poslije 1279. godine, uračunavajući i nju, mijenjao samo poleđine svojih pečata, a nikako pečatnu sliku. Prema izvornim pečatima to je činio pet puta. Mislimo da je to moglo biti iz nekoliko razloga:

1. pečatni kalupi (zavisno od materijala) tijekom vremenske upotrebe istrošili su se ili oštetili;

2. kaptol nije uvijek imao u izobilju pčelinjeg, odnosno pečatnog voska, što to pokazuju i pečatne grude, nekad deblje, a nekad tanje;

3. kaptol nije mogao sam promijeniti pečatnu sliku, jer je bio ovisan u nekim vrlo bitnim odlukama o Pečujskom kaptolu, kome je on kao zborni kaptol i pripadao, te je mogao samo promijeniti poleđinu svojih pečata;

4. ako je i došlo do krivotvorenja njegovih pečata, rađe se odlučivao promijeniti oblik voštane grude (poleđine) negoli pečatne slike;

5. kako je kaptol iste crkve uzeo još od svoga utemeljenja lik sv. Petra kao zaštitnika ili patrona i pod tim imenom čitav srednji vijek djelovao, što se vidi iz formula njegovih isprava (*Nos capitulum ecclesie sancti Petri de Posiga*) i visećih i utisnutih pečata, tako je zbog te dugotrajne i ustaljene prakse bilo teško mijenjati pečatnu sliku koja je u tom vremenu bila poznata svim hrvatskim i ugarskim kaptolima.

Prema tome iz svega izlazi da je Požeški kaptol rađe mijenjao pečatne kalupe, a s njima i oblik voštane grude negoli pečatnu sliku i formulu intulacije svojih isprava. Kao dokaz tome služe njegovi opisani pečati s protupečatom različitog oblika i različite debljine ili bez njega.

Kaptol je, kao što smo već naglasili, za isprave većeg formata i značajnijeg sadržaja upotrebljavao viseće pečate, jer su jedino o njima, tj. pergamenama, zbog njihove čvrstoće mogli zajedno s pečatnim vrpcama visjeti. Njih je također još upotrebljavao i kod raznih prijepisa ili izvještaja kralju, banu ili pak sucu kraljevske kurije, ali samo na pergamentskim ispravama. Za razliku od visećih, kaptol je utisnute pečate najviše upotrebljavao na papirnim ispravama manje značajnog sadržaja i mnogo manjeg formata od pergamentskih. S tehničkoga gledišta pečačenja isprava taj je postupak izvediv, iako perga-

²⁶ Arhiv JAZU, D-XV-45; J. Stipišić — M. Šamšalović, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU*, vol. 3, Zagreb 1960, str. 612, br. 2719.

²⁷ Arhiv JAZU, D-XVII-43; J. Stipišić — M. Šamšalović, *ibid.*, str. 635, br. 3042.

²⁸ Smičiklas, C. D. VIII, str. 111.

mena sama po sebi zbog glatkoće teže upija vrući vosak za razliku od papirnih isprava gdje je obrnut efekt.

Sav posao oko pisanja, prepisivanja, redigiranja i pečaćenja svih vrsta po-veća, javnih i privatnih isprava vršio je kaptol u posebno odijeljenoj prostora-ri sakristije, koja je ujedno bila mjesto čuvanja i izdavanja isprava raznim strankama. Ispravu je najčešće pisao anonimni kaptolski pisar, a vrlo rijetko i sam lektor, koji bi je nakon što je sastavljena, pregledao i dao pečatiti. U formuli datacije isprava Požeškog kaptola lektorovo ime je češće od drugih imena, npr. kantora ili kustosa, napisano. Za takve poslove kaptol je ubirao određene pristojbe, koje su se najvjerojatnije kretale u visini Zagrebačkog kaptola.²⁶

Nakon svega iznesenoga vidljivo je da se Požeški kaptol poput drugih kaptola u Hrvatskoj i Ugarskoj služio u ovjeravanju svojih isprava autentičnim visećim i utisnutim pečatima.

5. Pečati Požeškog kaptola u službi vjerodostojnog mjesta

Djelatnost Požeškog kaptola sve vrijeme njegovog postojanja bila je živa, raznovrsna i neprekinuta. U to nas uvjeravaju brojne njegove sačuvane i obje-lodanjene isprave s visećim i utisnutim pečatima kao sredstvom javne vjere i vjerodostojnog mjesta. Taj sačuvani arhivski materijal, o kome je već na-prijed bilo govora, jasno svjedoči o tome da je ovaj kaptol poput Zagrebač-kog, Čazmanskog ili bilo kojega drugog kaptola u Hrvatskoj vršio službu vje-rodostojnog mjesta. Može se zaključiti prema njegovoj ispravi iz 1221. (?), u kojoj pred njim župan Miha kupuje neke zemlje,²⁷ da je ta djelatnost vrlo rano počela i da se nastavila do kraja srednjega vijeka.

Međutim, ostaje otvoreno pitanje kada je kaptol počeo raditi kao »locus credibilis«. U »loci credibilis« ili vjerodostojna mjesta ubrajamo u prvom redu takve ustanove (kaptole, samostane i konvente) koje su imale pravo sklapanja raznih privatnih ugovora, pisanja, prepisivanja i pečaćenja isprava, pisanja oporuka, obilaska međa posjeda i redigiranja svih privatnih isprava. Takvoj ustanovi pripadao je i Požeški kaptol kao korporacija kanonika, uživaju-ći sva navedena prava i obavljajući sve navedene poslove. Tu djelatnost vjerodostojnog mjesta vršio je kaptol, čini se, još od samog početka po običaj-nom pravu. O tome govori i djelo pravnog povjesničara Marka Kostrenčića,²⁸ koji određuje vremensku granicu početka rada kaptolâ kao »loci credibilis« u Slavoniji poslije 1228. godine.

Naime, od te godine sačuvana je prva kaptolska isprava koju je izdao Zagrebački kaptol kao »locus credibilis«.²⁹ To običajno pravo za hrvatske kaptole ozakonio je kralj Andrija 1231. godine, pa nema nikakve sumnje da se s njim u svoj svojoj djelatnosti koristio i Požeški kaptol. To pokazuje i jedna druga, nešto mlađa isprava Požeškog kaptola od 27. kolovoza 1250. u

²⁶ Ivan K. Tkalčić, Povjestni spomenici slob. grada Zagreba, I, Zagreb 1889, str. CXX—CXXI.

²⁷ Smičiklas, C. D. III, str. 206.

²⁸ Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka, posebna izdanja SKA, knj. LXXVII, Beograd 1930, str. 102.

²⁹ Ivan K. Tkalčić, Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. sto-ljeća, I, Zagreb 1873, str. 1a, bilj. 1.

kojoj pred njim Stjepan, sin bana Boriča, daje Aleksandru, Borsovu sinu, svoju zemlju Slatinik u požeškoj županiji.²² To je originalna isprava na pergameni s ostatkom visećega kaptolskog pečata na crvenoj i zelenoj svilenoj pečatnoj vrpci kao dokaznim sredstvom javne vjere. U obje isprave, u formuli »corroboratio« (lat. corroborare = označiti) navodi se kaptolski pečat (»sigillo nostro« ili »nostri sigilli«) s kojima su one pečaćene. Pet godina kasnije, tj. 1255. požeški prepošt J. (J. prepositus ecclesie sancti Petri de Posega et capitulum eiusdem loci) izdaje vjerodostojno pismo da je Kraboča, udovica kraljičina kijačara Pavla, prodala svoju zemlju Deminač i Rodove županu Martinu, Mikinu sinu.²³ A o toj ispravi visio je kaptolski pečat, što potvrđuje i tekst formule »corroboratio« (In cuius rei firmitatem ... presentes decimas litteras sigilli nostri munimine roboratas),

O daljoj djelatnosti Požeškog kaptola kao vjerodostojnog mjesta svjedoči njegova originalna isprava s dobro očuvanim visećim pečatom od godine 1279, u kojoj Ladislav, sin kneza Paške, i Nikola, Sinčudov sin, prodaje pred kaptolom svoju zemlju Boršod u vukovskoj županiji za 42 marke Dacijanu i Krsti, Ivanovim sinovima.²⁴ I opet se u formuli koroboracije, kao i u svim njegovim ispravama u narednom vremenu naglašava valjanost njegovih pečata (In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam ... sigilli nostri munimine roborando). U tom pogledu njegova se raznovrsna djelatnost vjerodostojnog mjesta, o kojoj smo naprijed govorili, nastavlja i u 14. stoljeću. Radi ilustracije navodimo samo nekoliko regesta takvih isprava. Požeški kaptol 23. studenog 1305. izdaje na molbu braće Zagraha ponovo svoju listinu (od 1256. g.) za zemlju Hauršovu, o kojoj visi vrlo dobro očuvan originalni kaptolski pečat.²⁵

Aleksandar, sudac karije, u svom pismu od 14. srpnja 1325. gdje sudi o posjedu Tunguši u požeškoj županiji, navodi ime Požeškog kaptola u vezi s njegovim privilegijama (praeterea tria paria privilegiorum honorabilis capituli de Posega ... demonstravit; ... similiter pro quindecim marcis mediante privilegio praedicti capituli de Posoga vendidisset perpetuo possidendam).²⁶ Dana 9. siječnja 1370. Požeški kaptol prepisuje darovnicu kraljice Elizabete od god. 1275. i pečati je svojim originalnim, dobro očuvanim pečatom.

Tijekom 15. i početkom 16. stoljeća nastavlja kaptol s istom takvom djelatnošću, koja se ogleda u manjem broju njegovih očuvanih isprava. Tako npr. kralj Sigismund piše 11. listopada 1412. godine pismo kaptolu u kojem od njega traži svjedoke u parnici između plemenate gospođe Margarete, zvane Deseu de Seerek, i magistra Ladislava, sina pok. Pavla, bana Gorjanskog.²⁷

Požeški kaptol kao »locus credibilis« odazivao se uvijek i slao svoje izvještaje kad je to god zatrebalo na molbu kralja, suca kraljevske kurtije, ili pak hrvatskog bana u vezi s raznim sporovima.

O tome govori i njegova isprava od 18. travnja 1471, potvrđena autentičnim utisnutim pečatom, u kojoj kaptol javlja banovima Slavonije da su žalbe

²² Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 15; Smičiklas, C. D. IV, str. 424.

²³ Smičiklas, C. D. IV, str. 618.

²⁴ Smičiklas, C. D. VI, str. 331.

²⁵ Smičiklas, C. D. VIII, str. 111; Neoregistrata acta, fasc. 1501, no. 17.

²⁶ Smičiklas, C. D. IX, str. 254–255.

²⁷ Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeó, VI, Budapestini 1894, str. 193, br. 137.

opisane u pismima palatina Mihajla Orzaga iz Kutjeva od 25. srječnja istakite.²²⁹ Prema tome se u njega kao vjerodostojno mjesto i u njegove ljude koji su tu službu vršili imalo puno povjerenje kroz sve vrijeme njegove djelatnosti.

Kao posljednji primjer za to posvjedočuje jedna takva isprava od 10. travnja 1518. u kojoj isti kaptol po zapovijedi kralja Ludovika od 27. svibnja 1517. izdaje Ani, ženi Lovre Bradaća, prijepis pisma od 16. kolovoza 1505. po kojemu ona sklapa sporazum o dobrima s bratom svojim Nikolom Dragijem.²³⁰ Tih nekoliko primjera isprava, ne navodeći sve one o kojima je već bilo riječi, pokazuje samo neke poslove koje je kaptol kao »locus creditibilis« obavljaao. To se ponajbolje vidi iz sadržaja svih njegovih isprava ili pisama, ili osih koja su mu upućivana, a koja su po svom obliku i formi minimalno varirala. Iako sve one, ili gotovo sve počinju uobičajenom intitulacijom s formulom pozdrava »Capitulum ecclesie beati Petri de Posoga omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in domino«, ipak ima i polkoja s ovakvim oblikom:

»Universum capitulum ecclesie sancti Petri de Posoga . . .«,²³¹ čiji se pridjev »beati« mijenja u »sancti«; ili pak s ovim »Capitulum ecclesie de Posoga«²³² bez oba pridjeva; uz zadnji primjer za to »Nos capitulum ecclesie sancti Petri de Posoga«.²³³ Valja napomenuti da se u sva tri primjera, a također i u ispravama o kojima smo ranije govorili, riječ Požega piše u tri različite varijante: jednom kao Posega, drugi put Posoga, a treći kao Posoga. Dakle u sve tri varijante samo je zamjena samoglasnika a, e, o. U jednom slučaju javlja se ta imenica i kao Posiga, a taj primjer slijede i njegove pečati od 1279. godine.

Iza intitulacije slijedi formula promulgacije (promulgare = javno oglasiti), koja je najčešće pisana u ovom obliku: »Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod . . .«, ili pak u drugom kao »Ad universorum noticiam tam presencium quam futurorum harum serie volumus peruenire, quod . . .«

Formula koroboracije isprava Požeškog kaptola većinom glasi »In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas«. Iz te formule doznajemo da su isprave Požeškog kaptola bile uvijek, ili gotovo uvijek ovjerene kaptolskim visećim ili utisnutim pečatom.

Zadnja između njih je formula datuma (datatio) koja sadrži datiranje po blagdanima i ferijama. Do 1268. godine formula datacije isprava Požeškog kaptola najčešće je glasila:

»Actum anno gracie M^oCC^o quinquagesimo sexto«, naravno s različitim godinama, ali od tada se uz taj oblik, koji je bio sve rjeđi, javlja jedan drugi poput ovoga: »Datum in vigilia festi Penthecostes, anno domini M^oCC^o sexagesimo octavo«,²³⁴ pa i treći oblik: »Datum sabbato proximo ante festum beati Martini confessoris, anno domini millesimo CCC^o secundo«,²³⁵ koji se jednako i naizmjenice upotrebljavao s prva dva. Takvim formulama datuma valja

²²⁹ Arhiv JAZU, D-XV-45, vidi bilj. 203.

²³⁰ Arhiv JAZU, D-XXIV-75, vidi bilj. 208.

²³¹ Smičiklas, C. D. VI, str. 14, od 1272. godine.

²³² Smičiklas, C. D. VI, str. 372, isprava iz 1280. godine.

²³³ Smičiklas, C. D. VII, str. 152, isprava iz 1293. godine.

²³⁴ Smičiklas, C. D. V, str. 467.

²³⁵ Smičiklas, C. D. VIII, str. 39.

svakako pridodati i ovu: »Datum per manus discreti viri magistri Demetrii lectoris ecclesie nostre in octavis festi virginis gloriose, anno domini millesimo trecentesimo quinto«,²⁶ ili pak nešto šireg oblika kao što pokazuje ovaj primjer: »Datum per manus magistri Theophile (!) dioti Puer lectoris ecclesie nostre, anno domini M^oCCC^o decimo primo, presentibus tamen Lauroncio preposito ecclesie nostre predictae, Demetrio cantore, Mathya custode, ceterisque canonicis deo in eadem famulantibus«,²⁷ pomoću kojega možemo kronološki odrediti djelovanje pojedinih prepošta, lektora, kantora i kustosa. Takve oblike datuma sačuvao je Požeški kaptol u svojim ispravama do kraja srednjega vijeka.

Na prvim njegovim ispravama od 1268. godine, pa nešto i kasnije, formula datuma počinje izrazom »actum« za koju se misli da ona označuje vrijeme pravnog čina, a nakon toga gotovo sve njegove isprave datirane su po stalnim ili pomičnim svećkovinama i po danima u tjednu. Za početak godine kaptol je upotrebljavao dva stila: prvi je »stilus nativitatis« ili »Annus domini«, tj. stil rođenja Kristova 25. prosinca, što pokazuje i ovaj primjer: »Actum anno domini M^oCC.LI«,²⁸ a drugi »stilus incarnationis« ili stil utjelovljenja Kristova 25. ožujka, koji se javlja nešto kasnije u formuli ove isprave: »Actum anno ab incarnatione domini M^oCC^oLXX^o nono«. ²⁹

Iza te formule datuma isprava Požeškog kaptola ne dolaze nikakvi grafički znakovi, potpisi ili bilo što slično, osim visećeg ili utisnutog kaptolskog pečata, kao najbitnijega vanjskog elementa isprave. On je kao što smo već rekli sredstvo javne vjere, koje je ovaj kaptol kao »locus credibilis« upotrebljavao još od svog početka pa do kraja srednjega vijeka. I visećih i utisnutih njegovih pečata malo se do danas sačuvalo, jer čestim seljenjem arhiva iz Požege u Slovačku, pa u Budimpeštu, i na koncu u Zagreb oni su gotovo svi uništeni ili zagubljeni, a samo je mali broj još ostao.

S pravnog gledišta oni pripadaju među velike autentične pečate (sigilla authentica maiora) koji su zajedno sa sadržajem isprave uživali u svim pravnim poslovima »plenissimam fidem« ne samo na uskom nego i na čitavom državnom teritoriju. Autentične pečate Požeškog kaptola i pečate drugih kaptola, npr. Zagrebačkog, Čazmanskog ili Srijemskog, štittilo je hrvatsko-ugarsko pravo s teškom kaznom za onoga koji bi ih krivotvorio, poznatom pod imenom »nota infidelitatis«. Ta kazna, inače vrlo strogo primjenjivana, bila je namijenjena svakoj osobi ili ustanovi koja bi sastavila lažnu ispravu i pečatila je lažnim kaptolskim, odnosno samostanskim pečatom. Kod kaptola i samostana kao ustanova javne vjere kazna bi se izricala oduzimanjem vršenja službe vjerodostojnog mjesta, a za pojedince bacanjem u tamnicu, ili udaranjem užarenog pečatnjaka na čelo i oba obraza. Nijedan od tih slučajeva, koliko nam je do sada poznato, nije vezan uz autentične pečate Požeškog kaptola. Njihova pečatna slika sa središnjim i jedinim likom sv. Petra ostala je od 1279. g. pa do kraja srednjega vijeka na obje vrste pečata nepromijenjena. Ti su pečati zajedno s ispravama uživali javnu vjeru vjerodostojnog mjesta sve do utruća Požeškog kaptola.

²⁶ Smičiklas, C. D. VIII, str. 107.

²⁷ Smičiklas, C. D. VIII, str. 303.

²⁸ Smičiklas, C. D. IV, str. 477.

²⁹ Smičiklas, C. D. VI, str. 322.

6. Sfragistička zapažanja kod kaptolskih pečata

a) Materijal za kaptolske pečate

Osnovni materijal za pečačenje svih vrsta isprava Požeškog kaptola je pčelinji vosak, rijetko kada pergamenska kožica i pečatne vrpce. Taj osnovni materijal treba razlikovati kod jednih i drugih pečata. Kod visećih pečata (s. pendentia) vosak je najčešće pomiješan sa smolom ili terpentinom, s kojim se postizavala veća čvrstoća, manja lomljivost i duža trajnost. Takav sastav voštane grude prilično je čvrstoće, što je potrebno za viseće pečate, koji su više od utisnutih izloženi oštećenjima. Unatoč tome sačuvan je veći broj visećih nego utisnutih.

Kod utisnutih pečata vosak je gotovo uvijek čist bez ikakvih primjesa. Ta se razlika ponajbolje vidi u njihovoj boji, koja je kod visećih tamna, a ponekad i svjetlosmeđa, uz neke izuzetke sive, a kod utisnutih pečata ona je uglavnom čista i prozirno žuta boja. Zbog svoje tope čvrstoće, a također i mjesta pečačenja papirnih isprava, utisnuti pečati nisu gotovo nikada potpuno sačuvani. Najčešće su ostali pojedini detalji pečatne slike na onim mjestima gdje se isprava nije presavijala ili kod onih gdje se vosak dobro učvrstio za pergamensku kožicu na poleđini isprave. S utisnutim pečatima uglavnom su se pečatile manje važne isprave, akta i razna pisma upućivana raznim osobama, za razliku od visećih pečata s kojima je kaptol ovjeravao isprave značajnijeg sadržaja, uglavnom pergamene. Pergamene su uvijek izdavane na zahtjev kralja, suca kraljevske kućije, bana, ili čak na zahtjev drugih osoba.

Sastavni dio visećih kaptolskih pečata su vrpce, najčešće sastavljene od svilenih, pamučnih i vunelih niti, spletenih u pletenicu. Vrpce su, zavisno od materijala, tanje i deblje, duže i kraće, obojene uglavnom osnovnim bojama od modre, crvene, žute i rjeđe zelene u svim tonovima, koje su nakon tolikih stoljeća prilično izbljedjele. One su najčešće u kombinacijama npr. crvena sa svjetložutom, zelena s crnom, modra s crvenom itd., te tako ispravi daju svečaniji izgled. Valja naglasiti da je kaptol za jedan svoj pečat upotrijebio i pergamensku vrpcu, što predstavlja rijetkost za viseće kaptolske pečate.

Nekih drugih bitnih promjena u njihovoj dužini, debljini i bojama nema, pa se može reći da su one sve do danas ostale iste.

b) Oblik pečatne grude i pečatnjaka

Voštane grude pečata Požeškog kaptola različite su u svim vremenskim fazama pri pečačenju njegovih isprava. Prvi sačuvani njegov pečat bez pečatne slike od 1250. ima veličinu 5,7 x 3,5 cm s debljinom voštane grude od svega 1 cm, čija je poleđina plitka i ovalna. Drugi njegov pečat iz 1279. gotovo se u potpunosti po obliku i veličini voštane grude razlikuje od prvoga. I on ima oblik mandorle, veličine 5,5 x 3,4 cm, ali je njegova poleđina mnogo većeg presjeka, te iznosi 2,3 cm. »Zidovi« ili ovratnik pečatne zdjelice gotovo su potpuno uništeni, pa je tako nemoguće izmjeriti njihovu širinu i visinu. Isto to nedostaje i kaptolskom pečatu iz 1300. godine, koji je iste veličine i vrlo plosnat s presjekom poleđine svega 1,2 cm. Međutim, pečat iz 1305. g., čija je veličina i pečatna slika potpuno jednaka prethodnima, ima izgled vanjskog

oblika lađice, debljine 1,9 cm. Na tom pečatu očuvani su zidovi pečatne zdjelice koji iznose 5 mm visine, a 4 mm širine.

Potpuno isti izgled ima i drugi pečat iz te godine s očuvanim protupečatom utisnutim palcem ruke i zidovima visine i širine oko 3 mm. Od svih pečata Požeškog kaptola bitno se razlikuje onaj s isprave od 9. siječnja 1370. godine, čija je voštana gruda najveća, s presjekom od gotovo 3 cm i protupečatom bademastog oblika. »Zidovi« pečatne zdjelice visoki su 3—4 mm, a širina im iznosi do 6 mm. Po svojim vanjskim dimenzijama to je dosada najveći pečat koji je izdao Požeški kaptol.

Posljednji između njih pripada 1420. godini s dimenzijama 5,5 x 3,5 cm i presjekom voštane grude od 1,9 cm, koja se bitno ne razlikuje od onih iz 1305. godine. »Zidovi« i pečatna slika vrlo su loše očuvani. Neobično suha voštana gruda izbjedjete žute boje s protupečatom bademastog oblika čini ovaj pečat razlikitijim od prethodnih.

Vanjski oblik voštane grude dokazuje da je Požeški kaptol od 1279. pa do 1420. a vjerojatno i kasnije do kraja srednjega vijeka upotrebljavao oko četiri vrste pečatnih kalupa, što se to ne može reći za njegov pečatnjak, koji je u tom vremenskom razdoblju ostao isti. To dokazuju i pečatne slike obje vrste kaptolskih pečata.

c) Tehnika pečenja

Požeški kaptol poput drugih kaptola u Hrvatskoj primjenjivao je gotovo istu tehniku pečenja svojih isprava. To je mjesto s obzirom na viseće i utisnute pečate bilo određeno.

Kako su viseći pečati svečanijeg izgleda i važniji po samom tipu isprave, njihovo je mjesto uvijek određeno da zajedno s vrpcom vise o pergameni. Svaka je pergamena Požeškog kaptola na kraju teksta samo jednom presavijena, a rijetko kada i dva puta u pliku, koja ima za cilj da se u prvom redu ne ošteti završni dio teksta isprave, a i da sačuva zajedno s ispravom viseći pečat. Krajevi pečatne vrpce izlaze ispod samih »zidova« pečatne zdjelice, i to uvijek na sredini, a nikada pri dnu voštane grude. Pečatne vrpce po svojoj dužini variraju, a i oblik pletenica nije uvijek isti. Pečatna slika dobivala se nadolijevanjem vrućega tankog sloja potpuno čistog voska u zdjelicu na ohlađenu voštanu grudu u koju bi se utiskivao negativ graviranog pečatnjaka, da bi se potom dobro pozitiv, koji se zove pečat.

Takva tehnika primjenjivala se samo kod visećih, dok je kod utisnutih pečata bila jednostavnija i lakše izvodljiva. U prvom redu to su papirne isprave, između čijih se redaka teksta obično na sredini provlačila tanka kožica, na koju bi se nadolijevao vrlo tanki i bez ikakvih primjesa, gotovo prozirni sloj voska u koji bi se utiskivao isti pečatnjak. Izvan okvira pečatne slike obrezivao bi se pažljivo višak voska, te se tako dobivala pečatna forma. Zbog svoje lomljivosti malo ih je sačuvano i nijedan nema potpuno sačuvanu pečatnu sliku.

Takvu sudbinu dijele gotovo svi utisnuti pečati naših kaptola, pa među njima i Požeškoga.

d) Analiza pečatnih slika

Viseći i utisnuti pečati Požeškog kaptola imaju do u detalje istu pečatnu sliku. Ona se osim pečatnih simbola sastoji i od natpisa ili legende, koja je okružuje i tako određuje njen oblik i veličinu. To su veliki viseći i utisnuti pečati oblika mandorle, koji po tipu spadaju u natpisno portretne pečate s likom sv. Petra. Prema Jerneyu, prvi pečat Požeškog kaptola prikazuje stojeći lik tog sveca s ključem u rukama kao simbolom vrata nebeskih. Pečati iz vremena poslije 1279. g. imaju drugu i različitu po modelaciji pečatnu sliku. Središnji je lik i nadalje lik sv. Petra, ali ne u stojećem položaju kao apostol, već u sjedećem kao biskup s mitrom na glavi koju okružuje aureola, kao simbol njegove svetosti. On sjedi na ikupi poznatoj pod imenom »Cathedra (cathedratio) Petri (Antiochie, mehr aber noch Rome) Febr. 22; daneben tritt cathedra Petri Rome Jan. 18. (Magdeb.; erst seit dem 15. Jhrdt. in Kalendern) völlig in den Hintergrund,“ koja se ikako je vidljivo iz teksta slavi u Rimu 18. siječnja. U lijevoj ruci pridržava Bibliju, kojom u znaku desne ruke s ispružena tri prsta kao simbolom sv. Trojstva blagoslivlja i poučava kao naučitelj. Lik je odjeven u ornat, čiji središnji, jako naglašeni obrub pada između koljena, spuštajući se dolje do niske konzole na koju su položena stopala nogu. Lik je frontalno koncipiran s gotičkim osobinama. Natpis »S(igillum) CAPITULI ECCLESIE S(an)C(t)I PETRI DE P^oSIGA«, koji okružuje pečatnu sliku, drugog je i različitog sadržaja od prvog pečata, koji glasi: »S(igillum) CAPITULI BEATI PETRI DE POSAGA«. Obje pečatne slike po svojoj modelaciji odgovaraju srednjem prosjeku pečatnih reljefa toga vremena.

e) Paleografska zapažanja na pečatnim legendama

Obje pečatne legende u potpunosti se poklapaju s intitulacijom isprava Požeškog kaptola. Također su obje ispisane na latinskom jeziku, čiji se sadržaj sastoji od dva elementa:

1) svaki od natpisa ima naznaku da se radi o pečatu, o čemu kazuje imenica »sigillum«, pisana ponešto u različitoj grafiji, ali uvijek u sigli kao »S« s točkom (.), i

2) ime vlasnika pečata, što je opet naglašeno kod oba pečata s različitim tekstom, ali uglavnom istim sadržajem, pa prvi ima »capituli beati Petri de Posaga«, a drugi »capituli ecclesie sancti Petri de Posiga«. Natpis drugog po redu pečata je nešto proširen i pridjev »beati« zamijenjen je sa »sancti«, uz dodatak imenice »ecclesie«. Imenica »Posaga« dolazi promijenjena na drugom pečatu i glasi »Posiga«. Taj se oblik javlja stalno, ne samo na pečatima nego i u intitulaciji njegovih isprava.

Interpunkcija u pečatnim natpisima javlja se sa znakom točke (·) i simboličnom invokacijom u obliku križa (+). Na drugom po redu pečatu točka je u njegovu natpisu upotrijebljena po jedanput između svake riječi.

Abrevijacije se kod prvog i drugog pečata javljaju u tri oblika:

1) per suspensionem, zastupljena je u oba pečatna natpisa u riječi S. (igillum);

²² H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, Hannover und Leipzig 1910, str. 40.

2) per contractionem, nalazi se samo u drugom pečatnom natpisu u riječi SCI = SANCTI;

3) literae simplex, nalaze se također samo u drugom pečatnom natpisu u riječi P^oSIGA.

Dakle skraćeniice su S = SIGILLUM i

SCI = SANCTI, a ligature

P^oSIGA = POSIGA.

U oba pečatna natpisa nalazimo dvije vrste latinskog epigrafskog pisma: rustična kapitala i gotička stilizirana majuskuina kapitala. Prvi oblik zastupljen je na Jerneyevom slikovnom prilogu s izrazitom grafijom slova »A«, »T«, »V«, i »B«, dok je drugi oblik, dakle stilizirana gotička majuskuina kapitala, primijenjen kod pečata poslije 1279. godine. Ona nije sasvim čistog oblika zbog pojedinih slova koja smo naprijed naveli, ali gledajući čitav natpis, on ipak pripada stiliziranoj gotičkoj majuskuinoj kapitali. Karakteristika tog pisma je u njegovim proporcijama i zadebljanju koje se javlja i na tim pečatima Požeškog kaptola. Vrh slova je u istoj visini i za nijansu su viša nego šira. Drugih izrazitih osobina nema, osim što bi valjalo još upozoriti na slova »C«, »E«, »O« ili pak »G« kao zadnje u tom natpisu.

7. Zaključak

Ako u najkraćim crtama rezimiramo sve ono što smo do sada izložili u vezi sa srednjovjekovnom prošlosti Požeškog kaptola i njegovih pečata, ostaje nam da zaključimo:

1. Iako je o srednjovjekovnoj prošlosti Požeškog kaptola i njegovim pečatima do danas objelodanjeno nekoliko zapaženih radova, ipak ni jedan od njih ne daje potpun uvid u njegovo utemeljenje, organizaciju i djelatnost koju je vršio do kraja srednjega vijeka.

2. Prve značajnije rezultate za povijest Požeškog kaptola dali su mađarski povjesničari J. Koller i J. Jenney, a mnogo kasnije od njih i naši J. Kempf, J. Buturac, a u najnovije vrijeme i I. Degmedžić, J. Adamček, Z. Horvat i I. Mimik.

3. Srednjovjekovne isprave Požeškog kaptola s pečatima danas se čuvaju u našim javnim i crkvenim arhivima, ali i u arhivima Mađarske, ponajviše u Budimpešti.

4. Na temelju sačuvanih srednjovjekovnih izvora i objelodanjene povijesne literature pretpostavlja se da je Požeški kaptol utemeljen između 1221. i 1230. godine, a neki povjesničari tu granicu stavljaju još i ranije, pa čak i u 9. st.

5. Premda je kaptol mogao biti osnovan i ranije, možda već i u 12. st. ipak je njegova prva poznata listina (isprava) sačuvana iz 1250. godine, od kada se sasvim pouzdano zna da je kaptol vršio službu vjerodostojnog mjesta. Tada je ujedno bio i potpuno formiran kao srednjovjekovna crkvena institucija javne vjere, čija djelatnost traje sve do kraja srednjega vijeka.

6. Srednjovjekovna djelatnost Požeškog kaptola očituje se iz njegovih sačuvanih isprava, koje je on kao »locus credibilis« pisao, sastavljao, redigirao i ovjerene izdavao, ponajviše strankama koje bi to od njega zatražile, ali i na molbe ugarsko-hrvatskih kraljeva, kraljevskih sudaca, pa i hrvatskih banova ili župana. Njihov sadržaj kazuje da se pred kaptolom ponajviše kupo-

vala ili prodavala zemlja ili manji posjedi, a onda da je bilo i zalaganja posjeda, pomirbi stranaka i svjedočenja u raznim sporovima.

7. Takvi poslovi obično su se rješavali pred kaptolom, odnosno u kaptolskoj kancelariji, u kojoj bi i nastao zapis o tome. Međutim, one poslove koje kaptol nije mogao obaviti u svojoj kancelariji, a tičali su se npr. obilaska ili opisa međa posjeda, ili pak svjedočenja, pa i raznih uviđaja na licu mjesta, kaptol je to činio preko svog izabranog predstavnika tzv. »vjernog kaptolskog čovjeka«.

8. Takvu djelatnost Požeški je kaptol kao Zborni kaptol sv. Petra u okviru pečujске biskupije odmah obavljao po ozakonjenom pravu kralja Andrije od 1231. godine. Po svom uređenju nije se gotovo nimalo razlikovao od drugih kaptola sj. Hrvatske. Imao je svoje dostojanstvenike prvake, kanonike magistre, prebendare, koraliste i altariste. Glavno zvanje u kaptolu bio je prepošt, iza koga slijedi kanonik štilac i njegov zamjenik, kanonik pojac i njegov zamjenik, te kanonik kustos s još deset kanonika.

9. Sve vrste kaptolskih isprava pisao je i prepisivao kaptolski pisar pod kontrolom kanonika lektora koji bi ih ovjeravao visećim ili utisnutim kaptolskim pečatima.

10. Godina prve upotrebe kaptolskih pečata na ispravama Požeškog kaptola za sada je nepoznata. Kaptol ih je vjerojatno upotrebljavao i prije 1250. g., jer se od tada na njegovoj jednoj ispravi sačuvao viseći pečat s vrpcama bez pečatne slike koju je u svom radu priložio J. Jermey, ali ne s te, nego s neke druge kaptolske isprave od 1263. g. Prema navedenoj ispravi i godini koju navodi J. Jermey bio bi to za sada prvi sačuvani pečat s kojim se kaptol služio do 1279. godine.

11. Točnu godinu promjene prvog pečata u drugi ne možemo sa sigurnošću utvrditi, ali bi ona sasvim sigurno mogla biti samo prije, a nikako poslije 1279. g. Naime, od tada datira jedna kaptolska isprava s vrlo dobro ušćuvanim visećim pečatom i različitom pečatnom slikom od prethodnog pečata. To je drugi po redu pečat Požeškog kaptola, čija je pečatna slika ostala do kraja srednjega vijeka nepromijenjena.

12. Dok je na prvom pečatu prikazan lik sv. Petra apostola u stojećem stavu s ključem u rukama, na drugom je on koncipiran u liku biskupa koji sjedi na katedrali s mitrom na glavi, odjeven u ornatu ispod kojega se vide njegove ruke: s lijevom pridržava Bibliju, a s desnom, pokuispruženom prema gore, blagoslivlja u znaku sv. Trojstva.

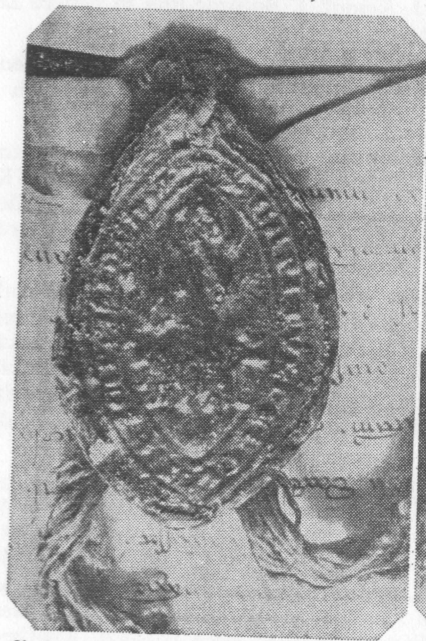
13. Požeški zborni kaptol sv. Petra bio je pridružen Pečujskom stolnom kaptolu i kao takav nije mogao samostalno donositi neke bitnije odluke. To pokazuju i njegovi pečati kojih sliku kaptol nikada poslije 1279. g. ne mijenja, nego mijenja samo pečatne kalupe četini do pet puta.

14. Obje vrste pečata Požeškog kaptola, viseći i utisnuti, imaju dva ponešto različita natpisa: dok na prvom pečatu on glasi »S(igillum) CAPITULI BEATI PETRI DE POŠAGA«, na drugom po redu pečatu natpis je proširen »S(igillum) CAPITULI ECCLESIE S(an)C(t)i PETRI DE P*SIGA«. Oblik slova na prvom pečatu pripada rustičnoj (kapitali, a na drugom stiliziranoj gotičkoj majuskulnoj kapitali.

15. Pečati Požeškog kaptola bili su veliki i autentični pečati, pa su na svim vrstama kaptolskih isprava u potpunosti uživali javnu vjeru na čitavom kraljevskom teritoriju.

Sl. 1. Slikovni prilog pečata Požeškog kaptola iz 1263. g. prema J. Jerneyu Sl. 2. Slikovni prilog pečata Požeškog kaptola iz 1279. g. prema J. Jerneyu

Sl. 3. Viseći pečat Požeškog kaptola iz 1279. g. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, N. R. A. fasc. 1503, br. 19. Foto: I. Buzjak Sl. 4. Viseći pečat Požeškog kaptola iz 1381. g. Arhiv Hrvatske u Zagrebu, N. R. A. fasc. 1511, br. 14. Foto: Arhiv Hrvatske

IZVORI I LITERATURA

- Neoregistrata acta, Arhiv Hrvatske u Zagrebu
 Diplomata, Arhiv JAZU u Zagrebu
 Isprave Radikalnog arhiva, Historijski arhiv u Varaždinu
 Joseph Koller, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, II, Posoni 1782; III, 1784; V, 1801; VIII, 1804.
 Georgius Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (tom. III, vol. I — XI, vol. 1, Budae 1829—1844), 42 vol., Budae 1829—1844.
 János Jerney, *Posegai káptalan, Magyar történelmi tár*, sv. II, br. 41, Pesten 1855, str. 68.
 Augustinus Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I (1216—1352), Romae 1859; II (1352—1526), Romae 1860.
 Gustav Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, vol. I—XII, Budapestem 1860—1874.
 E. Nagy, J. B. Nagy, D. Végely, E. de Kammerer, F. Döry et. P. Lukcsics: *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*, 12. vol. (1093—1490), Budapestem 1871—1931.
 Imre Nagy, *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis (Anjoukori okmánytár)*, vol. I—VII, Budapestem 1878—1920.
 Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. III—XVI, Zagreb 1905—1976.
 Ivan Krstitelj Tkalcic, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, I (1903—1399), Zagreb 1889; II (1400—1499), 1894.
 Ivan Krstitelj Tkalcic, *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije*, I, Zagreb 1873; II, 1874.
 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Arkiv za povestnicu jugoslavensku*, II, Zagreb 1852.
 Vjekoslav Klaić, *Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I.* (1301—1382), Rad JAZU 142, Zagreb 1900.
 Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, II/1, Zagreb 1900.
 Moriz Wertner, *Beiträge zur bosnischen Genealogie*, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, VIII, Zagreb 1906.
 Julio Kempf, *Prilozi za povijest sredovječnoga kaptola sv. Petra kod Požege*, *Hrvatsko kolo*, naučno-književni zbornik, Zagreb 1906.
 Julio Kempf, *II. Crkvene prilike požeškog kraja*, 1) *Kaptol sv. Petra. Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije*, Požega 1910.
 Milan Šufflay, *Iz arkiva ugarskog narodnog muzeja*, *Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zemalj. arkiva*, VIII, Zagreb 1906.
 Marko Kostrenčić, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Beograd 1930.
 Isti, *Hrvatska pravna povijest*, Zagreb 1919.
 Ante Crnica, *Priručnik kanonskog prava katoličke crkve*, Zagreb 1945.
 Stjepan Antoljak, *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo 1971.
 Bartol Zmajčić, *Heraldika*, Zagreb 1971.
 Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972.

- Josip Buturac — Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973.
- Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1962.
- Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975.
- Ivica Degmedžić, *Podrijetlo kaptola svetoga Petra u Požezi*, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, god. XXVI, br. 3, Zagreb 1977.
- Ivica Degmedžić, *Požega i okolica. Studije o razvoju naselja. Požega 1227—1977*, (monografija), Slavonska Požega 1977.
- Emericus Kelemen, *Institutiones iuris hungarici privati*, I, Budae 1818.
- Stephanus Werbőczy, *Corpus iuris hungarici*, Turnaviae 1696.

DAS MITTELALTERLICHE POŽEGA KAPITEL UND SEINE SIEGEL

Zusammenfassung

Da das mittelalterliche Požega Kapitel als eine Einrichtung öffentlichen Glaubens oder »locus credibilis« in seiner Gesamtheit bis heute noch nicht ganz erforscht wurde, haben wir durch diese Forschungsarbeit mit Hilfe von älteren und neueren Geschichtsbüchern und besonderes neue entdeckten Geschichtsquellen mindestens eine Lücke zum Teil zu schließen versucht. Genauso betrifft das auch seine Siegel, die alle seine Urkunden, als »locus credibilis« ausgestellt, begläubigten. Bis heute liegen über diese Siegel leider keine wesentliche Forschungsergebnisse vor.

Erste bedeutendere Erkenntnisse für die Geschichte des Požega Kapitels haben wir den ungarischen Historikern J. Koller und J. Jerney zu verdanken, und erst später unseren Historikern J. Kempf, J. Buturac und in neuere Zeit I. Degmedžić, J. Adamček, Z. Horvat und I. Mirnik.

Mittelalterliche Urkunden des Požega Kapitels mit Siegel werden heute in unseren öffentlichen und kirchlichen Archiven aufbewahrt, aber auch in den ungarischen Archiven, am meisten in Budapest.

Aufgrund der uns erhalten gebliebenen mittelalterlichen Quellen und veröffentlichten Geschichtsliteratur, kann das Gründungsjahr des Požega Kapitels auf die Zeit zwischen 1221 und 1230 mit Sicherheit bestimmt werden. Die Meinung einiger Historiker, daß das Kapitel im 9. Jh. gegründet wurde, entbehrt jeder fundierten Grundlage.

Obwohl das Kapitel auch zu einem früheren Zeitpunkt hätte gegründet sein können, vielleicht sogar schon im 12. Jh., bleibt uns seine erste Urkunde (Verzeichnis) aus dem Jahr 1250 erst erhalten. Es kann mit Zuversicht gesagt werden, daß zu diesem Zeitpunkt das Kapitel ein glaubwürdiges Amt bekleidete. Es nahm zugleich die Gestalt einer mittelalterlichen kirchlichen Institution des öffentlichen Glaubens an und übte seine Tätigkeit bis gegen Ende der ersten Hälfte des 16. Jh. aus.

Die mittelalterliche Tätigkeit des Požega Kapitels ist auch aus seinen erhaltenen Urkunden ersichtlich. Es schrieb und formulierte seine Urkunden als »locus credibilis«, redigierte sie und stellte Begläubigungen an Parteien aus, aber auch nach Verlangen und Gesuch von ungarisch-kroatischen Königen, königlichen Richtern, aber auch von kroatischen Grafen und Gespanen. Ihre Inhalte zeigen auf, daß vor dem Kapitel hauptsächlich Land oder Kleingrundbesitze verkauft wurden; Landbesitze wurden auch versetzt, Kaufleute versöhnt, Zeugenvernehmungen in Streitsachen durchgeführt.

Diese Art von Tätigkeiten wurde normalerweise vor dem Kapitel, bzw. im Schreibraum vom Kapitel durchgeführt. Dort wurden entsprechende Tätigkeitsdurchführungen schriftlich festgehalten. Für Tätigkeiten, die ihrer Art nach außerhalb vom Kapitel durchgeführt werden müssten, wie beispielsweise Überprüfung und Beschreibung von Acker- oder Besitzgrenzen, Zeugenvernehmungen und Einsichtnahmen am Ort und Stelle, schickte Kapitel seinen gewählten Vertreter oder den sog. gläubigen Kapitelmann.

Diese Art von Tätigkeiten führte das Požega Kapitel, als das Versammlungs-Kapitel des hl. Petrus im Rahmen des Bistums Pečuj, gemäß der gesetzlichen Ermächtigung des Königs Andrija aus dem Jahr 1231 sofort aus. Nach seinem Aufbau, unterscheidete es sich kaum etwas von anderen Kapiteln in Nordkroatien. Es hatte seinen Würdenträger Erster, Kanoniker Magister, seine Präbendare, Choralsänger, Altariste. Das wichtigste Amt auf dem Kapitel bekleidete der Präpositus; danach folgten Kanoniker Vorleser und sein Stellvertreter, Kanoniker Sänger und sein Stellvertreter sowie der Kanoniker Kustus samt weiteren zehn Kanonikern.

Zuerst erledigte der Kapitelschreiber alle Schreibarbeiten unter Aufsicht des Kanoniker Lektors, der die Schriften beglaubigte durch Einprägung des Kapitelsiegels (sigillum impressum) oder versah mit Siegel in hängender Form.

Das Jahr der ersten Anwendung von Kapitel Siegel auf Urkunden des Požega Kapitels bleibt bisweilen unbekannt. Sie wurden aller Wahrscheinlichkeit nach auch vor 1250 verwendet. Auf einer seiner Urkunden wurde ein hängendes Siegel mit Bändchen ohne Siegelbild aufbewahrt, die J. Jerney in seine Forschungsarbeit als Beweis aufgenommen hat, aber nicht von dieser, sondern von einer anderen Urkunde Kapitels aus dem Jahre 1263. Nach unserer oder angegebener Urkunde und dem von J. Jerney angegebenen Jahr, wäre das bisher das erste erhaltene Siegel, das das Kapitel vor dem Jahr 1279 anwendete.

Das genaue Änderungsjahr der ersten Siegel kann nicht mit Sicherheit ermittelt werden, doch könnte sie sicherlich nur vor und keinesfalls nach dem Jahr 1279 liegen. Eine aus dieser Zeit datierte Urkunde Kapitels blieb uns mit einem sehr gut erhaltenen hängenden Siegel und einem sich von seinem Vorgänger unterscheidenden Siegelbild erhalten. Das ist das zweite Siegel des Požega Kapitels in der Reihenfolge, dessen Siegelbild bis zum Ende des Mittelalters unverändert blieb.

Weil auf dem ersten Siegel die Gestalt des hl. Apostels Petrus, den Schlüssel in den Händen haltend, abgebildet ist, wird er auf dem zweiten Siegel in der Gestalt eines Bischofs gezeigt, der auf dem Katheder sitzt mit aufgesetzter Mitre und in einem Ornat bekleidet. Seine Hände sind sichtbar; in der linken Hand hält er die Bibel und in der rechten, die halbwegs nach oben ausgestreckt ist, erteilt er den Segen im Zeichen der Dreifaltigkeit.

Das Požega Versammlungs-Kapitel des hl. Petrus wurde dem Pečuj Domkapitel zugeordnet und war nicht ermächtigt wichtigere Entscheidungen allein zu treffen. Des zeigen uns auch seine Siegel, deren Siegelbild nach 1279 konstant bleibt; lediglich ihre Form und die Rückseite wurden im Laufe der Zeit vier bis fünf mal einer Veränderung unterzogen.

Beide Siegelarten des Požega Kapitels (eingepägt und hängend) tragen zwei sich etwa voneinander unterscheidende Inschriften. Die erste Inschrift

lautet: »S(igillum) CAPITULI BEATI PETRI DE POSAGA«, weil die zweite, etwas erweitert, lautet: »S(igillum) CAPITULI BCCLESIE S(an)C(t) I PETRI DE P^oSIGA«. Die Buchstabenform der ersten Siegel war in rustikale Kapitalis (Kapitalis) und die der zweiten Siegel in der stilisierten gotischen Majuskelpitalis.

Die Siegel des Požega Kapitels waren groß und authentisch. Die Kapitelurkunden genossen das völlige öffentliche Glauben (Vertrauen) auf dem ganzen königlichen Territorium.